

הרב יהושע ענבל*

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

חיבוריו * אבדת רבו * הא ידידה הא דרביה * הא במילי דשמיא הא במילי דעלמא * מקורות * הגרי"ש והגר"ח * מול הגרד"ל

דוד המלך עליו השלום, הכריז אחרי מיטתו של אבנר בן נר: "הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל!". יש לך אנשים גדולים שלא זכו להיות שרים, ויש לך שרים שאינם אנשים גדולים. ולכן תיאר דוד את שלמותו של אבנר, שהיה שר בישראל, וגם היה גדול וראוי לתפקידו. מה נאמר ומה נדבר בבואנו לעסוק בתורת רבינו הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל, אשר ככל שראו חבריו את גדולתו ועמלו הנורא בתורה, אמרו: אך זה ספר תורה חי, אין לו שיח עם הוויות העולם, כולו תורה. איש בלי טלפון, בלי חשבון בנק. ולא העלו על דעתם שגם שר הוא, וראוי להנהיג עולם ומלואו, כי הלומד תורה לשמה נוטלים ממנו עצה ותושיה. אכן שר וגדול!*

* מוקדש לרעייתי האהובה יוכי ע"ה

בתולדות גדולי האומה היתה בקיאותה אומנותה, ובדרכיהם ושיטותיהם היתה שוגה. להבין קצות הליכותיהם, כל הימים רצונה: בייחוסה היתה מתגאה. נסעה עם ילדיה לקברי אבות בפולין. מצבות גדולי העולם אליהם נכספה זה שנים. ובראותה שלא רעדו לפני קבר רבנו העשיל, רבם של בני הגולה. מיד ציוותה לי לכתוב תולדותיו ושיטותיו, כי איך ייתכן שלא ידע כל ילד על גדולתו של גאון הגאונים!?

ובכל רגע של פנאי, היתה שואלת ממני לבאר לה: איך שיטת הגר"ח, ומה שונה משיטת החזו"א, ואיך ידמה לשיטות פוסקים אחרים (ואם זה ישפיע על הברכות שבירך אותה...). אישה ואיש לפי מהללו ותחום התעניינותו. זכרה לא יסוף מלבינו ומזרע זרענו.

א. וע"י זה שמכיר כל המקורות בכל התורה כולה, ממילא לומד ממנה גם עניני העולם המובאים בה, ויודע לתקנם, בנדה ל: הוזכרה קליאופטריה מלכת אלכסנדרוס, וכתב הגר"ח בטעמא דקרא (יחזקאל כט) שצ"ל מלכת אלכסנדריה, כי כך מובא ברש"י לע"ז שמלכה באלכסנדריה. ואכן היא קליאופטרה המפורסמת שמלכה במצרים, הרי לך ספר תורה חי שלא יצא מימיו מלדרמן, יושב ומתקן תיקונים בהיסטוריה של מלכות מצרים. (ובאמת צ"ב למה מוזכר מלכת אלכסנדריה, הרי אלכסנדריה היא עיר המלוכה ולא ארץ המלוכה. ואולי כך היה מורגל בפי חכמים להבדיל מקליאופטרה הראשונה, שהיתה קודם מלכות חשמונאי, ומלכה על כל הארצות, גם יהודה ופיניקיה וסוריה. והיתה גם אחרת שכינה קלפטרה ששאלה מרבי מאיר על תחית המתים, וזו לא ידועה בהיסטוריה).

וראה במשנה פ"ו דכלאים 'סדן של שקמה ובה קורות הרבה', והגדון כשמדלים את הגפן על קורות אלו. סדן הוא גדם, כמבואר בכמה מקומות, והוא דומה לסדן של נפת. ולכן לכאורה אינו מובן איך יש על הגדם קורות הרבה, הרי בד"כ כשגודמים אילן הוא לא צומח ובודאי לא קורות הרבה. ולכן פי' התפא"י שהכוונה שהשתמשו בגדם כבסיס וחיברו אליו קורות, ומדלים את הגפן על קורות אלו כמו על הערים, ומדקדק כן מלשון הגר"א. וזה באמת נשמע מסתבר. אבל הדר"א פ"ו מכלאים ס"ק ע"א' ובציון ככ"א דוחה דבריו, וכתב שאינו מוכרח בגר"א כלל. אלא "אחר שקצו השקמה פעם ראשונה חזר וצומח בה כמה קורות". ובאמת ידועה לנו שיטה כזו, שרוצים קורות לבניה, מבלי לשחת ארצה את האילן כולו, אלא שיצמיח עוד, ולכן גוזמים אותו בשיטה מיוחדת הנקראת Daisugi (זו לא שיטה מודרנית, אלא ידועה משנים קדמוניות). וכך גדלות על הגדם הרבה קורות, וניתן לגוים אותן, וגדלות חדשות. ואולי כך עשו אבותינו גם מפני ישוב א"י, ומפני זיזירתם לבל להשחית את עצה. עכ"פ, בלשון חכמים בתולת שקמה היא מי שלא נעשה בה עדיין הטיפול

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שלב

רבינו כנודע היה מושלם גם במדותיו, קיבל כל אדם, נענה לכל אדם, ואף ניסה להצחיק ולהעלות חיוך על שפתי כל אדם. וגם מדה זו, לכאורה סותרת את תכונתו היסודית, לעמול רק בתורה, ולהספיק כמויות עצומות של לימודים שונים. בד"כ אנשי חסד אינם מספיקים למחויבויות קבועות, ואנשי הספק ומחויבויות אינם מספיקים כ"כ לעשות חסדים. ואכן כך התנהל העולם יותר מחמשת אלפים שנה, עד שבא רבינו והראה שאפשר ללמוד כל רגע ביממה, ואפשר גם להפסיק אלף פעמים מהלימוד לסנדקאות בקצה העולם, או לקבל כל איש, עם כל שאלה, או משאלה, והכל בחיך. עולים אנשים במדרגות בפנים מתוחות ולחוצות, ויורדים בפנים רגועות ומחוייכות. יום אחרי יום, שנה אחרי שנה. החיבור הזה בין איש שכולו ספר תורה חי, ומכיל את כל התורה כולה, בידיעה, ובקיום, ובבירור והסקת מסקנות. ובין בעל חסד שכולו הפקר לציבור, הוא אחד יחיד ומיוחד.

וברוב מדותיו הטובות לא מנע אנשים מלהיתלות בו, מלהציק לו בשאלות של מה בכך, מלצלם אותו לכל מה שיחפצו (ובלבד שיועיל למצוות צדקה או ריבוי ת"ת), מלספר עליו כל מיני מעשיות של חסידות. עד שנדמה היה בעיני הלומדים שח"ו נפגם מכבודו, ויהי חלילה בעינינו כחגבים. אבל באמת כל זה אכזבי בקל וחומר, כל זה מתרומיות מדותיו של אותו חסיד וצדיק נעלה, שעשה את עצמו כעפר, למען קוב"ה, אוריתא, וישראל.²

שתיא קורות, ובנות שקמה הן הקורות הצומחות מן הסדן.

ועי' גם להלן בהערה לט בויכוחו עם הגר"ל על ענין מציאות, שנראה דצדקו דברי הגר"ח (וכן בויכוח ביניהם שיח דבר ח"א עמ' ק' אות ה', לעומת שם עמ' ק"ג אות ו'). ובהערה מח להיפך.

ב). והרבה פעמים מובאים בשמו כל מיני דברים שנראים דברי זרות, אבל לפעמים כשמעינים רואים שהוא אמר בקוצר דבר, והשומעים יכלו להבין באפנים שונים.

ולדוגמא, כך מובא בספר חשוךי חמד להגאון ר"י זילברשטיין שליט"א סנהדרין מט: "נשאלנו כשיש לו סכום כסף לתרום לחולים, למי יתרום למחלקת עינים, או למחלקת פוריות, והשיב גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א, שיתרום למחלקת עינים, והטעם שהמשנה בפסחים (דף לט ע"א) מונה כמה סוגי מרור שיוצאים בהם ידי חובת מצוות מרור, ומבואר בגמרא שמצוה בחזרת, וכתב הטור (סימן תעג) שאם אין חזרת יקח כפי הסדר השנוי במשנה, ומה שקודם במשנה עדיף, וא"כ הוא הדין בנידוננו, תניא במסכת נדרים (דף סד ע"ב) ארבעה חשובין כמת, עני, ומצורע, וסומא, ומי שאין לו בנים. וא"כ אמר הגר"ח שליט"א שיתרום למחלקת עינים, הקודמת בברייתא. א"כ הוא הדין בנידוננו יתן לעני השנוי ראשון במשנה ולו יש עדיפות ראשונה, וכן כולם קודמים למי שאין לו בנים."

וכבר העיר על זה החשוךי חמד עצמו, שהוא נראה תמוה: "ולכאורה יש להסתפק דאמרינן בסנהדרין דף מט ע"ב כל מקום ששנו חכמים דרך מניין אין מוקדם ומאוחר, ויתכן שאף בברייתא אמרינן כן, ויש לומר כמו שכתב רש"י שמה דאמרינן אין מוקדם ומאוחר, היינו לעכב, אבל למצוה, אמרינן שמצוה לפי הסדר הכתוב במשנה".

ונראה דחוק טובא, להמציא דין בדיני נפשות על פי זה שאולי יתכן שתמיד יש מצוה לפי סדר המשנה, והרי המעיין במקבילות המאמר ובהעקתו, יראה שלא חשבו כלל שיש כאן סדר קבוע. ואינו דומה למיני מרור, שתוכן המשנה הוא איזה מינים לקחת כדי לצאת ידי חובה, ויתכן שבוה שנו את היותר מובהק קודם, על דרך ארץ חיטה ושעורה וכו'. אבל כאן נושא המאמר אינו הלכת, וגם אינו משנה. בנדרים סד: הסדר הוא: עני, ומצורע, סומא, ומי שאין לו בנים. ובב"ר עא: סומא, ומצורע, מי שאין לו בנים, ומי שירד מנכסיו. ובתוס' על התורה ד' י"ט העתיקו: סומא ומצורע ועני ומי שאין לו בנים. ובע"ז ה. הסדר: עני, סומא, ומצורע, ומי שאין לו בנים. וכן גורס הר"ן נדרים ז: בהא דנדרים שם. והכלבו ק"ח מעתיק: עני, ומצורע, מי שאין לו בנים, וסומא. ואם היה איזה חכם חושב שהסדר הוא דוקא ולהלכה, היו מעתיקים כולם אותו הסדר. ועכ"פ גם בדברי חז"ל יש שלש נוסחאות בנדרים, בע"ז, ובב"ר, ואיך יעלה על הדעת שהסדר דווקא, ובכל מקום שנו חכמים סדר אחר?

שלג שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

אנן מה נענה אבתריה? נלך בדרכיו, לעסוק בדברי תורתו העמוקים והחובקים עולמה של תורה, ולא בפרפראות שלמרכה הצער מאפיינים חלק מהשיח סביבו, כאילו היה איש של בקיאות וורטים. נניח כל הבלי העולם, וכל המופתים וההלצות והמליצות, ונחזיר עטרת כבוד התורה לישנה. המופת הגדול ביותר של רבינו הוא הדרך אמונה, ואיתו עמו עוד עשרות רבות של מופתים: דרך חכמה, שקל הקודש, נחל איתן, וכו', וכל אחד מהם הוא תורה גדולה וללמוד אנחנו צריכים!

בהמשך ניגע קצת גם בתורת חמיו, הגאון המפורסם הגרי"ש אלישיב, שהיה גדול עומד על גביו, וגם על זה ניתן להמליץ שר וגדול, שר התורה, וחמיו הגדול עומד עליו לסמכו! וגם מול

אמנם נראה דעיקר כוונת הגר"ח, שכל השומע אלו הד', מבדיל מיד בין ג', שהן קלה בגופו של אדם, מצורע, וסומא, ועני, שהעניות מנוולתו, מאשר מי שאין לו בנים, שיכול להיות גדול הדור, או עשיר גדול ומכובד, אלא שיש לו צער תמידי מהיעדר הבנים, או שאינו מחמת צערו אלא מחמת שאין לו המשכיות. וההבדל עד כדי כך בולט, שהמהרש"א בחגיגה טז. שכח את הרביעי וכתב שלשה חשובין כמת. כי באמת מחלקה אחרת הוא. ומעניין שהמקום היחידי שבו העני נמצא אחרי מי שאין לו בנים, שם לא נכתב 'עני', אלא 'מי שירד מנכסיו', ומשמע גם אדם שהיה לו נכסים ועכשו אין לו, ולא שמתנוול בעניות. ואיבוד הנכסים הוא כמו מיתה (דהרי עני אינו בהכרח מי שהיה לו נכסים). וכל זה אינו מצד הלכתו, אלא מצד הבנת הדברים, שכל המדבר בזה ומבין את עומק הדברים, באופן טבעי שם את מי שאין לו בנים במחלקה אחרת.

ועי' בחשו"ח פסחים מה: "מעשה בתלמיד ישיבה שגר בדירת בעל כף החיים ששם חיבר את חיבורו, ושאל האם יש ענין לגור בדירה זו, ואמר לי גיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאם אין בזה ביטול תורה יש בזה ענין סגולי, וכעין זה מצינו ברא"ש (ראש השנה סימן יד) שכתב: יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו על כסא של רב אשי יושבין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין". וכנראה דרך מליצה אמר לו, דאין כוונת הרא"ש דמחמת שישבו על כסא של רב אשי עשו בזה סגולה, אלא שהיו במקומו וידעו ארחם ושיחם ושיגם של האמוראים והבינו דבריהם כי היו במקומם וקרובים לזמנם, ולכן כותב "יש לנו לקבל עדותן", דהיינו שידעו מאי קאמרי, ולא שבא להמליץ טוב על כחם הסגולי של גאונים מחמת שהיתה בהם מעלה יתירה זו של כסא רב אשי. וכמוהו רבות בשמו. (אחד מבאי ביתו של החזו"א, היתה אצלו המגילת אסתר של מרן החזו"א, ולאחר כמה שנים שאלוהו היכן היא, אמר שכבר היתה ישנה לכן קנה לו חדש, ולא היה לו בה צורך לכן הביאה לאחור...).

ושם בינא לח. "יש להסתפק אם ראוי לאכול בסעודת נישואין הנערכת בגן, כשהמסובים יושבים תחת אילן ואוכלים בשר, תחת אויר השמים?... ושמעתי מגיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א דהאוכל בשר בגינה הוי כעין האוכל בשוק כי כולם רואים אותו אוכל בשר". ומן הסתם לא הכיר רבינו את המציאות של גן אירועים, שהוא מקום המיועד לאכילה, ולכן אמר ש"כולם רואים אותו", והרי כולם שם באו לאותה הסעודה, ותמיד היו עושים סעודות תחת כיפת השמים, בחצר המיועדת לאכילה, ורק לעשירים היו טרקלינים גדולים הראויים לסעודה.

ובמגילה ה: "כתב השו"ע (סימן תרצו ס"א): פורים מותר בעשיית מלאכה, ובמקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. והעושה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם, וכתב המשנ"ב (שם סק"ד): כגון אם זורע איזה דבר אינו מצמיח, אבל הרא"ם כתב שאינו מרויח אבל אינו מפסיד ג"כ. ויש להסתפק לטעם הראשון שאינו מצמיח, מי שזרע כלאים בפורים האם יעבור על איסור, כיון שהרי הזריעה בפורים אינה מצמחת? תשובה. גיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב שדוקא כאשר זורע דבר היתר אינו מצמיח, שלא יהיה בזה ברכה, אבל כלאים שבלאו הכי אינו יכול ליהנות מזה, כיון שצריך לעקרו, לכן הזרע כלאים חייב כיון שזה יצמיח". וגם זה הכל בדרך מליצי והלצני, דמה שאמרו אינו רואה סימן ברכה, אין הכוונה שיהיה עברו נס גלוי ובמקום שעל פי חוקי הטבע יצמח צמח, ייעצר פתאום תהליך הגדילה (ובד"כ אינו רואה סימן ברכה הוא בדבר שאינו אסור מדינא, כמ"ש הריב"ש סי' מד' והצל"ח פסחים נ: ועי' מה שתמתי לפ"ז על הגרי"ז פכ"ט משבת ה"ל). ואין הכוונה אלא כפשוטו, שלא תהיה לו ברכה. יכול אדם לעסוק במלאכה ותהיה לו ברכה וריוח, ויכול להיפך, שכל מה שיכול להתקלקל יתקלקל. אבל אין זה איזה נס שתעלה על הדעת שמותר לזרוע כי לא יצמח, ואולי גם אין איסור זרוע בשבת, כי לא יצמח וכו'. (וההבדל בין ב' הטעמים, הוא רק היכן לא יראה ברכה,

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שלד

רעו, הגאון רבי דב לנדו, נפקין זיקוקין דנורא מפומיה דמר לפומיה דמר, כי שרה עם אלהים ועם אנשים!

חיבוריו

לדבר על תכונת חיבורי רבינו, צריכים חיבור נפרד וגדול. כי באמת הגדיל לעשות מכל אשר לפניו, שאין חיבוריו ספרי ליקוט, כמו שמצוי אצל בקיאים. אלא מלאים ביצירה, ובהברקות, ובחיבורי רעיונות שגם הבקי בכתוב אינו מעלה אותם בדעתו, ומגע בית הסתרים הם, להביא ראיות ולדקדק, בהקדם הנחות מספרי הראשונים, שליט בעולמו יודע, לפיכך פרט לך. גאונות צרופה אשר תאווה לעיניים.

ואביא רק דוגמא אחת, איך ממלים ספורות בדרך אמונה, פלאי פלאות נעשו לי.

לפני כעשרים וחמש שנה, קם אפיקורס מפורסם, להלעיג על ה' ועל משיחו, ואחת מטענותיו שחזר עליהן בכל הזדמנות, היתה להלעיג על נבואת יחזקאל, שניבא חרבן צור על ידי נבוכדנצר, חורבן עולם אשר לא תיזכר ולא ישאר ממנה כלום, ובאמת היתה חיה וקיימת אחרי כן, עד ימי אלכסנדר, ומוזכרת בכל המקורות, וגם בניבא עצמו יחזקאל אומר בהמשך שנבוכדנצר לא הצליח במלאכתו.

והנה כך היא נבואת יחזקאל בפכ"ו:

"ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר ה' אלי לאמר: בן אדם, יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה, לכן כה אמר אדני ה': הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לצחיח סלע משטח חרמים תהיה בתוך הים כי אני דברתי נאם אדני ה', והיתה לבז לגוים ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה וידעו כי אני ה', (א-ו).

אם בצמיחה עצמה, אם בעסק הכספי שעושה ממנה, אבל לא שהמ"ב התכוין שיהיה נס לעצור הצמיחה). וכן הוא בכל מקום שאמרו 'אינו רואה סימן ברכה', ועי' למשל תוס' חולין פד: "הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה - וא"ת דאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים דף נ:): העוסק בבהמה דקה אינו רואה סימן ברכה ואומר ר"ת דהתם בישוב ומשום עין הרע אבל הכא איירי בחורשין דלא שלטא בהו עינא", ואטו במקום שיכול שתהיה עין הרע אמרינן שלא יצמחו צמחים? ואין הכוונה אלא שיכול להיות מקולל ונדחה ולית ליה מזלא. ולכן ברור שגם זריעה של היתר אין לה שום דין מיוחד של זריעה שלא תצמח. ואדרבה, אם היתה זריעה מיוחדת שיש עליה כח נפלא שמונע אותה מלהרקיב וליגדל, דוקא מזה היה עושה ממון רב. וכן הא דאמרו הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, הוא שאין זה טוב להצלחת לימודו, ולא שיקרה לו איזה נס, וכן על זה הדרך.

וע"ע שם טו: שאמר הגר"ק דהאיסור ללמד תורה לבנות, אולי אינו אלא ללמד, אבל שתלמדנה לבד אין איסור.

עוד פנינה מצאנו שם בב"ב סה: "גיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א סיפר לי ששאל פעם את הגאון ר' גדליה גדל זצ"ל על מי לסמוך בשאלה של לימוד לאור הנר של שעוה בימינו בליל שבת, שהמשנ"ב (סימן ער"ה סק"ד) מתיר, והחזו"א אוסר. ואמר הגר"ג גדל זצ"ל שאם החזו"א מביא ראיה לדבריו, יש לפסוק כמוהו, מאחר שיש לומר אילו היה שומע המשנ"ב את ראייתו, אולי היה המשנ"ב חוזר בו, אבל אם אין לו ראיה אלא שהוא אמר דבר מצד הסברא הוי הם שקולים".

שלה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

כי כה אמר אדני ה' הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים, בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב בנותיך בשדה בחרב יהרג ונתן עליך דיק ושפך עליך סלה והקים עליך צנה ומחי קבלו יתן בחמותיך ומגדלתיך יתן בחרבותיו משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבאו בשעריך כמבואי עיר מבקעה בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד", (ז' יב').

ושללו חילך ובזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתיך יתצו ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו והשבתי המון שיריך וקול כנורייך לא ישמע עוד ונתתיך לצחיה סלע משטח חרמים תהיה לא תבנה עוד כי אני ה' דברתי נאם אדני ה'. כה אמר אדני ה' לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושמו עליו ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו חתימתם לכל יושביה עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מצאתך! כי כה אמר אדני ה' בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם והושבתך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור למען לא תשבי ונתתי צבי בארץ חיים בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאם אדני ה'!" (יג' כא').

והנה בפרק כ"ט אומר יחזקאל:

"ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר ה' אלי לאמר: בן אדם נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבודה גדולה אל צור, כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה, ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד עליה".

ואותו רשע היה הולך וסובב בשווקים עם קושייתו, ולא ידעו חכמי הדור איך להשיבו. ובאותו הזמן עיינתי בדברי רבינו הדרך אמונה בסוגיית גבולות הארץ, והנה ראיתי לו שם בפ"א מתרומות, ציון קע"ח, שמביא את נבואת זכריה ט' ד': "ותיבן צור מצור לה, ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות, הנה ה' יורישנה והכה בים חילה והיא באש תאכל". ומוכיח שבזמן זכריה היתה צור חיה וקיימת, וכתב דאולי נבואת זכריה על העבר, אבל לבסוף מסיק: "גם אפשר דנבואת יחזקאל הוא על להבא ובימי זכרי' עדיין לא נתקיים הנבואה ונתנבא גם זכרי' עליה". ולכאורה, הרי יחזקאל כותב במפורש בפסוק ז' שנבוכדנצאר הוא שיעשה את הרעה הגדולה הזו.

ואז אורו עיני, שכוונת רבינו היא דלמרות שהוזכר נבוכדנצאר באותה פסקה של פסוקים ז' – יב', אין הכרח דקאי על הפרק כולו, וכך נאמרו הדברים מפי הגבורה, גזירה ראשונה נאמרה כה אמר ה' הנני עלייך צור וכו', וגזירה שניה כי כה אמר ה' הנני מביא אל צור את נבוכדנצאר וכו'. וחזי' להדיא שהגזירה הראשונה הכוללת 'ונתתי אותה לצחיה סלע משטח חרמים תהיה', דהיינו כילוי גמור, לא הוזכר בה נבוכדנצאר, אלא גויים רבים, וכתובה בלשון רבים, ונבואה על סופה של צור היא. ואילו בנבואה שניה, גזירת נבוכדנצאר, מוזכר רק הרג וירידת מצבת עוזה, ומוזכר לשון יחיד.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שלו

ומעתה נראה דגם הפיסקא השלישית, י"ג ואילך, היא המשך הגזרה הראשונה, כי גם היא בלשון רבים מדברת, על הגויים הרבים, וגם היא גזרת דינה לכליוי מוחלט.

ובאמת ממש כך היו תולדות מפלת צור. נבוכדנצאר לכד אותה, והעמיד בה חיל מצב, והגלה ממנה רבים, ועשה הרס בעיר. אבל לא כילה אותה אלא רק הכניעה. אמנם, לאחר מכן צור התאוששה, ורק אלכסנדר מוקדון הוא שהחריב את צור העתיקה לחלוטין. צור היתה אי בתוך הים, ועל החוף היה מבצר שנקרא מבצר צור, וכנראה היה הבסיס היבשתי של העיר.¹ צבא אלכסנדר מנה שבטים ועמים רבים, ובפרט בקרב צור סיפרו ההיסטוריונים כי השתתפו כמה עמים. צבא הגויים הזה הסתער על צור בקרב אדיר, מצור וקרב של שבעה חדשים אשר לא הועילו, עד שאלכסנדר בחמת זעמו ציווה לנתץ את צור היבשתית, ומחברותיה ליצור סוללה אל האי צור, אשר גם אותו ניפץ ושיטח. כך אלכסנדר ניפץ את צור והורידה לתהומות, חרבנה של צור שימש בעצם ליצירת משטח חדש שלא היה, צור הישנה נקברה באדמה תחתיה, ומקום חדש אשר לא היה מעולם צמח במקומה!

והמעייין ביחזקאל שם, יראה כמה מדוייקים הדברים: בתחילה סיפר הנביא בששה פסוקים כי הוא מביא גויים רבים אשר יעלו על צור, יהרסוה וישחיתוה, ומובא אף הנימוק, והסיום "וידעו כי אני ה'". והנה מיד שוב פותח הנביא כאילו לא אמר זאת מקודם "כי כה אמר ה' הנני מביא אל צור את נבוכדנצאר...". הנה הוא מביא שוב מלך שיכבוש אותה. - כאן יש שמונה ביטויים המתארים את הכובש בלשון יחיד, ואין שום ביטוי המתאר כיבוש בלשון רבים. כאן לא מדובר על עיר הנופלת לבור תחתיות אשר תבוקש ולא תימצא, מדובר כאן על ניצחון רגיל למדי - הרעשת חומות, הרג רב, רמיסת חוצות, ירידת מצבת העוז. מה שבהחלט יכול היה לקרות בקרב נבוכדנצאר עם צור. יתירה מכך, נראה שמדובר כאן על צור היבשתית, כי איך וכיצד אפשר לשפוך סוללה על אי בלב ים? וכיצד עולים סוסים על אי בלב ים? (נכון הדבר שהסוס כבעל חי יכול לשחות, אך בודאי אינו יכול להוביל 'רכב' אחריו ולא מצבור נשק. ברור שהסוס אינו יעיל ללוחמה מן הים באי בודד המוקף חומה). נבוכדנצאר יבוא מצפון, אך ה"גויים הרבים" המוזכרים בקטע הקודם אינם עולים דוקא מצפון. כל הקטע בנבוכדנצאר עוסק בכך שהוא יבא עם סוסים, רכב, פרשים (הסוסים מוזכרים שלשה פעמים בקטע אחד, והרכב והפרשים עוד פעמיים וכן הגלגל). אך בנבואת הגויים לא מוזכר הסוס אפילו פעם אחת. הגויים לא יתנו דייק ולא סוללה, רק בנבוכדנצאר מוזכר הדבר. בנבואת נבוכדנצאר מפורש כי החומות רק יורעשו ולא ינותצו, ואלו בנבואת הגויים הרבים ייהרסו החומות. לאחר הקרב עם הגויים הרבים לא ישמע עוד כלי שיר בצור, היא תיאבד לנצח בשאול תחתית, וכל העמים יקוננו ויתמהו לנפשם קינה נוראה ויוצאת דופן (מה שמתואר בפרק שלם לאחר מכן - פרק כ"ז) לא כן בנבואת נבוכדנצאר!

והנה המלבי"ם פירש שנבוכדנצאר החריב את צור לחלוטין, אלא שאחר כך חזרה ונבנתה במקום אחר. והנה באמת בספרים ההיסטוריים מבואר שזה אינו נכון, ונבוכדנצאר לא החריבה

ג). ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר ושב הגבול חסה והיו תצאתיו הימה מחבל אכויבה" (יהושע יט כט), מדובר כאן בגבול המערבי צפוני היורד ממבצר צור לאכויב, ואינו יכול להתייחס לצור האי. מבצר צור מוזכרת גם בשמואל ב' כ"ד כאחד המקומות בקצו הארץ שאליו הגיע מפקד יואב, אך בתושביו היו יהודים והיה בגבולות הממלכה.

לגמרי, וגם לא נבנתה אחר כך במקום אחר. ורבינו אינו סומך על ביאור המלבי"ם, ומן הסתם לא בדק בספרים, אלא נזרקה בו רוה"ק.

ובאמת מבואר הדבר גם בכתובים, וגזרת חרבנה של צור עתיקה היא, וכבר עמוס אומר "על שלשה פשעי צור ועל ארבעה לא אשיבנו, ושלחתי אש בחומת צור ואכלה ארמונותיה" (א' ט'). ובהמשך ישעיה (כ"ג) ניבא לצור כך: "הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן; והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה: קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי: והיה מקץ שבעים שנה יפקד ה' את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה". הרי שאחרי החורבן הראשון של צור, ואחרי הישדדה ועליית ארמונותיה באש, תהיה לה עדנה כימי מלך אחד. ורק יחזקאל הוא שקיבל את הנבואה על חורבנה הסופי, וכתבה לפנינו כמו שנאמרה לו מפי הגבורה, מה שנאמר לו בלשון רבים ובמעשי גויים רבים כתב כך, ומה שנאמר לו בלשון יחיד ועל ידי נבוכדנצאר כתב כך. ואולי אפילו ליחזקאל עצמו לא נאמר מתי ואיך יתגשם כל דבר, אלא כך בא דבר ה' בפיו כאש. ואחרי שנבוכדנצאר לא הצליח לכלותה כליל, נאמר לו שלא היה שכר וכו'. והמתין להתגשמות נבואתו שנית. ולכן בפרק כ"ז הוא מדגיש: "הנני עלייך צור... והשבתי המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד... ותבקשי ולא תימצאי עוד לעולם", והכוונה כלפי נבואת ישעיה במשא צור דלעיל: "קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי", שמתחילה עדיין יזכרו את צור העתיקה, אבל יבא יום והיא תיהרס לחלוטין. ושם ממשיך יחזקאל ומתאר בדיוק את סופה של צור, שנהרסה כולה ונעשתה סוללת גשר בתוך הים: "ונשאו אליך בניהם קינה, וקוננו עליך: מי כצור כדומה בתוך הים, בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים, ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפל". צור מתוארת כ"דומה" - מקום אליו מגיעים המתים בשאול תחתיה, בתוך הים, במעמקי מים היא וכל קהלה - גופות המתים הוכנסו יחד עם ההריסות אל הגשר היבשתי.

הרי לנו כמה מרגניתא אשכחנא במלים ספורות של רבינו, שלולי דבריו לא היינו מעיזים לקבוע מסמרות בנבואה שלומנים שונים נאמרו חלקיה.

וכאמור לעיל, לא ננסה להגדיר את תכונת חיבוריו, כי זה מקצוע לעצמו, רק נבא ללקט פירורים בכמה מקומות אשר רווחא שייר, לבא אחר המלך, ולהגדיל תורתו ולהאדיר.

אבדת רבו

על מקומות בהן מרן הגר"ח"ק כתב 'לא מצאתי'

רגילים אנשים לחשוב, כי מצווה רבה היא להחזיר אבידת העני, אבל באמת, גם העשיר הגדול מכל העשירים, מרוב חשקו להיות גדול עשירי העולם, יצר לו על כל פכים קטנים אשר יאבדו. ולכן בראותינו מקומות שרבינו הגדול, שר על כל השרים, ועתיר נכסין של תורה, מכריז

(ד). וראה חשוקי חמד יומא לו. בשם הגר"ח"ק: "נכון שצריך לדעת את כל התורה כולה, אבל אם לא יודע פרט אחד אין

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שלח

על אבדתו, ואומר 'לא מצאתי', אמרנו נתעסק באבידת רבו, הקודמת לכל דבר אחר. אם נוכל להשיב לו אבדתו.

אמנם יש לזכור להתייחס בסלחנות לכל ה'מציאות' האלו, כי הרבה פעמים מי שמשיג על הגדולים, נתפס בעצמו בטעויות הרבה יותר גדולות, ואין אנו משיגים על מי שאין בידינו להשיג מדרגתו, וח"ו לחשוב שיש לנו מעלה עליהם, כמו שאמר רבי עקיבא לריב"נ: "צהבו פניך שהשבת את זקן? תמיהני אם תאריך ימים!". אלא תורה היא וללמוד אנו צריכים, אילו היה רבינו חי היה מתגבר כארי לבאר דבריו, ועתה חסרנו שולחני גדול לפרוט מעותינו.

המקומות האלו, הן מעט מהרבה, בהם קובע רבינו קביעות גדולות על כולא תלמודא, או אפילו על כל דברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים גם יחד, ולא הצליחו אבירי לב להשיבו אחר. אמנם כמה פעמים העירוהו והכניס התיקון בתוך דבריו, כמו: "שלא מצאתי שצריך לנהוג דיני נידוי עד שיתירוהו [העירוני שהר"ן בנדרים שם מסתפק בזה]" (בה"ל מעש"ש ו' ר'). "ובאיל הבר י"א בחולין פ' א' שהוא כוי וא"כ הוא ספק חי' ספק בהמה [העירוני דבתוס' שם מבואר דהוא חי' לדידי]" (בה"ל כלאים ט' ה). וגם כשמצא בעצמו ולא מפי אחרים, משאיר הכתוב ומוסיף התיקון, כמו: "ולפנינו במאירי לא מצאתי זה, [שו"מ זה במאירי י"ב א']" (מתנ"ע ח' ציון שי"ז, וכזה תרומות י"ד ציון ק"ט). ולפעמים גם הוא טעות דמוכח בהבנה, מ"מ לא שינה, כמנהג אביו וצוק"ל (החזו"א לפעמים מחק, ולפעמים השאיר הקדום והוסיף החזרה), כמו: "וכ"מ לשון רש"י בגיטין ל"ז א' שכ' דהא מקומו או שלו הוא או השאילוהו לו [העירוני דרש"י מדבר באינו נקוב]" (בה"ל שביעית ט' יט'). "ונראה שא' מהב"ד הי' סופר ומוציא את כולם ולכן כ' החינוך שמתקבצים כולם כדי שא' יברך ויוציא את כולם ואפי' אם לא הוציא ל"ש שאחר יברך עוד פעם דכיון שא' מב"ד כבר בירך וספר כבר יצאו ידי המצוה וצ"ע [העירוני שהחינוך מדבר לענין קדוש ב"ד ולא לענין ספירה]" (שם י' א'). "עי' תוספתא ספ"ו דבכורות ומ"ש חצי נזק היינו צרורות [העירוני שאין כונת התוספתא לזה]" (שם י"א ציון קנ"א). "רש"י בפסחים שם [העירוני דרש"י קאי על אין זרעו כלה]" (תרומות י"א ציון שנ"ח), וכמוהו רבות.

♦ "לא מצאתי ראייה ברורה"

בבה"ל פ"ג מתרומות, כותב הגר"ח: "וכעת לא מצאתי ראי' ברורה שרבנו יכתוב שנא' על אסמכתא ופשטות הדברים שהוא מה"ת". ועי' במשנה הלכות ו' רס"ה: "ראיתי באחד מהאחרונים שכתב דבמקום שכתב הרמב"ם שנאמר אינו אלא אסמכתא ודכתיב הוא דאורייתא אמנם כלל זה אינו אמת", וקאי על התפא"י בכועז שביעית ב' ב' שכתב דדרך הר"מ לכתוב על אסמכתא 'שנאמר' (אבל לא שכל מקום שכתוב "שנאמר" הוי אסמכתא, דזה ודאי לא יתכן). מיהו מצינו כבר למהר"י קורקוס שמציע פירוש כזה בפ"ח מביכורים, שהר"מ כתב: "אימתי מפרישין חלה כשיתן את המים ויתערב הקמח במים מפריש החלה מתחלת דבר שנילוש שנאמר ראשית עריסותיכם", וכתב ע"ז מהרי"ק בתו"ד: "מה שכתב רבינו אימתי מפרישין וכו' כלומר חייב להפריש מפני

הוא פושע, ומזיד, כי מבואר באגרות חזון איש שאי אפשר בדורותינו לזכור כל התורה בעל פה"...

שלט שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

התקנה שלא תטמא העיסה ובעיסה טהורה מיירי ושנאמר ראשית עריסותיכם אסמכתא בעלמא". אמנם זו אינה ראייה גמורה, והגר"ח רומז שהציעו ביאורים כאלו, אבל אין ראייה. וראיתי בחלק יעקב פ"א ממילה שהעיר ע"ד הרמב"ם: "אין מלין לעולם אלא ביום אחר עלות השמש, בין ביום השמיני שהוא זמנה בין שלא בזמנה שהוא מתשיעי והלאה שנאמר ביום השמיני ביום ולא בלילה" - "מ"ש שנאמר וכו' אסמכתא בעלמא דהא אצטריך ליה לגזירה שוה וכמ"ש בה' תרומות". אמנם שם אין הדין דרבנן, אלא דלא מהאי קרא ילפינן, וידוע שדרך הרמב"ם להביא לפעמים מקור אחר מן הכתוב (ובזה כמוכחן אין הבדל אם כותב 'שנאמר' או לא. ולדוגמא, גם בפ"ד מסוטה כ' אין משקין ב' סוטות כאחד שנאמר וכו', ואין זו הילפותא בגמרא, וכן ברמב"ם עדות ט' י"ב מחליף את הילפותא מזו שבש"ס, וכותב 'שנאמר'), ואילו הגר"ח מדבר על כך שיכתוב הרמב"ם 'שנאמר', ויהיה הכתוב אסמכתא, והדין דרבנן. ובאמת בפ"י מגרושין הכ"ד כתב הר"מ: "ולא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ואין ראוי לו למהר לשלח אשתו ראשונה", ולדעת ב"ש באמת ילפי' מקרא שכן הדין. אבל הר"מ לא פוסק כב"ש, רק לומד שכן ראוי, ו'תופס לישנא דקרא' כמ"ש הב"ש קי"ט ג'. מיהו בה' תפילה י"ד י"ד כותב הר"מ: "בכל מקום משתדלין שיהיה המקרא אותן ישראל שנאמר אמור להם מכלל שאין המקרא מהם", ונראה להדיא דאין זה דין מן התורה, אלא רק דבר שראוי להשתדל וסומכים על המקרא, ואפיק לה בלשון 'שנאמר'. ויש אחרונים שנדחקו בזה, אבל הפשטות כך היא, וכן פסק רבינו מ"ב קכ"ח "כ"כ הרמב"ם ואסמכה אקרא".

◆ "ולא מצאתי שם"

והנה תוכ"ד הדברים מביא שם הדרך אמונה את ראיות התפא"י, וכותב: "הביא מפי"א ממאכ"א ה"ה ולא מצאתי שם וכנראה יש ט"ס". אכן שם בהלכה ב' איתא "שנאמר", אבל הדין דין תורה, ואולי כוונת התפא"י לפי"ו הכ"ח: "אף על פי שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו'". והרי זה קרא דדברי קבלה והדין דרבנן. ועי' גם פי"ז הל"ב.

◆ "לא ידעתי לאיזה רמב"ם מכויך"

בבה"ל מת"ע ב' א' מצטט הגר"ח את המנ"ח במצוות לקט, רי"ח: "והנה נ' דעת הר"מ ג"כ כאן (ל"י לאיזה ר"מ מכויך) דאף קטניות חייבין מה"ת בלקט". בסוגריים תמה הגר"ח 'לאיזה ר"מ מכויך', כלומר לאיזה קטע ברמב"ם, שהרי לא מפורש הדבר ברמב"ם. אבל דיוק לשון המנ"ח הוא, דקאי על דבריו לעיל רט"ז שמביא דלהרמב"ם קטניות חייבות בפאה, ומוסיף שנראה שכן דעת הרמב"ם גם כן כאן, בלקט, שקטניות יהיו חייבות. (במהדורת מכון ירושלים, הגיהו 'נ' לדעת הר"מ", אבל הכוונה מוכנת גם בלא הגהה).

"לא ידעתי לאיזה ברייתא כוונתו"

בבה"ל תרומות ג' יח', כ' דלא מצאנו מי שהיקל דב' חביות בבית אחד נחשב מוקף בלי נגיעת החביות, וכתב: "ואם הם בכלים נפרדים יש ליוהר שיגעו הכלים זה בזה ואין להקל בזה דהא הרבה ראשונים ס"ל דלעולם צריך נגיעה ולא מצינו בהדיא מי שהיקל בכלים... ועי' בריטב"א ב"מ לח' א' שהביא ממס' תרומות פ"ב שהיין שבמרתף צריכין שיגעו זה בזה ואף שדעתו שם שתמיד צריך נגיעה עכ"פ הביא ברייתא שהחביות צריכין ליגע אך לא ידעתי לאיזה ברייתא כוונתו". הגר"ח קובע דלהרבה ראשונים צריך נגיעה, מכלל דיש מקילים, אבל בכלים לא מצינו בהדיא מי שהיקל, כלומר דאיכא סברא להחמיר בכלים טפי, כיון דמפסקי ומביא מריטב"א דחביות צריכין ליגע, ואף שאין רא"י מדבריו, דהוא סובר שגם פירות צריכין ליגע (הגר"ח סותם כאילו מובן הדבר מאליו מה סברתו, והרי ח' ב"מ הישנים אינם לריטב"א, ומנין לנו דעתו? אלא שבהמשך ד"ה או שתי מגורות מדקדק כן הגר"ח מדבריו, שמביא האי דינא דיין שבמרתף, ללמוד ממנו לענין פירות מופקדין, ומנין שהם בכלי?), מ"מ הרי מביא ברייתא ובה נאמר שהחביות צריכות ליגע. ועי' כותב הגר"ח: לא ידעתי איזה ברייתא. ובאמת בריטב"א לא נזכר שום דבר מבריתא, וזה לשון ריטב"א ישנים שם: "והא לא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף?... ועוד גרסי' במס' תרומה פ"ב דאין תורמין שלא מן המוקף ואפילו באותו מרתף עצמו עד שיגיע היינות זו לזו". ומכיון שאין במשנתנו תרומות פ"ב, ולא בירושלמי שם, שום דבר לגבי חביות יין, הסיק הגר"ח שכוונתו לבריתא, אלא שלא ידע מקומה. ולכאורה פשוט שכוונתו לתוספתא תרומות פ"ג ה"י, שעליה מתבסס הרמב"ם שם, "המכנס פירותיו לתוך ביתו... וחביות של גרוגרות כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה", הרי הגם שהוא בתוך הבית צריך להקיף החביות זו לזו. ומה שכתב "יינות" לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט שבזמנו היו חביות יין במרתף ולא חביות גרוגרות בתוך ביתו, והכוונה חביות מכוונות בתוך בית אחד (אמנם במעש"ש ספ"ג ובירושלמי חילקו בין יין ושאר דברים, אבל חילוק זה הוא רק לגבי חבית סתומה, וכמו שמבאר הגר"א ביו"ד שכ"ה ח', וממילא י"ל דהירושלמי קאי גם על תוספתא זו ומבאר דהוא הדין ביין, עד שלא גפן, ושפיר הוי הבריתא גם על חביות יין. אגב, השגת הדרך אמונה שם ציון שכ"ז על החסדי דוד, כבר קדמו לגר"ח לתוספתא כפשוטה לתרומות עמ' 327). ואם באמת זו כוונת הריטב"א א"כ אין שום ברייתא מחודשת ואין רא"י נוספת לנידון הדרך אמונה שם.

"לא מצאתי מי שיאמר כן"

בבה"ל כלאים ו' ט"ו: "וכן המותח זמורה כו'. דין זה מיותר דכבר כתבה לעיל הי"א... ולכאוי' יש לפרש דקמ"ל דאפי' זמורה זרה מאילן אחר אסור דסתמא נעשית שיהלך עלי' החדש... אבל לא מצאתי מי שיאמר כן וצ"ע". הנה לא מצאנו מי שיאמר כן, אבל מצאנו מי

(ה) בודאי הגר"ח ידע שאינו ריטב"א, וכמ"ש החיד"א שהוא ריטב"א קדמון, אלא שהשתמש בלשון האחרונים שכינהו ריטב"א, ולפעמים כותב 'ריטב"א ישנות ב"מ' (בה"ל מעש"ש ד' ה'). ועי' לו בבה"ל תרומות י' כ' שמצטט ריטב"א יבמות ז'. "וכבר פירשתי פרק הגיזוקין", ומעיר: "בריטב"א שם לא מצאתי מזה". והרי ח' ריטב"א לגיטין ג"כ אינם לריטב"א, וכבר החת"ס גיטין נה. התעורר ע"ז.

שמא שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

שיאמר להיפך, בספרי פ' כי תצא סי' ר"ל אמרי': "המותח זמורה של גפן על גבי זרעים אפילו מאה אמה הגפן אסורה ופירותיה". משמע דוקא המותח זמורה של גפן אסור, הא של אילן אחר מותר. ולא מסתבר לעשות פלוגתא בין מתני' לספרי, אלא ילמד סתום מן המפורש. ומה דאין הסתמא שיהלך החדש, חזי' ג"כ בדין חבל או גמי, דאין סתמו כאפיפרות, וכנראה משום שהגפן צריך תמיכה, ולפעמים הכוונה לתמוך בגזע שלא יפול, אבל לא להדלות עליו.

◆ "לא מצאתי בגמ' כלל"

כתב הבה"ל תרומות ט' א': "וכל שהיא ספק גרושה ה"ז לא תאכל. כ' הר"י קורקוס שלמדה מהא דבסמוך ה"ג הניחה בעלה גוסס נותנין עלי' חומרי חיים וחומרי מתים ומהא דגיטין עג' מה היא באותן הימים דאזלי' לחומרא והנה מהא דגוסס לכאור' אין ראוי דבבת כהן לישראל לא תאכל הטעם משום דמוקמינן לה אחזקתה ובבת ישראל לכהן הטעם משום דרוב גוססין למיתה כמש"כ רבנו ובהא דמה היא באותן הימים לא מצאתי בגמ' כלל דמיירי לענין תרומה דלא הוזכרה שם תרומה". אמנם הרי רש"י בגיטין כה: כותב: "מה היא באותן הימים - לקמן במי שאחזו (ע"ג) זה גיטך מעכשיו אם מתי מחולי זה הרי זה גט אם מת מאותו חולי מה היא כל ימי החולי. כאשר איש - אם כהן הוא אוכלת בתרומה ואם זינתה בחנק", וכ"כ ר"ן שם. הרי פשיטא להו לרש"י ור"ן דהאמור 'כאשת איש לכל דבריה', הוא גם לענין אכילת תרומה (דר' יהודה מתי, ועל זה חולק ר' יוסי להחמיר מספק), וכך פשטות הלשון 'לכל דבריה'. אמנם איכא לדחויי, ד'לכל דבריה' הכוונה לכל עניני אישות, ובא להדגיש שהיא אשת איש בודאי, ולא מספק (ועי' עמק המלך גרושין ג' כ"ג שנתקשה בזה). אך כמקור לרמב"ם בודאי יספיק הדבר, וזו כוונת ר"י קורקוס, וגם הכס"מ כתב דנלמד מהדינים שבסמוך. (ועי' גם בירושלמי אמתני' דמה היא באותן הימים, נראה דלא קאי רק אדיני אישות).

◆ "לא מצאתי לרבינו"

בבה"ל תרומות י"א י"א: "וצ"ע שלא מצאתי לרבנו שיביא דין עצמות הקדשים שאם השליכן מותרות". כוונתו דאי' בירו' דתרומות י"א ד' דגרעינים שיש בה רוטב, אם מחוסרים למצמץ (שצריך למצוץ מהן, ואינו ניכר בלי זה), תלוי אם הכהן כנסן, או השליכן, ועל זה קאי מתני', והוסיפו דכן גם בעצמות הקדש, שמחוסרות למצמץ, תלוי אם הכהן כנסן או השליכן. אמנם, לכאורה אינו מובן, שהרי אם העצמות נשאר ע"ם בשר הנותר, הן נאסרות יחד עמו. ואין הנושא אלא כשהפרידו אותן מכל בשר, וממילא בזה אין צריך השלכה, אלא עצם זה שהכהן רצה לאכול את בשר הקודש, ושייר העצמות, הוי כהשלכה, דאין לומר אכל ושייר, דמאי שייר דהאי שייר. והרי זה מבואר להדיא ברמב"ם פ"י ממעה"ק ה"י: "והעצמות הנשארות מותרות ועושה אדם מהם כל כלים שירצה", ונשארות היינו השלכה. ואם אינן מחוסרות למצמץ אלא, יש עליהן רוטב או מוחל, הרי יש להן דין נותר, כמו שפסק באבות הטומאה ח' ד' ועוד.

"באמת לא מצאתי אחד מהראשונים"

בבה"ל מעשר י"ג י"ה, מביא פלוג' ר' אושעיא ור' יוחנן בירו' דמאי פ"א ה"ג, בטעם דאין חשש דמאי בכמה דברים המנויים שם במשנה, וכתב דהרמב"ם ותו' יומא ט. פסקו כר' יוחנן, אע"ג שהוא תלמידו דר' אושעיא, ודוחה את דברי התו"ט דמפרש בר"ש דהלכה כר' אושעיא, וכתב: "ובאמת לא מצאתי א' מהראשונים שפסק כר' אושעיא". אמם לענ"ד הדבר מבואר במאירי פ"ד דחלה, שכתב: "ומה שאמרו בראשון של דמאי חלת עם הארץ פטורה מלעשר פירושו בשעם הארץ מפרישה על ידי חבר דכל שעושה לו בטהרה ליתנה לכהן חבר וודאי אינו נותן לכהן חבר דבר שאינו מתוקן שאימת קדשים עליו אבל זו צריכה עשור וכדעת ר' אושעיא אף על פי שר' יוחנן חלק בה בתלמוד המערב בראשון של דמאי", הרי תופס כר' אושעיא. ומש"כ הדר"א דהר"ש פוסק כר' יוחנן משום שהירו' שהביא רפ"ה דדמאי כר' יוחנן, הרי הירו' חלה ד' ד' מקשה אר' אושעיא, ומתרץ רב מני אליבא דרב אושעיא, משמע דלא אידחי (וכ"ז לפי הפנ"מ, ואילו לפי הגר"א הכוונה למימרא אחריתי דר' אושעיא). וכן לא התייחס הדר"א לטענת התו"ט אליבא דרע"ב דפוסק כר' אושעיא (ואולי נתכוין לדחות בתוך דבריו על הר"ש). ועוד משיג שם הדר"א על הפאה"ש (יח' ג'): "והפה"ש הביא זה כשני דעות ולא ידעתי על מי כוננתו שפסק כר' אושעיא". ובאמת הפאה"ש לא ראה את המאירי, ואף שמביא את דברי השושנים לדוד דסובר אליבא דהרמב"ם הלכה כר' אושעיא, הרי הפאה"ש דוחה אותם לחלוטין. וכנראה חשיב ב' דעות משום דלא פשיטא ליה בדעת הר"ש ור"ב, וכהתו"ט, ולכן מנה את הרמב"ם רק כדעה אחת, דרק מדבריו מוכח כן, אבל הסתמא דראוי להיות כר' אושעיא דתנא הוא, וכמ"ש השושנים לדוד (וכעין זה ראה פ"ג ממתנ"ע ציון קע"ב, דהפאה"ש כותב בלשון י"א דבר שנלמד רק מרמב"ם).

"ולא מצאתי אזהרה"

בבה"ל מעש"ש ג' ה' הביא את דברי הרדב"ו שמבאר טעם הרמב"ם שאין לוקה על נתינה למת ממעש"ש, ואילו על אוכל בטומאה או באנינות לוקה, וטעם אחד כתב הרדב"ו: "דטומאה ואנינות אית בהו אזהרה", וכותב הגר"ח: "ולא מצאתי אזהרה באנינות". והנה הרדב"ו כותב: "אית בהו אזהרה כדכתיבנא לעיל", ובאמת לעיל בהלכה ה' פותח הרדב"ו בדין האנינות, אבל אזהרה שהביא אינה אלא לטומאה, וז"ל: "האוכל מעשר שני באנינות וכו'. תנן המעשר והבכורים טעונין הבאת מקום וטעונים וידי ואסורים לאונן ומכאן למדו שכל אונן אסור בקדשים ואעפ"י שלא צוה הכתוב לא תאכל ממנו בטומאה ולא תאכל ממנו באנינות מ"מ כיון שצוה הכתוב שיתודה ככה למדנו שהוא מצוה שלא לאוכלו בטומאה ולא באנינות ובספרי דריש ליה הכי והיכן מוזהר על האכילה בטומאת הגוף דכתיב נפש אשר תגע בו וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים וטומאת עצמו מנין דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך וכו' ומייתי לה פ' אלו הן הלוקין". ואולי סובר רדב"ו דטומאה ואנינות חדא מילתא נינהו, דפסולא דגברא הוא, משא"כ נתינה למת. אמנם מהר"י קורקוס הביא מקור לאזהרה באנינות, וז"ל: "א"נ דסובר רבינו דלא בערתי לחודיה הוי סגי למלקי וכדמוכח במסכת פסחים פרק כל שעה דאמרינן התם והבשר אשר

יגע בכל טמא לא יאכל אם אינו ענין לגופו דנפק לן ממעשר הקל דכתיב לא ביערתי ממנו בטמא וכי תימא אין מזהירין מן הדין הקישא הוא דכתיב לא תוכל משמע דאי מזהירין מן הדין לא בעינן קרא דלא תוכל אלא מלא בערתי ילפינן לאו שפיר דהוא כאילו אמר לא תבער בטמא כ"ש שכבר יש לנו עשה גבי אונן מושמחת בכל הטוב הילכך לא אכלתי באנינות קרי לאו, ולפמ"ש בסו"ד, תהיה האזהרה דוקא באונן מדכתיב ושמחת בכל הטוב. (אמנם ברמב"ם סה"מ שורש ח' מבואר לא כן, שאין החילוק באזהרה, וצ"ל כתי' ב' דרדב"ז, דבסיכה יכול לאכול כנגדו, וכ"כ גם מהרי"ק בה"י, ומשה"ק הדר"א למה לא יאכל כנגדו באכילת טומאה, בקל יש לחלק, דבאכילת טומאה כבר אכלו, ואין אכילה פעמיים).

◆ "וחיפשתי ולא מצאתי שם"

כ' הבה"ל מעש"ש ט' י': "מרן בחזו"א שביעית סי' י"ז סקכ"ט וסי' כ"ו סק"ב דעתו... לענין ל' יום בשנה חשובין שנה לא אמרי' מקצת היום ככולו לא בתחלתו ולא בסופו ורק לר"מ אמרו בר"ה י' ב' יום ל' עולה לכאן ולכאן אבל לרבנן בעינן ל' יום ממש והביא ראי' ממ"ש בפ"ק דפרה שאין נעשה בן ב' שנים עד יום ל"א. וחיפשתי ולא מצאתי שם רק לענין חטאות ואשמות דמביאין אותן ליום ל"א למצוה מן המובחר שיהיו גדולים קצת". ותמיהני, דהדר"א מדבר על משנה ד' שם, דבהדיא אמרינן "חטאות הצבור ועולותיהן חטאת היחיד ואשם נזיר ואשם מצורע כשרין מיום שלשים והלאה ואף ביום שלשים", וע"ז כתבו שם הר"ש ושאר": "לכתחלה אית ליה להביא מיום שלשים למצוה מן המובחר", אבל במשנה ג' שם הנושא הוא בדין איל, ותנן "כבשים בני שנה ואילים בני שתים... בן י"ג חדש ויום אחד הרי זה איל" (וע"ש תוי"ט: "לשון הר"ב דאינו נחשב איל עד שיכנס שלשים יום משנה שניה לו. וכן לשון הר"ש. וכלומר עד שיכנס שלשים יום שלמים. ולפיכך לא נחשב איל עד יום ל"א").

◆ "לא מצאתי גירסא זו בשום מקום"

בבה"ל מעש"ש י' ח': "בתוספתא פ"ק דערלה... נטעו בעציץ שאינו נקוב נשבר וחזר ונטעו בעציץ נקוב אם יכול לחיות חייב ואם לאו פטור... והנה סיפא דקתני נטעו בעציץ שא"נ כו' העתיק בחזו"א ערלה סי' ב' סקי"ג אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב וכנראה דכונתו להגיה כן כי לא מצאתי גי' זו בשום מקום". ותמיהני, דהא בתשו' הרשב"א ג' רכ"ה הגי' כמו שהעתיק בחזו"א, ומובאת תשובה זו בב"י יו"ד רצ"ד, ומן הסתם משם העתיק החזו"א את התוספתא, ולא התכוין להגיה דרך הילוכו. ונראה שכן גרס גם בביאור הגר"א.

◆ "ובברכות שם לא מצאתי"

בדר"א ה' מתנ"ע פ"ג ציון רנ"ג, בדין אילנות המצטרפין לפאה ע"י שרואין זא"ז: "עי' בבכורות נ"ד ב' דעד ט"ז מיל שולטת העין ומש"כ בפה"ש דסתם ראי' הוא עד מיל כמבואר

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שמד

בברכות ס"ב ובכ"ד לא ידעתי כונתו ובברכות שם לא מצאתי זה ובאמת אין כ"כ פלא אם מצטרפין עד ט"ז מיל". ותימה, שכוונת הפאה"ש ברורה למה שאמרו בברכות שם דרבא ביממא הוה אזיל עד מיל (ליפנות) משום צניעותא שלא יראוהו, וכנראה כוונת הדר"א דהעיקר הוא שלא יראו פירועו, ולא שלא יראוהו כלל. אבל מלשונו נראה שלא מצא שם שום דבר השייך לענין. ומ"מ מה שהביא מבכורות לכאורה אינו לפי המציאות הידועה לנו, שאין אדם יכול לראות יותר מ-5 קילומטר במישור, בגלל כדוריות הארץ, אא"כ הוא נמצא על ה, או שרואה מה שעל ה. ואולי ברועים כך היה הדרך שהרועה נמצא על הר גבוה ורואה את כל צאן מרעיתו נפוצים על ההרים סביבותיו. וגם יתכן שהיה עומד באמצע, וט"ז מיל דשלטא עינא הוא יחד מב' הכיוונים ח' מיל לכל כיוון.

◆ "לא מצאתי לא' מהראשונים"

בשקל הקודש שקלים א' י' מביא רבינו את הירושלמי שפירש את מתני' שקלים א' ג' אין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום, מפני דרך הכבוד, כלומר לא משום שיריבו (שוז בד"כ הכוונה דרכי שלום), אלא משום כבודם. וכתב: "בירו' אמרו כיני מתני' מפני דרך הכבוד משמע דמפרש דהא דתנן מפני דרכי שלום הכונה מפני דרך הכבוד וכומו שפי' בת"ח אבל רבנו העתיק מפני דרכי שלום נראה דל"ג לי' בירו' וכן בנוסחת הר"ר משולם ותלמיד רשב"ש ורש"ס ליתא א"נ גריס כהגי' שנדפס בגליון תני מתני' מפני דרך הכבוד ומפרש דברייתא פליגא אמתני' ואמרה טעם אחר ופסק כמתני' וכן בפ' ריבב"ן והרא"ש לא הביאו את הירו' משמע דל"ג לי' או דס"ל דפליגא אמתני' וכנ"ל ולא מצאתי לא' מהראשונים שהביא הירו' הוה". והנה הרע"ב מפרש על התיבות 'מפני דרכי שלום' – 'לפי שעבודת הקרבנות עליהם חולקים להם כבוד', והוא פי' הירושלמי כמו שכתב התו"ט שם. והרע"ב היה אחד מן הראשונים, ומהרי"ק מזכירו בשורש ע' ("ידיד נפשי עובדיה מברוטנולו").

◆ הא דידיה הא דרביה

כל ספרי רבינו הגר"ח מלאים במובאות מדברי החזו"א, מספריו, ממכתבים כתב יד, ומהוראות בעל פה. הרבה יותר משאר תלמידי החזו"א. ובאמת היה בקי ביותר בכתביו, הרבה יותר מאחרים (ראה במאמרי: 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין'). אמנם, גם כאן, יש להעיר כדרכה של תורה, שלפעמים הבין הגר"ח את דברי החזו"א באופן מסוים, ולכאורה אין זו כוונת החזו"א כלל. ודברי החזו"א כתובים בצורה מאד קשה להוציא ממנה מסקנות, ולפעמים נראה שכותב דבר מסוים, ואינו אלא לפי צד אחד, או שיטה אחת, ולא קאי להלכה (וכן עי' שיח דבר ח"א עמ' שכ"ג מעיר הגר"ל על השונה הלכות – "לכאורה לשון החזו"א אינו החלטה להתיר, אלא נטיה". ושם עמ' תע"ז שהחזו"א שמועתק בשונה"ל לא כתב בהחלט אלא 'לכאורה'. וראה שם עמ' שכ"ט שמעיר על שונה"ל י' י"ח שמעתיק את דברי החזו"א, אבל למסקנת החזו"א אינו כן, והגר"ח קיבל את ההערה, עמ' של"א).

שמה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

ונביא עוד כמה נקודות בתורת החזו"א בדרך אמונה:

ערלה באילן שאין מחזיק ג"ש: כתב בה"ל מעש"ש י' ח': "מרן בערלה סי' י"ב סק"ג ובדיני ערלה אות ל"ח כ' שאילן שאין מתקיים יותר מג' שנה אין חייב בערלה ומסתמא הטעם משום דכתיב שלש שנים וגו' ובשנה הרביעית וגו' וצריך שתהא ראוי' לשנה רביעית וחמשית ויל"ע באותן שנוטעין אילנות רכים לתוך עציץ שאין יכול להתקיים בו ג' שנים ודעתם להעבירם אח"כ כשיגדלו כמו שדרך הרבה אנשים לעשות כן היום אם נוהג בהן ערלה בעודן בעציץ כיון שאין מתקיימין שם ג' שנים... כאן שלכתחלה נטעה באופן שאין ראוי להתקיים ג' שנה י"ל דאין כאן דין ערלה כלל עד שיטענה בקרקע ואז יתחיל דין ערלה".

אמנם הדברים תמוהים, דהחזו"א שם דן בזיהוי גידולים אם הם ירק או אילן, והסימן אילן גזעו מחליף ירק אין גזעו מחליף, ועל זה אמר דאם מתקיים פחות מג' שנים, אף דאינו כלה תוך שנה כירק, מסתבר שהוא אילן. אבל כאן הו"י אילן גמור, אלא דבמקום גידולו הנוכחי לא יחזיק אם יגדל מאד, וכמו זורע בקרקע עולם במקום שיש הרבה אבן ומעט אדמה ולא יחזיק זמן רב. אבל שפיר יכול להעבירו אם ירצה, ואפילו לא יעבירו, הרי הנדון הוא אם הוא ירק או אילן. וכאן לא שייך.

אופן שיעור הוספת מאתיים: נחלקו הרמב"ם וראב"ד בכלאים פ"ה הכ"א בביאור הירו' פ"ה, איך משערים הוספת מאתיים ע"י ירק אחר, והחזו"א ד' י"ט מבאר את שיטותיהם ודן בסוגיא זו. ובדרך אמונה מביא את השיטות, ומביא גם את שיטת ר"ש, שהיא דרך אחרת מהר"מ ור"א, ומסיים (בציון ר"ג): שגם החזו"א מצדד כר"ש, אלא שהחזו"א תמה על ר"ש שכתב בכרם, שהרי בכרם אסור, וכו'. והנה, יראתי בפצותי פי לפני רבינו, שר בית החזון, ובודאי החיסרון ב', אבל לענ"ד לא מצאתי שום מקום בחזו"א כלאים שמדבר על שיטת הר"ש הזו, ולא בשום מקום אחר. ואולי היה לגר"ח איזה מכתב של החזו"א, או שמקורו נעלם ממני. אך לכאורה אינו בחזו"א.

הזרוע בתוך הבית: הדרך אמונה מעשרות פ"א ציון צ"ב, כתב דמש"כ החזו"א על גליון ס' בית ישראל דנטע רוב הבית ה"ל שדה ובטל מיני' שם בית, חזר מדבריו דהא התיר גדולי מים בשביעית בבריכות שהם עציץ שאינו נקוב תחת גג שעשה להן. אבל אינו מוכרח לקבוע סתירה, דבודאי מסתבר טובא לענין מעשרות, דכיון שהוא זרוע, לא מקרי בית אלא גינה מקורה, ובהא לית מאן דפטר. ושביעית אפשר דשייכא לכלל שבת הארץ, שהוא השדות הנזרעין, ולא תליא כ"כ בגידולי קרקע. אך אפשר דבדבריו בגליון שם תברי' לגזיו', דהסברא היא רק שהגג מונע גשם, שהרי נטע רובו עדיין לא בא הגשם והשמש, אלא מתנה שיהיה עליו שם בית, ובית דרכו שמונע כו'.

דמאי קודם גמ"מ: ולפעמים הוא להיפך, דמתוך שיצא רבינו משיטת החזו"א, הניח אותה כדבר מובן מאליה. ע"י לו בבה"ל מעשר ה' ו', דמסיים: "ע"י תוס' בכורות י"ב א' ד"ה טבלים שכ' דרוב ע"ה מעשרין ל"ש אלא אחר מירוח משמע ג"כ דס"ל דלא קי"ל כסוגיא דביצה הנ"ל ומ"מ יש לתמוה שלא הביאו הגמ' דביצה וצ"ע". כוונתו לסוגיא שהביא לעיל שם - "בביצה ל"ה ב' אמרי' הלוקח תאנים מע"ה במקום שרוב בנ"א דורסין אוכל מהן עראי ומעשרן דמאי כו", הרי גם קודם גמר מלאכה, יש לפירות דין דמאי. והלך רבינו בשיטת החזו"א שביעית א' י"ז שהבין

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שמו

דרוב עמי הארץ מעשרין כשנותנים לאחר גם קודם גמר מלאכה, ולכן מעשרן דמאי. אבל הדבר לכאורה תמוה, ובפשטות הכוונה כמו שהבינו התוס' בכורות שם, שהוא רק חשש שמא עישר הע"ה קודם גמר מלאכה, ולכן מחמיר בו שלא לברך, אבל אין בו קולות דמאי. ולכן לא הביאו סוגיא דביצה.

שורש בשורש: בחזו"א דיני כלאים ל"ו כתב: מותר לנטוע אילן בצד הגפן אף שהשרשים מתרכבים בגפן. ע"כ. אפשר להבין דרך דרך זריעה התיר, אבל בידיים אסור, ובשבט הלוי ח"ד ק"נ תמה ע"ז למה אסור שורש בשורש בידיים. ובאמת, בגוף דברי החזו"א כלאים י"ג י' נראה שהוא מתיר גם בידיים, ולשון דינים העולים לאו דוקא בנטיעה. ובדרך אמונה פ"א מכלאים כ"ז הבין החזו"א מתיר רק משום שהוא מתחת לג"ט. סמך על החזו"א ב' ו' אליבא דהגר"א, אבל התם לא מיירי שורש בשורש, אלא שורש בזמורה. ולכן מש"כ בדרך אמונה דוקא בשורש של גפן שהוא רך נכנסין בו השרשים לאו דוקא, דהרי שורש בשורש מותר לפי ר"ש ורא"ש, ודוקא בזמורה של גפן, שהוא שורש בגזע, אסרו. והגר"א לא קאמר אלא פרט זה דזמורה שתוך הקרקע דינה כשורש. ועכ"פ הגר"א בביאורו לש"ע כתב כר"ש ורא"ש. על כן אין לחשוב כאן פלוגתא להלכה, ולכו"ע שורש בגזע אסור ושורש בשורש מותר. ומהחזו"א י"ג י' נראה להתיר בכל גווני.

כילוי טבל: החזו"א בדמאי ד' ט"ו כתב דאיסור כלוי הוא אף בשל אחרים, ואף שאינו נהנה כלל, ואפשר שהוא מדרבנן (דן בזה בהמשך הדברים ולא הכריע אם הוא מדרבנן). ולמד הדבר ממה שאסרו בתוספתא פ"ק דמאי לעשות עם הגוי בטבל. ויש להפליא על הגאון הדר"א, שסותם בבה"ל פ"ו ממעשר ה"י דטבל אין אסור לשרפו ולאבדו כמ"ש בחזו"א דמאי ד' ב", דלא מיירי שם החזו"א אלא מביטול עשה של בעליו, אבל איסור איבוד כתב אח"ז בסקט"ו וכתב שאסור, וכמש"נ.

המכניס חיטה במוץ לפטור ממעשר: בחזו"א מעשרות ג' א' כתב הכניסן במוץ לכאורה לאו דוקא, אלא ה"ה קודם מירוח או העמדת ערימה. מיהו הר"ש כתב דוקא במוץ וכמ"ש סק"ח. ובסק"ח הביא החזו"א את דברי הר"ש שכתב דמהני מירוח בבית, והיינו לתירוץ דבעי מירוח. הרי דגם הר"ש לא דיבר מהנדון אם פני הבית קובע בלא מירוח, אלא אם מירוח קובע בתוך הבית להשיטה דבעי שניהם. וכדברי הר"ש כ"כ גם רבינו פרץ. וכן ברש"י מנחות ס"ז כתב דאין החטה מגולה מחמת המוץ, אלמא דוקא בכה"ג פטור. וגם אין שום ראי' מדברי הר"ש לדידן, דהא לא מיירי הר"ש אלא ליישב תי' קמא דכ"מ, אבל להלכה סובר דעיקר כתי' בתרא.

והנה רש"י מנחות שם כתב ב' פירושים לענין במוץ שהוא מאכל בהמה, וכן שלא יראה פני הבית, אבל תרוייהו ענין אחד, דכל שאינו בגדר מאכל אדם א"א לקבוע עליו כניסה. ובריטב"א ע"ז מב. כתב דכל שלא נתמרח הוי כבמוץ שלה, אבל הא תנן בהדיא דאם אינו ממרח משיעמיד ערימה, אלא ס"ל דהמירוח הוא גם ברירה קצת, כמ"ש הרמב"ם בפיה"מ וה"ר יונה ברכות לא. ונמוק"י שם (שהרוח מדיף המוץ במירוח).

והנה בדרך אמונה על דין דר' אושעיא (פ"ג ה"ו ציון ק"ט) סותם במוץ לאו דוקא, חזו"א. אך דעת הר"ש דדוקא במוץ. ואינו מובן, הא כל הראשונים סברי דבמוץ דוקא, וגם החזו"א שלא

שמוז שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

ראה דבריהם ראה עכ"פ את דברי הר"ש, ולא כתב אלא דלכאורה לאו דוקא מיהו הר"ש כ' כו'.

וביותר תמוה שהדר"א עצמו במקום אחר (על הר"מ שמצריך ראיית בית, פרק ג' סקל"ט ציון ע"ז) מביא שני ראשונים דסברי הכי. וכתב יש קצת ראשונים דסברי דהאי כללא שנגמ"מ אסור ע"י הכנסה לבית, לזה סגי בדיגון, הריטב"א והרא"ה ברכות לד: ומיד בסמוך מביא הדר"א דיש ראשונים דסברי שבלא מירח צריך ראיית פני הבית, ואינו מובן דלזה גם י"א קמא מסכים דבלא מירח צריך ראיית פני הבית והיא המחייבת. אלא דמחדשים הני י"א שמביא שמירוח לבד קובע, אבל זה אינו שייך לפרטי ההלכה כאן, שהרי הם חולקים בזה על הרמב"ם שמצריך ראיית פני הבית. וכל רשימת השיטות שמביא הם הם הסוברים כתי' בתרא שכ' לעיל, וביארו בסקט"ז שיש מח' כללית אם צריך ראיית פני הבית.¹

ולפעמים אגב הילוכו יבאר את דברי החזו"א הקשין, ומסתייעים דבריו ממקום אחר בחזו"א:

היתר חריץ בכלאים: החזו"א בדיני כלאים כ"ב, סותם דאין להשתמש בהיתר חריץ, ולא ביאר כלל טעמו, וגם בספר לא נתפרש חשש בזה. וכתב בצה"ל פ"ג מכלאים קס"ז דנראה שכוונתו על תלם, דאולי חיש' שיתמעט. ובאמת החזו"א בדיני כלאי הכרם ל"א סומך על חריץ, וכנראה הכוונה לתלם כמ"ש הדרך אמונה. וטעם החילוק הוא דבחריץ אין חשש שיתמעט, דתמיד יכול לעשותו בריוח קצת, משא"כ תלם, בעינן רחבו כעביו, והוא דבר שקשה לעמוד עליו, ובפרט שבתוספת חצי טפח יועיל כמו חריץ. (ונראה דגם מעיקר הדין רחבו כעביו הוא רק למראית העין, דהלא א"א לדייק כשחופר חריץ בשדה שיהיה מדוייק כריבוע של תפילין, ובפרט שהמים והרוח משנים תמיד כל דבר, כיו"ב בעומק טפח).

ולפעמים הוא להיפך, הגר"ח סבר דהחזו"א קאי לדעת יחיד, והשיגוהו ע"ז:

מחיצות לכלי או לעמוד: בשונה"ל שמ"ה י', כתב דאזיר כלי עולה לרקיע ככל רה"י, ובהערה כתב דבחזו"א ס"ב י"ג הביא רשב"א בשם רמב"ן שחולק ע"ז, אבל כפי הנראה רוב הפוסקים חולקים עליו לכן לא העתקתי זה. ובהג' הגרד"ל (נדפס כקו"א וכן בשיח דבר ב' עמ' ס"ח), כתב: "לא ידעתי מי הם רוב הפוסקים החולקים". וכן שם סט"ו כתב הגר"ח ובחזו"א מבואר וכו', וכתב הגרד"ל שם דאין כוונת החזו"א להכריע (והגר"ח ק משיבו דלדעתו כן מכריע החזו"א, שם עמ' ס"ט. וכן

(1) וגם הר"ש לא מיירי מהדיא מזה, ובדר"א מעתיק את הר"ש שלא מקרי ראיית פני הבית כי הוא מכוסה, אבל כל זה לתירוץ קמא ולא לתירוץ בתרא. ולכן מצריך מירוח בבית.

(2) ובמקום שלישי דן בזה הדר"א (בסקס"ד אצל ציון קי"ח) וכתב דעה זו רק בשם הר"ן "שאם הכניס לבית אחר שזרה בחוץ והעמיד כרי ממקצתו בבית חייב דהכנסת בית חשיב כמרוח... אבל שאר מפרשים לא חלקו בזה". ואין זו רק דעת הר"ן, אלא עוד הרבה ראשונים. אמנם הרא"ה בביצה כתב לא כן, אבל סותר עכ"פ דבריו בברכות שכן כתב הכי. וכן בספר המכתם קצת משמע דבמוץ בא לאפוקי שלא יכניס אחר דישה, וכן מדגיש רבינו יהונתן. אבל ודאי דעת הרמב"ן ותלמידיו עיקר. וראיתי גם בתורי"ד ביצה שכתב דאין לומר כן אלא בגורן כמו ליקוט כלכלה וכדו' אבל לא מה שצריך שינוי (מש"כ החזו"א: "בעשה כרי ממקצתו דפטור בורה בבית", הבין הדר"א שעשה כרי ממקצתו בחוץ והכניס לבית וזרה, אבל זה דבר שאי אפשר, דאין יעשה כרי קודם זרייה? ואין כוונת החזו"א אלא שעשה כרי ממקצתו אחר שזרה בבית).

עוד מקום בדבריו יש להעיר בענין זה, בסקמ"א מביא בשם הרמב"ן שההכנסה אינה קובעת שום דבר, אבל ההכנסה היא במקום מירוח ומכניס אחר זריה מתחייב מחמת זה כנ"ל.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שמח

שם עוד כמה חילוקי דעות ביניהם על אותו ענין האם אולי' בטר סתימת לשון החזו"א, או שאפשר להכריח מן הענין או להטיל ספק בסתימת הלשון, ובעמ' ע"ה: "הבנתי דברי מרן ז"ל בענין אחר". וכלדהלן בפרק 'מול הגרד"ל'.

הא במילי דשמיא הא במילי דעלמא

נודע שהגר"ח היה עילוי עצום, ובצעירותו יצא לו שם שאינו מבדיל בין דברים שכל נער יספרם, בין סוגים של מאכלים בסיסיים, או של מכשירי חשמל שימושיים, ואין עינו אלא על התורה הקדושה. אמנם עם הזמן שפרסם דברים להלכה, ברור שאי אפשר לפסיקת הלכה בלי הכרת המציאות, ועם חיבור הדרך אמונה, שעוסק בעניני זרעים הקשורים להבנת והכרת טבע הארץ והגידולים, למד והעמיק בכל דבר שהוצרך לו. וכידוע היה מזמן אצלו מומחים לענינים שונים, שיסבירו לו כל דבר על הוייתו.

ויש דברים שכותב במפורש שצריכים לבדיקה, כמו למשל בבה"ל תרומות פי"א: "אך איני יודע אם המציאות כך שאפשר לשתול את הקנים עצמן (אם עקרון עם שרשיהן)". ויש שרואים הבדל בין הבה"ל שלפעמים נכתב מתחילה כחידושים, ובין החלק ההלכתי. בתרומות פי"א הכ"ה בבה"ל כתב רבינו: "ורבנו שכ' בפ"ה כדי שרש קטן סמך על מש"כ בפ"ב מטו"א ה"ט כדי שיצא בו שרש קטן וזה קרוב למוציא זית באורכו [ואם הזיתים נתקטנו גם השרשים נתקטנו]". הרי פשט"ל אגב הילוכו דאם נתקטנו הזיתים גם נתקטנו השרשים. ובאמת הדבר צ"ב, דנתקטנו הזיתים אין הכוונה שכל הדברים שבעולם נתקטנו בכל חלקיהם, כלומר גם העץ נמוך יותר בחצי, וגם שרשיו נתקטנו בחצי, וכך כל העצים שבעולם (דהרי שורש קטן אין הכוונה לזית). ויתכן שנתקטנו הזיתים הכוונה לסוג זית גדול וסוג קטן, שהיום נעשה נפוץ יותר הסוג הקטן (מנולינו), ואילו בסוריה למשל נפוצים זנים אחרים הרבה יותר גדולים. וגם יתכן כמובן שאותו עץ עצמו חל בו שינוי גנטי והפרי נעשה קטן יותר או גדול יותר, כמו שעושים היום ע"י תכנון גנטי, יכול להיות גם מאליו עם שממת הארץ (שבעת השפע חקלאים טורחים ומשיגים זרע של זית גדול כדי שתתברך ארצם וכך מתרבה, ובעת שממה צומח מה שצומח באופן בר ותו לא). אבל אין זה נוגע לשרשים, דאין שרשי האבטיח יותר עבים משרשי הלימון, ובאמת בצה"ל שם אות תע"ה, כשבא לנסח להלכה כתב: "ויתכן שבזמנינו נתקטנו השרשים כמו שנתקטנו הזיתים ואולי השרשים נתקטנו יותר ויש לשער לפי השרש של היום לכן א"א לידע השיעור", וזה נוסח הרבה יותר שקול. אבל האמת נלע"ד דלא שייכת התקטנות לגבי שורש קטן, דכל ענין שורש קטן הוא לא יחסית לעץ מסויים, ויש עצים עם שרשים עבים ויש עם דקים, וגם העץ עצמו מתאים את השורש לפי הצורך, אם יש לבקוע מקום קשה מוציא שורש עבה, ואם יש להרחיק נודד כדי למצוא מים מוציא נימים דקים. אלא ששיעור קטן הוא קבוע בקירוב אצל האדם (כלומר גם אם מעיקרא היו 70% מהשרשים דקים, וכעת רק 30% מהשרשים דקים, עדיין קטן הוא קטן ואינו מושפע משינוי הטבע הכללי), ושורש שהוא 'קטן' הוא השיעור. ולכן אם שרשי הזיתים מתעבים, שוב אינם 'שורש קטן'. וכמו שביארנו כעין זה בורה אורח סי' ס"ח.

שמט שר וגדול – פירוורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

אם סלע הוא בהכרח אבן: כתב בה"ל כלאים ו' ח': "הבריכה בסלע. כ' רבנו בפיהמ"ש סלע היא הקרקע הקשה ונ' דאין כונתו כפשוטו אדמה קשה דפשיטא דלא עדיף מחרס שהשרשין עוברין וגם בירו' קאמר הד"ד בהדין צונמא (כ"ג רש"ס ור"י קורקוס וכן העתיק הבי"ד ביו"ד סי' רצ"ה וגם לגי' שלפנינו צלמא הוא ג"כ צונמא כמ"ש פ"מ) וצונמא הוא אבן חזקה וקשה מאד כמ"ש בערוך ערך צנמ וכ"כ רבנו בפ"ט משכנים ה"ו אלא משום שכל אבנים נעשין ע"י שהאדמה מתקשה לכן קרי לה קרקע קשה וזו גם כונת הגר"א בשנו"א וזה דלא כמעשה רוקח". והוא תמוה לפי המציאות, שכך נעשים כל אבנים ע"י זה שהאדמה מתקשה, ואולי מכלל מעשה בראשית הוא, אבל אינו בתהליכים שאנו רואים בעינינו. והא דקרי ליה בירושלמי צונמא, אינו מוכרח, דאפי' אם פי' המילה אבן, הרי יכול להתפרש גם אדמה קשה, כמו שאמרו בספרי אם צונמא היא פירותיה שמנים, ופי' התו' חולין פח. כעין צונמא קאמר (וע"ע נמק"י ב"ב יד: מרה"פ סוטה ט' ה.). ובאמת מצאנו סלע שפירושו אדמה, בתוספתא דב"ב רפ"א: "ר' יהודה אומר בסלע הבא בידו זה חופר בארו מיכן וזה חופר בארו מיכן זה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד וזה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד" (ובב"ב יו. מית' לה כהלכתא בלא יחוסי לר"י, ועי' דק"ס). וע"ש בחזון יחזקאל שפי' שהכוונה אדמה רכה ביותר, וסלע בל' סגי נהור נקט, ונראה לכאוי' תמוה ודחוק. ויותר נראה שהוא סלע רך כמו סלע גיר, וכן בתוספתא שם פ"ו לענין כוכין דנו אם בסלע הבא בידיים יחפור יותר, כנראה מכיון שקל יותר לחפור בו יכול לעשות בו יותר. ואין הכוונה שבא בידיים ממש, שהרי אפילו באדמה אין דרך בני אדם לחפור בידיים חשופות. אלא הכוונה ע"י כלי קטן הניטל ביד, ולא ע"י הכאות בקרדומים וגרזנים, שאבן גיר ניתנת להיגרר במגרה. ונראה באמת דסלע אינו

ח). ויש עוד נפ"מ להלכה מדעתו של הגאון זצ"ל דצונמא הוא בהכרח אבן. דבריש הלכות כלאיים מחדש רבינו כן: "פשוט שאסור לזרוע כלאים אע"פ שתחת האדמה מפסיק צונמא שאין היניקות מתערבות כיון שמתערבות למעלה".

ובציונים שם מביא ראייה מב"ב יח. לא יטע אדם אילן סמוך לשדה אא"כ הרחיק ממנו ד"א ותני עלה כדי עבודת הכרם הא לא"ה סמוך והאיכא שרשין דמוקי, במפסיק צונמא. היה גדר זה סומך מכאן וזה סומך מכאן. ופרש"י היה גדר זה סומך וא"נ א' מהן שדה לבן אין בו משום כלאים. הרי דאף דאיכא צונמא בעי' לגדר כדי להתיר הכלאים דגפן וזרעים. וראיה זו היא על סמך ההנחה דצונמא דב"ב יח. הוי סלע גמור שאין דרכו יניקה, וממילא מוכיח לאסור. אבל אם נאמר דגם קרקע קשה כעין צונמא נקראת בלשון חכמים צונמא, וכמ"ש תוס' הנ"ל, ממילא אין ראייה, דנהי דאין בכח השרשים לנקוב קרקע קשה, הם עדיין יכולים לינק ממנה.

מיהו בעיקר הראי' יש לפקפק, שהרי מן התורה האיסור הוא רק במפולת יד ולא ע"י עירוב למעלה, אלא דרבנן גזרו על ערבוביא, בקישואין ודלוועין, אבל בערוגה לא גזרו. וכתב הר"מ (פ"ד הט"ז) דבזמן שיש הרחקה הראויה שלא יינק, אין חוששין למראית עין, ובזמן שייראו מובדלים זה מזה אין חוששין ליניקתן. וא"כ יהיה תלוי אם הצונמא ניכר על פני הקרקע, וניכר שהוא עמוק, ככה"ג אין ראייה שגזרו חכמים. (ומרש"י ליכא ראי', שהרי כתב "אע"ג דאזלי שרשין תחת הגדר ומתפשטין לתוך השדה". הרי שרש"י עצמו כתב דהיתר הגדר הוא אע"ג דאולי שרשין, והרי הכא מיירי באיכא צונמא, ובע"כ דסמך על מה שאמרו בסמוך אימא סיפא היו שרשיו יוצאין וכו' ה"ק אי לאו דמפסיק צונמא והיו שרשיו יוצאין וכו'. והיינו דהמשנה לא מיירי דוקא בצונמא, אלא דלא דברו על דין שרשים משום דלפעמים איכא צונמא. ואם בבא דהיה גדר וכו' מיירי לענין כלאים, גם היא לא באה אלא לכלאים. ועי"ל דצונמא דהכא אפשר שהיא למטה מג"ט (ובזה מיושבת קו' התו' שם ד"ה דמפסיק, דכיון שיש אדמה מעל לצונמא אורח ארעא אחרוש בה ג"כ), וקי"ל בכלאים פ"ז מ"א וירו' שם שאין שרשי הגפן עולים למעלה מג"ט (כדלהלן יט: וכמואב בש"ך רצה' ה'). וממילא לכלאים לא מהני מידי, דגם אם אין השורש עצמו הולך, עדיין איכא יניקה באדמה המשותפת, וזה ודאי שאין האיסור רק בהליכת שרשים אלא גם ביניקה קרובה מאדמה משותפת). אבל להלכה נלע"ד מתוך דברי מו"ר הגר"י פון שליט"א דיש לאסור, וע"פ חזו"א כלאים י"ג ט"ו.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שג

דוקא אבן, אלא כל הר או גוש גדול הוא סלע, כמו סלע שביקש עוג לזרוק המוזכר במתני', שלא היה אלא הר כפי האמור בברכות נט:

פירוש השמות קישות, מלפפון, ואבטיח: כתב הדרך אמונה פ"ג מכלאים סקט"ו בשם תפא"י שקישות הוא אויגרקע (-מלפפון בעברית מודרנית, וכ"כ בשונה"ל שכ"א ל"ז). והוסיף שמלפפון דחו"ל הוא קישואים לבנים (ע"פ פיהמ"ש), משמע שמפרש ד'קישות' דחו"ל, המה קישואים שלנו שהם יותר בהירים מהאויגרקע (והתפא"י לא ביאר כן, אלא כתב ציטרענאן, והוא שם לאבטיח או דלעת). ולענין אבטיח כתב בשעה"צ שם כ"ז: 'ודע דמה שקוראין היום אבטיח אינו נכון כלל', אבל סתם ולא פירש מה הוא אבטיח. ובפ"ה מתרומות סקר"ל כתב שהוא מלון שלנו.

הרי לדברי רבינו: קישות של חז"ל – מלפפון שלנו, מלפפון של חז"ל – קישואים שלנו, אבטיח של חז"ל – מלון שלנו.

אבל לענ"ד הוא תמוה טובא, ונסתר גם ממה שידוע לנו על המציאות, וגם מדברי חז"ל.

הקישות: הר"מ כתב: קישות אל תכא, ותכא זה הוא מין דומה לאבטיח שעדיין מגדלים אותו אצל הערבים (תמונתו תחזה ב'הצומח והחי בתורה' לפליקס). ותמוה שיהיה המלפפון שלנו, דהיינו אויגרקע, שהרי חז"ל בכלאים א' ב' החשיבו את הקישות והאבטיח מין אחד, והמלפפון שלנו אינו מין אחד לא עם אבטיח ולא עם מלון. ושמו כנראה משום שקליפתו קשה, להבדיל מרוב הפירות והירקות, ולכן מקום גידולו הוא מקשאה, מקום הפירות הקשים. ובישעיה א' ח' כמלונה במקשה, פרש"י שם שגדלין בה קישואין וכן כתב רש"י בב"מ צג, ולכן בתורה נסמכים הקישואים והאבטיחים, ונודע שהם גדלים במצרים. והא דאמרו תמיד שומר קישואין, נראה שהוא המלאכה הקלה ביותר, כיון שהם נמוכים ומפוזרים על פני השדה א"צ להסתובב אנה ואנה. וממקום אחד יכול לראות אם יש מזיק או גנב. וגם הגנב צריך לטרוח ואינו יכול לקחת כלאחר יד.

המלפפון: לא יתכן שהוא קישואים שלנו, שכן אלו הגיעו מאמריקה ולא היו אצל קדמוננו. ולפי משנתנו שהוא מין אחד עם הקישות, גם הוא מין קרוב לאבטיח שלנו, וכפפתור ופרח פנ"ו כתב "מלפפון מין מהאבטיח" (ואבטיח פי' לעיל שם בטיח בלע"ז). וכתב הרמב"ם שהמלפפון הוא קישות לבנים, ועי' רש"י ע"ז ל': אבטיח מלפפון מלון בלע"ז, וכן מאירי חולין ט. מלפפונות הם הנקראים מילונש בלע"ז. ואולי הכוונה למילון שלנו, שתכונתו דומה לאבטיח אלא שהוא יותר בהיר. והוא פרי גדול, כדאמרי' בשבת צא: קישואין ודלועין שהם היפך מחרדל, ופרש"י שממלאים בארכם כל רוחב הקופה. וכן בשבת קנג: ונזיר ח. ולכן אמרו ב"מ צב. אוכל פועל קישות אפילו בדינר, כי הוא הדוגמא לפרי גדול. ובירו' מעש"ש ד' א' שניים שהיו שותפין בקישות. ולזה מתאים הא דירו' תרומות ח' ג' חד גברא הוה טעין מלפפון והאכיל ממנו לעשרה בני אדם. ויש לו כעין מיעיים (עי' ירושלמי מעשרות א' ב' מה בין מעי אבטיח למעי מלפפון).^ט

ט. אמנם במקרא דכתיב את הקישואים מתרגמינן ית בוצינאה, והוא ממיני הדלועים כדאמרי' סוכה נו: בוצינא טב מקרא, מגלה יב' איהו בקרי ואיהו בבוצינא, והוא דאמרו ברכות מח. בוצין מקטפיה ידיע, והוא מתאים לדלעת שנעשית גדולה מאד ועליו אומרים זה הקטן גדול יהיה. וכן פרש"י שם דלעת. אבל אינו מין דלעת ממש לענין כלאים, וכדתנן הכא וכמבאר בריטב"א ב"מ פג: אבל הוא בדומה לדלעת. ואולי בזמן המתרגם לא היה כינוי מצוי לאבטיח על כן כינה

שנא שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

האבטיח: הרמב"ם (תרומות ח' ו') מתרגם 'אל בטיח', שהוא אבטיח של זמננו. ודברי הדר"א תמוהין טובא, איך יפרנס הדעה דקישות ואבטיח מין אחד, דאטו המלפפון שלנו אויגרקע הוא מין אחד עם מלון שלנו? ועוד שמביא דעת או"ז שקישות ומלפפון ודאי ב' מינים אבל קישות ואבטיח ספק, ואטו יש צד בעולם שמלפפון שלנו רחוק מקישוא שלנו אבל קרוב לאבטיח? (והוא באמת נובע ממתני', שנחלקו בקישות ומלפפון ולא הזכירו כלל את האבטיח, ובירו' מבואר דפשוט שהאבטיח קרוב יותר).

משיכת שוורים בעגלה: כתב הדרך אמונה פ"ט מכלאים ס"ק נ"ז: "ואם בהמה מושכת בקרון לא יקשור מין אחר בחבל לא בצדי הקרון ולא אחר הקרון מפני שדוחה הקרון בהליכתה (יו"ד סי' רצ"ז סט"ו ואיסורו מדרבנן כ"כ הסמ"ק מ"ע ק"ע וכ"כ התוס' בשבועות כ"ז ב' ד"ה עד אבל הטור כתב דלוקה וכ"פ רש"ס) ולכן יש למחות בטבחים שקונים שוורים וקושרין אותן אחר הקרון והטבח הולך אצל העגלה (ברכ"י בשם חו"י). ובס"ק ס"ט כתב: "ולכן יש למחות ביד הקצבים היושבים בעגלה שהפרה קשורה בה והסוס מוליך את העגלה ואף על פי שאין יושבין בה אלא לפי שעה", (ט"ז). הנדון בס"ק ס"ח, הוא אפילו הכל של נכרי, כל עוד הישראל יושב בעגלה. אבל מעצם דברי הט"ז, דיש למחות וכו', מבואר כבר האיסור לקשור פרה אחורי העגלה, כשישראל קושר, כי העגלה מובלת על ידי סוסים שהוא מין אחר. והוא הדין שכתבו בס"ק נ"ז בשם חו"י, ואינו מה שמבואר בשו"ע יו"ד ט"ו המובא בריש סעיף נ"ז, דשם לא מבואר לאסור בלוקח פרה לשחיטה

אותו בשם הכללי לדלועים.

ואילו הרע"ב כלאים שם ובתרומות ב' ו' מקוואות ט' ד' כתב קישות בערבי פאקוס, ולפי הערבית בימינו, הוא מין הדומה למלפפון שלנו (מלפפון ערבי الخيار العربية). ועל מלפפון דמתני' פי' כיאר כמו הר"מ (והוסף ציטורלי בלע"ז, והיינו אבטיח או עכ"פ דלעת), וכן הכו"פ כו' כתב מלפפון כיאר בלע"ז והוא כינוי המלפפון שלנו בערבית בימינו خيار, ודעתו בפנ"ו שמלפפון ממיני האבטיח, ומ"מ כתב קישואים אל פאקוס. הרי לדעתם יהיה המלפפון שלנו והאבטיח שלנו או אחד ממיניו מין אחד, והוא לכאורה בלתי אפשרי במציאות.

ובדעת הכו"פ אפשר שיש חילוק בין לשון תורה ללשון חכמים, דבתורה קישואים הם אויגרקעס שלנו, אבל בלשון חכמים הכל ממיני האבטיחים. וכן דעת רש"י במדבר י"א ה' שמתרגם את הקישואים קוקומברוש ולכאורה הם הנקרא בלשונינו מלפפון cucumber (אמנם גם המלון נקרא בלשונות לעז בשם דומה מאד ('מלפפון המלון' Cucumis melo), ואין להכריח מדברי רש"י, וגם האבטיחים והמלונים מקורם מאיזור מצרים, משא"כ המלפפון שלנו). ואבטיחים פי' בורקש והוא אבטיח שלנו. אמנם דברי הרע"ב דקאי אמתני' צ"ע, איך יפרנס משנתינו שהם מין אחד. וצ"ל דגם בלשון משנה תרי מיני קישואין איכא, חדא הקישות שהוא מלון, וחדא הקישואים שהם אויגרקס. ובאמת שניהם ממשפחה אחת (משפחת הדלועיים Cucurbitaceae) ואינם רחוקים אלא בגודל ובטעם, אבל דרך הגידול והמרקם דומה. ומ"מ הרע"ב אינו מבין כן גם במשנתינו.

ואחר דברי הרע"ב אלו נמשכו הרבה מבני אשכנז וקבעו בשפת הלשון את השם קישואים לאויגרקעס, כן הוא בשל"ה ובט"ז רי"ב א' מג"א ש"כ"א ז' א"ר בסי' ר"ב הגר"ז תמ"ז ל"ו א"ח א' מ"ג ה' זכרו תורת משה לו' שבו"י ב' י"ב ערוה"ש א"ח ש"ט ל"ב. אבל גם אם כן הוא בלשון תורה, אין זו לשון חכמים כאמור.

ובספר הערוך כתב מלפפון מלון, והמעריך כתב שהוא מילון אדום, כנראה ר"ל אבטיח, אולי קשיא ליה הא דמעיי אבטיח דמיירי במילון ומכאן למד שמלפפון הוא אבטיח שלנו והפכס. וכן בהגה רצ"ז י"ד (ואינו מרמ"א) כתב ד"מ שמלפפון הוא הנקרא בלע"ז ציטרולו, דהיינו אבטיח שלנו. מיהו בערך קט כתב הערוך (גירקען) תרגום ירושלמי את הקשאים ואת האבטיחים. ית קטיא וית מלפפוניא, הרי שגם הוא מפרש הקישואים אויגרקעס, ויש לומר כמו שנתבאר דהוא בלשון תורה לבד. ובאמת יש גם חילוק, דבלשון תורה הוא 'קישוא' ובלשון המשנה הוא 'קישות'.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שנב

וכדו' שכוונתו להובילה, אלא רק שכלאים אסור אפילו רותם מצד אחר של הקרון, וכמבואר מן הטעם מפני שדוחה הקרון בהליכתה. ועל זה חידש הט"ז שהוא הדין בהולכת עגלה לשחיטה.

אמנם בעצם יש כאן כפילות לא מובנת, ואפילו סתירה. החו"י לא מדבר כשהישראל קושר, אלא כשהישראל הולך עם עגלה שהנכרי קשר בה שוורים, ובדרך אמונה עצמו מצוטט "והטבח הולך אצל העגלה", כלומר שאין העגלה שלו, אלא מחמת זה שהוא הולך. ואילו להלן בציטוט דברי הט"ז, האיסור הוא רק כשיושבים בעגלה. (ובזה נחלקו הפוסקים אם איסור כזה לשבת בעגלה שאינה שלו הוא מן התורה או מדרבנן, כמובא בציון שמצוטט לעיל בתוך ס"ק נ"ו. ומאי דמציין רבינו דרש"ס לוקה, לא ידענא, הלא רש"ס מוכיח דאינו לוקה, וכמ"ש כל הראשונים וכן מפורש בספרי). ואיזה איסור יש בהליכה אצל העגלה?

ובאמת החו"י דיבר על מציאות שהיתה בזמנו, שהיא טעם דינו, והעיקר חסר כאן מן הספר. הנושא היה שוורים שאינם מסורסים ולכן אינם בני תרבות, כלומר שוורים שחיים בטבע בין ההרים, ולא בתוך מכלאה. ולכן אינם רגילים שמוליכים אותם, והם משתוללים ומנסים לברוח (והגויים לא רצו להתעסק איתם, והיהודים מחמת עניותם היו קונים אותם בוול וטורחים אחריהם). ולכן מי שהולך אצל העגלה, הוא איש חזק שתפקידו לכוונם ולהוליכם בדרך הישר ואם צריך גם לצעוק עליהם או להכותם, ולכן אסר מחמת ההילוך אצל העגלה, כי מחמת אופי השוורים האלו הוא צריך להיות מנהיג. והדרך אמונה לא ירד לפרטים האלו לכן העתיקו בסתם.

בצלים שגדלו באויר: כתב הדרך אמונה פ"ב מתרומות ה"א בבה"ל ד"ה אוכל: "בצלים שגדלו באויר מהתוס' בשבת נ' ב' עירובין ע"ז א' דא"צ לעשר, והנה התוס' כתבו שם הטעם גבי הטומן לפת וצנונות דא"צ לעשר משום שלא נתכוין לזריעה, ולפ"ז אפשר דגם בבצלים הגדלים בחלון אם נתכוין לתתם בחלון כדי שיגדלו יהו חייבין, אמנם מסברא לא עדיף מכמהין ופטוריות שגדלים מאויר ופטורין אפי' זרעם. [כמו ששמעתי שיש מקומות שזורעין אותן שיש להם שרשים דקים מאד שאינן ניכרין ומ"ש בירו' ריש מעשרות שאין נזרעות משום דזה לא מקרי זריעה כיון שאין ניכר]."

הנה חדושו של רבינו מנוגד לדברי התוס' שמביא בראש דבריו, ומאי דמדמי לכמהין ופטוריות, תמוה, הרי בצל גדל מתוך עיקרו, ועיקרו הוא גידול קרקע, ואילו כמהין ופטוריות מעיקרא אינם נחשבים לגידול קרקע. וכנראה סובר רבינו כמו שכתב בהמשך, שכמהין ופטוריות יש להם שרשים דקים שאינם ניכרים, ולכן בעצם הם גידולי קרקע מצד תכונתם, אלא שההלכה לא מתחשבת בזה. אמנם לפי הידוע לנו אינו מדוייק, דיש להם כמין זרעים שמהם מתפתחים (נבגים), אבל אין זה שורש ואינו נכנס לקרקע כלל, שאין צריכין אלא לחלוחית. ויכולים לצמוח גם בלי קרקע. ומה שנמצא לפעמים קצת בתוך הקרקע הוא רק כדי שיוכלו לעמוד, אבל לא יונקת מהקרקע יותר מאשר מן הצדדים.

י. ובדר"א שם תמה על דבריו מהא דמתני' פ"ה דמעשרות מ"ב דבצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, אלמא תוספת מן האויר גרע מכמהין ופטוריות, ות' דהיינו באיכא קצת עפר. אבל לא היה צריך דוקא לזה, דלא אמרו התם אלא דטהרו מלטמא טו', וטעמא דהתורה ריבתה טהרת זרעים שזריעה מוציאתו מתורת אוכל, כמ"ש הירושלמי (וצ"ע, שבפיה"מ כתב הטעם לפי שאינם אוכל ונפסדו). אבל לענין מצוות התלויות בארץ הרי הם כתלושים כדתניא בתוספתא, וכן לענין שבת התולש מהם פטור כדמסקינן בירושלמי לדעת ר"י שהיא ההלכה, וכן מבואר בהגר"א רצ"ד ס"ג שמתחילה

שנג שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

גבולות ארץ: בענין הגבולות כתב רבינו בדרך אמונה (בה"ל ריש תרומות) כמה דברים, כנראה על פי עיון במפות. ורוצה לקבוע את גבול הארץ בין השאר ע"פ המאמר על נהרות וימים המקיפים את הארץ. וסבר שם הגאון זצ"ל דנחל צין הוא מן הנחלים הסובבים את א"י שהוזכרו בב"ב, משום שהוא מחובר לים המלח, ובראשיתו מחובר לוואדי אל עריש, ואמרו שהירדן ממשיך מים המלח עד ים הגדול.

אמנם הני 'סובבים' אינם הגבול עצמו, אלא סבוב בעלמא, וכדמוכח ימא דשילת שהוא ברכת רם שהיא בגדר חו"ל, אלא שמ"מ מקיפה, ואין שם שום ים אחר, וכמו קרמיון ופיגה שהם סמוכים לא"י ואינם מקיפים ממש בגבול.

כתב ללמוד לענין תרו"מ, ובליקוט חזר בו ותמה על הרא"ש. ומשמע שם בתוספתא וירושלמי גם דקילי מעציץ שאינו נקוב, דאינם זרועים ממש בקרקע, רק קצת הוסיפו מן העליה, ופטורין לגמרי. וכ"פ הרמב"ם פ"ב ממעשרות דהרי הן בחזקתן למעשרות.

עוד מביא בדר"א מהאי מדרש שהשמן שנעשה בנס פטור ממעשר, וכתב שטעם הפטור משום דלאו מקרקע רבי, ושוב כתב לדחות דהפטור הוא משום שגדל בנס ואפי' היה גדל בקרקע. והנה הנס אינו אלא סבה, אבל לו יצויר שהעץ יגדל פירות רבים שבעתים מכחו, כעין שמצינו בקייון דיונה, לא שייך לומר שלא גדל בקרקע, דהא קמן שגדל על העץ, ובודאי חייב. ולדבריו שאינו גד"ק גם אינו שמן, אבל לא היה בנס אותה האשה יותר מנס השמן דימי חשמונאי שלא כלה השמן והשתמשו בו עוד ועוד, ולדבריו לא היה שם שמן כשר להדלקה.

אבל טעם הפטור מסתברא משום דהכל מכח שמן מתוקן קאתי [ופשוט שהיה מתוקן, שהרי הוא הוא חבר שמת והשאר וכו'. ואם לא היה מתוקן, הרי היה מעורב עכ"פ שמן של טבל בכל וטבל לא בטיל במינו, ואף שיל"מ הוא מדרבנן, יל"ע בטעם הב' דלא בטיל ע"ו ענ:]. ואין בריאה יש מאין אחרי ימי בראשית (שו"ת רשב"א ח"ד רפה' ועוד), שכל הנסים נעשו יש מיש, כמו שהאריכו הקדמונים, וממילא הכל הוא כפי היש הראשון. ועי' גם סנהדרין נט: אין דבר טמא יורד מן השמים ואין כאן מקומו לבאר הדבר, ועמ"ש בס' יו"ד סי' פ' סק"ז.

[ועי' בספר חסידים (סי' תתתמ', עמוד שצט') שכ' על המן היו מברכים הנותן לחם מן השמים, וכן אליהו הנביא היה מברך כן על עוגת רצפים. משמע דלא ניחא לי' לברך המוציא לחם מן הארץ. וכן לגבי עוגה דסבר שברכתה המוציא, דאילו מזונות יכול לומר, וגם במן פשט"ל שהוא המוציא משום שמו לחם, אע"ג דמתיאור צורתו ל"נ שיש עליו שם לחם. אבל מנא לי' דעוגת רצפים מן השמים, ודלמא ממטבחו של אחאב היתה באה וכיו"ב. ומה שהלך בכח האכילה, בלא"ה צ"ל משום שהתברך במעיו. וכ"ו לצד שהיו החסידים מברכים גם קודם שנתקנו ברכות].

ומשמע המקור ברוך ח"ב ה' הביא בדרך אמונה, הטעם משום דהגדל בבית פטור ממעשר [וכתב שם דזה דוקא להראב"ד דפטור מדרבנן, אבל הא לא כל התקנות נתקנו כבר בזמניהם, ובאותה הפרשה מפורש שרכבה על החמור לילך לנביא, ואמר לה בעלה לא חודש ולא שבת, דהיינו שבחדש ושבת ראוי לעשות כן]. אבל אין זה שייך כלל לגדל בבית, דהיינו דוקא משום שאינו דרך גידול כמו שנתבאר לעיל במקומו.

וע"ש עוד בדר"א דתמיה מהא דאמרו תענית ח: דהמודד את גרנו אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, ודוקא קודם מדידה, ואיך מעשר ממה שאינו גד"ק, וכבר נתבאר דטבל שהתרבה דינו כטבל, ובלא"ה אין מזכירין מעשה נסים, וא"צ לחוש שאירע לו נס, אלא שעיקר האזהרה היה שלא יתפלל על נס לאחר שמדד, שאז אין לו טעם. ובעיקר הדבר, ענין הברכה המצויה שם עיקרו מניעת ההפסד הטבעי שהוא בגדר חסרונות, וכדמוכח התוס' שמביא, דהיינו שהשד לוקח ומפסיד.

ועי' לו בפ"י ממעש"ש ה"ו שכתב דעץ חרובים דאיברי לרשב"י במערתא לא הוה בי' ערלה דהוי כהובא בגושיו מן השמים. ואיני יודע מנין דחשיב כהובא בגושיו, ודלמא שלא בגושיו הובא? וכתב שלא הייתה הקרקע ראויה לזריעה. אבל הא מנא לן, ובפשוטו גם לא ה' העץ תוך המערה רק בקירוב אליה. ועי' בירושלמי פ"ט דשביעית דרשב"י איטמר תלת סרי שני במערתא דחרובין דתרומה, וכנראה היה המקום ידוע להם והיה שם חרובין עד זמנא, להכי כינוה מערתא דחרובין. עכ"פ ש"מ דהוי דחרובין ככל העצים ונשארו גם לאחר זמן. ועי' גם בח"א למהר"ל שכתב דלא היה נס בבריאת

שר וגדול – פירוורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שגד

וגם מש"כ דאף שנחל צין זורם לתוך ים המלח מקרי הולך, דכל הנחלים הולכים אל הים, הוא תימה, דבודאי כל הנחלים הולכים אל הים, אבל לאו כולהו לים הגדול, ונחל צין הולך לים המלח, ואין ים המלח הולך אצל נחל צין.

אמנם עיקר הדבר מילתא דתמיהא לפי המציאות. נחל צין אינו נחל כלל ובשום זמן אין בו מים הולכים, אלא רק מי הגשמים הולכים בו כשטפון בעלמא, אבל אין בו נביעה המספיקה לנחל, רק כמה מעיינות קטנים חרבים שאינם אלא למקומם. לכן מש"כ דבמקומות שמפסיק הוא הולך מתחת לאדמה, אינו שייך, דאין כלל שום נחל, וממילא אין מה להמשיך מתחת לאדמה. (אמנם מאי דמסיים דמחתנא דגרר הוא בדרום, כן נראה ברור, והיינו המכתש הגדול דהוא מחתנא גדול וחשיב כמחיצה).

עוד כתב בבה"ל שם ה"י, דעקרון היא קיסרי. אבל קיסרי נבנתה ע"י הורדוס, ועקרון היתה בנחלת יהודה קרובה לירושלים כיהושע ט"ו י"א, ואילו קיסריה הרבה לצפון ממנה, ושם ט"ו מ"ו שהיתה עקרון ע"י אשדוד. ובמגלה ו' לא נאמר אלא דדרשו על ועקרון תיעקר דגם קיסרי תיעקר בדרך הרמז מן הפסוק ולא זיהוי העיר, או שכוונת הנביא על עקרון אחרת לא זו של פלשתים ע"י רד"ק יהושע יט' מ"ג דהיו ב' עקרון. ועי' כו"פ יא' מונה הערים כסדרם ומונה חיפה קיסריה אכשף יפו עקרון אשקלון הרי עקרון דרומית ליפו ואינה קיסריה. ובאמת הכו"פ בהמשך מבאר די שם מקום נקרא עקר בין יפו לאשקלון, וכתב שהוא קיסרי בת אדום דחז"ל, וע"י חיפה אינו אלא קסטרא, אבל ודאי על קיסרי האדומית הידועה דברו חכמים, והיא שהיתה ע"י חיפה, ואין מקום להסתפק בזה. ומש"כ הדר"א דשמות המקובלים אצל יושבי הארץ אינו דוקא, הלא זה היה עיקר מקורות הכו"פ ואדמת קודש.

עץ חרוב הזה. וגם לא שייך ערלה בחרוב שעושה פירות רק לאחר שנים רבות. והנה קי"ל המטליא חייב במעשר תוספתא מעשרות ג' ח', ובע"ז לח': מתבאר דמטליא הוא גידול שצומח מהר לגדול רב בשעות ספורות על ידי כשפים.

ובעוד מקום מביא רבינו מדברי אגדה לדברי הלכה: בבה"ל ביכורים פ"ו ד"ה ליבשה, לגבי מצות הנאפות בשמש, דבירו' חלה א' ג' נר' דפסולות, ובתרגום נראה דכשרות. ותי' דבשבת לט. א' דחמי טבריא הוו חמי האור דחלפי אפיתחא דגהינום, ובב"ב פד. השמש מאדימה בבוקר דחלפה אפיתחא דגהינום. א"כ מצות שנאפו בשמש של הבוקר בנץ יהיה תולדות האור וכשרות.

ועי' בהגהות הגר"ק להקדמת הרמב"ם שמנסה לחשבן את דברי מדרש חנוך שהוא ממדרשים חיצונים, ושם נאמר: "אמר להן אני רציתי אני חשקתי ופקדתי ואני מסרתי למטטרון עבדי בלבד, שהוא אחד מכל בני מרום ומטטרון מוציא אותו מן בית גנזים שלי ומסר אותו למשה ומשה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים לאנשי כנסת הגדולה ואנשי כנסת הגדולה לעזרא הסופר ועזרא הסופר להלל הזקן והלל הזקן לרבי אבהו ורבי אבהו לרבי זירא ורבי זירא לאנשי אמונה ואנשי אמונה לבעלי אמונה". מריש כתב דלפ"ז א"ש בפשוטו הא דאמרו בסנה' יא. הלל תלמידו של עזרא, ולבסוף מסיק בצ"ע. אבל ברור שאלו הן דברי אגדה חיצוניים, או שבאו לומר רעיון בלבד, או שהזכירו את כמה שמות שראו להזכיר באמצע המסורת הזו. אבל א"א ללמוד מהם דברי הימים. (ובהגהות אלו לא הזכיר את כל הדנים לפניו בשאלות דברי הימים לפי הרמב"ם, כגון מהר"ץ חיות. ועוד. ובהא דשמואל למד מרבי הביא מב"מ, והרי כן מוכח ג"כ בירו' מעשרות. וכתבם בצעירותו, ועי' סוף הערה כט. ויש לציין לתיאוריה שמעלה שם דבר קפרא היינו בנו של רבי אלעזר הקפר. וכיו"ב שמעתי מה"ר יצחק דשמא בר פדא הוא ר"א בן פדת, והאריך לבאר הדבר. וע"ע שם עמ' מ"ג שמסתמך על דברי דורות הראשונים שהוכיח שהיה גם רבינא אחרון, וכן מסתמך שם על שיטת הדוה"ר בסדר הגאונים, ו'הראיות תמצא שם').

שנה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

ומש"כ בציון קע"ה דצור אחרי כיבוש נבוכדנצאר נהפכה כולה לתוך הים, אמרת לא כך היה, דנבוכדנצאר לא החריבה לגמרי, כמ"ש בהמשך בסוגריים דזכריה נתנבא עליה ובימיו כבר נבוכדנצאר לא הוה, ורק אלכסנדר הגדול הוא שהחריבה, וגם הוא לא הפכה לתוך הים אלא חיבר אליה יבשה ועשאה מאי לחצי אי. ועכ"פ בודאי נכון הדבר שהי' צור אי, וגם מבצר צור ביבשה כמפורש במקומות רבים, ביהושע י"ט כ"ט: "ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר ושב הגבול חסה והיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה". ומיירי כאן בגבול המערבי צפוני היורד ממבצר צור לאכזיב, ואינו יכול להתייחס לצור האי. מבצר צור מוזכרת גם בשמואל ב' כ"ד כאחד המקומות בקצוי הארץ שאליו הגיע מפקד יואב. (ומ"מ דבר גדול דיבר רבינו כאן, ככתוב בראש מאמרינו).^א

ראשית הגז: כתב הדר"א פ"י ממעש"ש ה"א נראה דלא תקנו עין יפה ועין רעה בראשית הגז משום דלא שכיחא כ"כ. ולא ידענא אמאי לא שכיחא, יש ששכיח ביניהם גידולים ויש ששכיח מקנה. ובגמ' תמיד הוזכרו בעלי צאן, ואולי כוונתו לתקנה שלא לגדל בהמה דקה בארץ ישראל.

בננות קשות: הבה"ל תרומות ד' כ"א, כותב בדין הבננות שנלקטין בעודן קשין ואין ראויין לאכילה עד שיהיו מונחים איזה ימים, דאפשר לעשרן מיד כיון שעומדין לכן. והביא ראי' מדין התאנים שיבחילו שנוטל א' ומניח כד' שעות ומעשר על כולן, ומשמע שאפשר לעשרן כולן. הבין רבינו שגם התאנים אינן ראויות לאכילה עד שיבחילו. אבל במציאות כמדומני שאינו כן, התאנים ראויות לאכילה עוד קודם לכן, אלא שע"י ההבחלה כ"ד שעות הן מגיעות לגמר בישולן, וכמ"ש בפיה"מ. ואילו הבננות הירוקות אינן ראויות לאכילה כלל, והן כמר מדלי, ולפעמים ממתינים שבוע ויותר עד שיהיו ראויות.^ב

זיהוי השממית: בפירוש לפרק שירה, בו נאמר: שממית מה היא אומרת הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה, ביאר הגר"ח דהשממית היא אנקה ומשמיעה קול גדול, ולכן מתאים לה פסוק זה.^ג אמנם נכון הדבר שהשממית (סוג הלטאה הנקראת בעברית מודרנית שממית) משמיעה קול שדומה לאנקה, ולכן זיהה אותה הרד"ק עם אנקה המוזכרת בתורה (ואילו רוב המפרשים כתבו שהאנקה היא קיפוד). אבל אין זה קול גדול בכלל, אלא שהיא היחידה מהשרצים שמוציאה הגה כל שהוא, רק שפתיה נעות וקולה כמעט לא ישמע, והוא כמו אנחה רפה. ואין כאן לא צלצלי שמע ולא צלצלי תרועה. ובאמת כבר הגרד"ל בשיח דבר ח"ב עמ' קמ"א השיג עליו בזה, דכיון דנמנית בפ"ד בין שרצי העוף, ושרצים ורמשים שאינם פורחים נמנו פרק ו', משמע שהיא שרץ

(א). ומה שמביא בחזו"א שביעית ג' י"ט דצור וצידון מפלשתים והיו גם בדרום, תמוה טובא, וכבר נתבאר במאמר לדרכי התחברות ופסיקת המ"ב והחזו"א.

(ב). ועוד לומד שם הדר"א, מהא שאמרו דתאנים שיבחילו היינו שיתבשלו תוך מעל"ע מן התלישה, אלמא שאם מתבשלין אחר מעל"ע, פטורין, אע"ג דראויין, כיון שאין דרך ללקוט כן. ואינו מובן, דהרי לא מיירי שם בממתין שיתבשלו, אלא באוכלן מיד, אלא שאמרו דאפי' מבשילין תוך כ"ד שעי מלקיטה, חשיב כבר עכשיו בעונה"מ, ואין ראי' אם המתין כמה ימים והתבשלו מה דינן.

(ג). וזוהי השתלשל לפני כעשרים שנה דבר שטות, שאנשים התחילו להיקבץ בכותל המערבי ולהתבונן על לטאות המהלכות שם, וכשרואין אותן אומרים נשמת, משום ששממית אומרת הללוהו בצלצלי שמע. וכן אמרו ששממית בגימ' נשמת, והסתמכו על דברי הגר"ח כאן.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שנו

עוף. אלא דאם היינו אומרים כן, הרי נשלל גם פרש"י דשממית היא עכביש, וכתב הגרד"ל להציע דאולי גם בשבת עז: אימת שממית על העקרב הוא בגלל קולה, ולא כפרש"י, אלא שא"א לנטות מפרש"י בלי מקור אחר מראשונים. ובאמת מציין שם לערוך שמביא י"מ דהיינו לטאה (והגרמ"ק משיבו: "אין לי [מה] להוסיף"). עכ"פ גם הצעת הגרד"ל אינה מתאימה למציאות, שאין קול השממית יכול להטיל פחד, ובודאי לא על עקרב, שהוא מפרוקי רגלים ושמיעתם מאד גרועה. ובאמת הסכמת המפרשים כדברי רש"י בהרבה מקומות, דהשממית שבמקרא ושבל' חז"ל היא העכביש (רש"י לתהלים ק"מ וסוכה נב. וסנה' קג. ולקוטי מהרי"ל אות נ"ו ומג"א שט"ז ג, ובמצודות ורלב"ג על המקרא באיוב ובעוד מקומות). ובאמת ראיית הגרד"ל לא נראית מוכרחת, דאין הסדר בפרק שירה לפי מבנה מורפולוגי, דהרי בפרק ששי, שכתב דשם נמנו השרצים, מופיעים גם הכלבים. וגם אין הסדר לפי סדר הבריאה, דא"כ למה השרצים אחרי הבהמות שבפרק ה'. ויותר נראה דבפרק ד' נמנו בעלי חיים הפחות חשובים, ובפרק ה' החשובים יותר, ובפרק ו' חוזר ומונה את השפלים כמו שרצים, וגם כלבים חשיב בהדי השפלים. ולבאר את המקרא שאומרת השממית נראה דכיון שהיא בידיים תיתפש בהיכלי מלך, ממילא נטפלת היא לקול התרועה וההלל והחצוצרה דשם.¹⁷

מקורות

רבינו בחיבוריו מקבץ את כל המקורות, לנושאים אשר לא היו עליהם מראי מקומות, החל מנחל איתן בימי צעירותו, אשר 'לא ייעבד ולא ייזרע' עד שבא רבינו לעבדו ולשמרו, דרך כל הקונטרסים המפורסמים, ועד דרך אמונה לרמב"ם זרעים, אשר גם הוא היה כארץ לא זרועה (ולא כמו שו"ע או"ח, אשר המשנה ברורה דרך בדרך שסללוה רבים לפניו והוא היה רק המאסף לכל המחנות). ואחריו יכולים כל המחברים לבא וליהנות מפרי עמלו, ולעשות סדרים בין השיטות השונות. ולכן אין לתמוה אם לפעמים לרגל המלאכה לא נשלמה מלאכת סידור השיטות, כי רבינו היה אב המון גוים אשר העיר ממזרח שמש לבדו, וכך טבעו של עולם: אברהם קראו הר, יצחק קראו שדה, יעקב קראו בית. ורווחא השאיר גם לבאים אחריו לסקל סידורי השיטות.¹⁸

בדיני גמ"מ: בדרך אמונה מעשרות ג' ב', כתב: "י"א דמוליך לשוק צריך בית שבגורן, (ריטב"א רא"ש ר"פ תו' שני לא כרמב"ם ותו' ע"ז מא: ור"ש וראב"ד. חזו"א מעשרות ג' כ').". הנה התו' שאנץ בב"מ כתבו כן ליישב את התירוץ הראשון בגמ' שם דמוליך לשוק צריך בית שבגורן, ומועתק תירוץ זה בר"פ וריטב"א ועוד, אבל לתירוץ בתרא בגמ' לא צריך לומר כן, והלכה כתירוץ בתרא, כמ"ש הדרך אמונה עצמו בפ"ג ציון כ"ט. (אגב, גם בציון שם יש שגגה, שכשמונה את הדעות מביא שכ"כ

יד). אגב, בפ"ד איתא: רציפי אומר נחמו נחמו עמי. ויש בצדו נוסחא אחרת אונכי אומר. וכ' הגרד"ל שם עמ' קמ"ג דאולי צ"ל יוכני, והקשר הפסוק הוא לפי הכתוב בס' תשבי שעתידי לעשות ממנו סעודה לצדיקים. ויותר נראה שהוא לפי הכתוב בת עמי לאכור כיענים במדבר, וכיון שהוא סמל החורבן, הוא הנחמה כמו שאמר ר"ע על שועלים ההולכים בו. והקודם לו הוא ציה מה אומרת, וגם ציה היא סמל החורבן, כמאמר ישעיהו יששום מדבר וציה.

טו). עי' גם שיח דבר ח"ב רכ"ט אות י"א, ט"ו, שהעיר כיו"ב על האמור בס' שקל הקודש.

שנו שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

הר"ש בפ"ק דמעשרות, ובהמשך שכן נראה בתו' רשב"א לפסחים, אבל תו' רשב"א הם מר"ש משאנץ עצמו". וע"ע שם בציון ל"א: "וי"א דלאו דוקא דגן תירוש ויצהר אלא ה"ה כל דבר שיש לו גורן כגון קשואין ודלועין ואבטיחין דכל אלו יש להם גורן וא"צ ראיית פני הבית", ובציונים: "דעת הר"ש מבואר בחזו"א שביעית סי' א' סק"כ ומעשרות סי' ג' סקי"ב ע"ש וכו"כ התוס' בב"מ פ"ח ב' וע"ש בחזו"א שכ"ד הרמב"ן ורש"י", ובאמת זה מוכרח ממש"כ לעיל לפסוק כתי' בתרא, וכל המנויים שם, סוברים גם כאמור כאן ואין זו דעה נפרדת. (אמנם ראיתי לר' יהונתן ברכות לא. דמחלק בזה אלא שהוא דעת יחיד, וגם לא הביאו הדרך אמונה. ודע דמשמעות הראב"ד לחלק בדבריו, אבל אינו מוכרח, וגם היעב"ץ כתב דאין הראב"ד מחלק. ואולי נמשך רבינו אחרי החזו"א דנטה לחלק בזה בראש דבריו. וגם כאן לא מוכרח למסקנה, וצ"ע).

עוד שם, ציון ק"י, מציין על שיטת הרשב"ם: כן עי' מאירי בביצה לד: בתבואה שהכניס במוץ ומירח ומוציא וחוזר ומכניס חייב ויש פוטרין. ומנ"ח בהכניס במוץ ומירח וחוזר ומכניס לבית אחר נטבל, והוא כהמאירי. ובראב"ד ע"ז מא: דמוציא וחוזר ומכניס לא מהני. ע"כ. אמנם לאו כולהו בחדא מחתא אתו. המאירי סובר דמירוח בבית אינו מחייב, כרש"י ותוס' ב"מ פח:, וכדעתו בברכות לא. והפלוג' שמביא אם חוזר ומכניס מתחייב היא פלוג' הראשונים בתוס' מנחות סז: שמובאת להלן, ומאי שייטי' הכא (ולא עוד אלא שמוסיף חדוש דפלוג' זו שייכת גם לאחר מירוח, ומסברא נראה דבכה"ג לכו"ע נפטר. וכן סתם הדר"א בפ"ד סק"ח בשם החזו"א דאין הכנסה נוספת שייכת בפירות שנגמ"מ, ולא הביא דבמאירי כתב אפכא). המנ"ח גם קאי לשיטת רש"י ותוס', אלא דקאי דלא כהמאירי, רק סובר דחוזר ומכניס לא מהני (וכמ"ש מהחזו"א), ובא לחדש דבבית אחר מיהו מהני (וגם זה לא נראה כלל מסברא, דאין זה שייך לבעלות, ולא לאותו פתח שכבר נכנס בו, רק כיון שכבר היה מוכן לאכילה). והראב"ד משמע כאן שסובר כהרשב"ם דהוציאן סתמא כתב, וממילא מיירי במוציאן במוץ, ובע"כ חוזר ומכניס היינו לאחר מירוח, דהכנסה שניה במוץ מאי תהני.

כלאי אילנות: כתב הדר"א כלאים פ"א סק"ה: "כלאי האילנות. הוא הרכבה וקרי לי' כלאי אילנות משום שדעת רבנו שאין איסור הרכבה אלא באילנות כדלקמן סקל"א וע"ש שיש חולקין". אבל כבר בגמ' קרו ליה הרכבת האילן סנהדרין נו:. ומן הסתם משום דמצוי באילן.

דעת רבינו אפרים בהנהגת בהמות: דעת רבינו אפרים ששלח לראבי"ה המובא ברא"ש ה' כלאים סי' ז', בישראל הרוכב על הסוס להביא ציד ומושך בחבל כלבים אצל הסוס, שלדעתו לוקה משום מנהיג בכלאים. ובדרך אמונה פ"ט מכלאים ס"ק נ"ד, מביא את דעת רבינו אפרים, ומוסיף בציונים: "להוליקן בב' ידיו מותר לכ"ע וכן מבואר במושב זקנים מבעלי התוס' עה"ת פ' תצא". ולכאורה הדבר תמוה, שהרי כל חידושו של רבינו אפרים בא על אותו שרוכב על הסוס ואוחז

טז). ונפיק מינה חורבא אחריתי, שהדר"א בפ"ד ה"ו, אחר שמביא דברי רש"י ותוס' שאין מירוח קובע בבית אחרי שהכניס במוץ, כתב מיהו להפוסקים ה"ב סקט"ו דבחסין ושעורין א"צ פני הבית, מירוח בבית חייב ואסור אפי' עראי. והנה זו דעת רוב הראשונים דפסקי כתי' בתרא ב"מ פח: וכמו שהביא בציון כ"ט. ולדבריו כאן יש לצרף התוס' להני דפסקי כתירוץ קמא (בדעת רש"י יש לדון ואכ"מ). אבל לא ידענא מנא לי' הא, דאי אמרי' דלתוס' אין דרך למרח בבית, א"כ מירוח אינו קובע בבית, אע"ג דאין שום ענין בראיית פני הבית. וגם הרמב"ן דן אי יש דרך מירוח בבית, ומה מהני לי' שיאמר שאין דרך מירוח בבית, הא איהו פסיק בהדיא כלישנא בתרא, ובע"כ שזה אינו. וכן מביא בסק"ז שהרשב"א בתו' פסחים כתב כן, והאמר ניהו הר"ש משאנץ מפרש המשניות, דפסיק כתירוץ בתרא נמי בפירושו למעשרות פ"א מ"ה. וכן הראב"ד ומהר"ם חלאוה שכתבו דין זה, פסקו כלישנא בתרא, כמובא לעיל שם.

שר וגדול – פירוורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שנה

בידו חבל שקשור בו הכלב, שהוא אסור. והרי הוא אוחו הסוס ברגלו, והכלב בידו. וזה מה שבא לומר, דכל שהאדם משתמש בשניהם, הוא עצמו החיבור, ולא צריך לקשור את ב' הבהמות יחדיו זו לזו. ומה שמביא הגר"ח ראייה מתוס' על התורה, אינו מובן, הלא מנין דתוס' סבירא להו כרבינו אפרים, והרי גם הרא"ש בשבת כתב להתיר באוחו בב' ידיו, משום דאינו סובר כרבינו אפרים.

צמר ופשתים מב' צדדים: הר"מ כלאים י' ט' פסק דבגד שיש בו חוט צמר מצד זה וחוט פשתן מצד שני, אסור. וכתב הדרך אמונה מא': "דעת שאר פוסקים שאין אסור אא"כ החוט של צמר אצל החוט של פשתן וכן המנהג", אבל הביא כמה פוסקים שמחמירים. ובציון פ"ב כתב בתוך הדברים: "גם במ"ב סוף סי' ט' כ' שהאחרונים פקפקו בעצתו של המג"א לתת בטלית פשתן כנפות עור וליתן בהן ציצית", נראה שהבין דהא שפקפקו אחרונים, הוא משום דסברו כרמב"ם, אבל המעיין במקור דבריו באליהו רבה שם, יראה דהטעם הוא שמא לא יעשו כנפות עור ויהיה כלאים בהדיא, ולא משום דאין הלכה כרמב"ם.

חלה בגלקח מן הנחתום: הדרך אמונה פ"ז מה' ביכורים ס"ק ק"ע מביא בשם ש"ך שכ"ו ד' לקיים את מנהג הנשים המפרישות ממה שלוקחות מן הנחתום. אבל בש"ך הביא את הב"ח שמבטל המנהג בתוקף, ואח"ז מביא את המשאת בנימין המלמד זכות, ומסיים אין דבריו מוכרחין. הרי נראה שהש"ך אינו מקיים המנהג הזה.

גידול שצריך המתקה, לענין מעשר: הבה"ל בתרומות פ"ד הכ"א רוצה לומר, דכל גידול שאינו חייב במעשרות בגדילתו, משום שאינו ראוי לאכילה, לא מתחייב אם אח"כ עשו בו מעשה להיותו ראוי, כל שאינו עומד לכך (נפ"מ לקליפות תפוז). וכתב: "באוכלין שצריך להמתקין ועי"ז נעשין אוכל, אין מתחייב לכו"ע בתלוש, [אא"כ עומדין מתחלה להמתקין]... וכן מוכח בתוספתא דעוקצין פ"ג מובא בר"ש שם פ"ג מ"ו מודה ריב"נ (דס"ל דזמן טו"א הוא עוה"מ) בפגין ובוסר ששלקן עד שלא באו לעוה"מ שמטמאין טו"א אלמא דפטורין ממעשר אף ששלקן שאין מתחייבין בתלוש". ולא ידענא היכן מצא רבינו שם דפטורין ממעשר, וכל ההלכה במשנה שם היא שדין טומאת אוכלין תלוי בדין מעשרות. וגם לגבי התוספתא שם, אין רמז שפטור מן המעשרות, ולהיפך, בסופה אמר ר"ש לר' יהודה בתמיהה, יש לך דבר שאינו מיטמא טומאת אוכלין וחייב במעשרות? ולא הזכירו כלל שיש דבר שמטמא טו"א ופטור מן המעשרות (והנדון שם בסיפא הוא מדרבנן אם גזרו על כרשינין, כמ"ש החזו"א מעשרות א' כ"ב).

כיון שהתחיל בהיתר: הבה"ל פ"ד ממעשרות הי"ז תמה אסוג' דביצה לה. שרוצה להוכיח דשבת אינו קובע, מהא דר' אליעזר שהתחיל האשכול ונכנס יגמור ("היה אוכל באשכול ונכנס מגנה לחצר, רבי אליעזר אומר יגמור, רבי יהושע אומר לא יגמור. חשכה בלילי שבת, רבי אליעזר אומר יגמור, רבי יהושע אומר לא יגמור. התם כדקתני טעמא רבי נתן אומר לא כשאמר רבי אליעזר יגמור בחצר יגמור אלא יוצא חוץ לחצר ויגמור, ולא כשאמר רבי אליעזר יגמור בשבת יגמור אלא ממתין למוצאי שבת ויגמור), הא התם ע"כ טעמא משום דהתחיל בהיתר, ואדרבה מוכח דקודם גמר מלאכה קובע אי לאו דהתחיל בהיתר? משמע שמבין הגר"ח, דגם טעמא דר' נתן הוא פרט בהא שהתחיל בהיתר, דמשום הכי יכול לגמור אחר שיצא מן החצר. אבל בירושלמי ספ"ג מבואר בהדיא לא כן, דר' נתן אומר דאין טעמו משום

שנט שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

דהתחיל בהיתר, אלא דס"ל דשבת וחצר אין קובעין אלא לזמנם ולא קבעי דין בחפצא. והגמ' ס"ד ללמוד מזה דהיינו דוקא קודם גמ"מ, ולהכי ליכא קביעה, ומשני דאיכא קביעה לזמן מ"מ. (ובכל מקרה אין הכרח בראייתו, דתמיד אפשר לאוקי באשכול שאינו עומד לדריכה וכבר נגמרה מלאכתו).

תנאי ב"ד לתיקון מעשרות: בספר המעשר והתרומה כתב שיש תנאי ב"ד שהמעשרות חלים גם על מה שבחצרנים או בלוע בכלי וכדו', מביאו הבה"ל תרומות ד' כ"א ותמה, דבזמן חז"ל לא היה תנאי כזה, ואיך נעשה תנאי ב"ד מעצמנו? ומביא דבמתני' סוף טבו"י, שנינו ר' יוסי אומר אף מי שיש בו דעת להתנות ולא התנה נשברה אינה מדמעת שתנאי ב"ד הוא. וכתב חזו"א (ליקוטים לזרעים ד' ז'), דלא שייך תנאי ב"ד לבטל תרומה, אלא צ"ל שהכל תורמין על דעת ב"ד ולא הוי דברים שבלב. וממילא מבאר הדר"א שגם כאן אין צריך תנאי ב"ד, אלא להיפך התורם הוא על דעת שלא יבא לידי תקלה. עד כאן. והדברים מרפסי איגרא, הלא כל הדיון אינו אלא בדעת רבי יוסי, אבל ההלכה אינה כמותו, וכמ"ש הרמב"ם בפיה"מ ובספרו, ודברי הרמב"ם אלו הם באותו הפרק ג' הלכות קודם (פ"ד הכ"א), ואיך פוסק להקל בזה ע"פ מאי דלא כהלכתא. מיהו ראיתי בשיח דבר ח"א עמ' ק"א שכותב הגר"ח דהלכה כר' יוסי במעשר ולא בטבו"י, וצ"ע בזה. (וגם עיקר הדבר מאד תמוה, דא"כ לא מצינו מעולם תרו"מ מקולקלין, ועל הכל נאמר שכאילו התנה שלא יקלקל. ודוקא בבור דתרומה איתמר שהוא מעלה את החבית מן הבור, ואורחא דמילתא שפעמים החבית נעצרת ונפגמת ונשפך ממנה, ומאי ה"ל למיעבד. ובמקרה מיוחד זה דרך בנ"א להתנות, כרישא דמתני', א"ר יוסי דאפי' לא התנה, ברור שהפרשתו תחול רק בסיום המעשה, כשיתברר שבאמת ההפרשה בחבית הפרידה מן הבור. וגם דברי החזו"א תמוהין, ואכ"מ).

הגרי"ש והגר"ח

למרות שבאו משני בתי מדרש שונים, הגרי"ש הוא אחרון גאוני ירושלים, חותם שושלת הזהב של מהר"ל דיסקין, ר' שמואל מסלנט, והגרי"ח זוננפלד. והגר"ח הוא מגידולי בני ברק, וכנודע רבו בין הערים האלו חילוקי המנהגים, דרכי הלימוד, ואפני הפסיקה. הא לן והא לאו. עדיין, היה הגר"ח כמו ממוצע בין הגרי"ש לרבני בני ברק, יען כי גם הוא לא הלך בדיוק בדרכי תלמידי החזו"א. והרבה פעמים מביא הוראות חמיו, ונדיר מאד שהורה למעשה לחלוק על דברי הגרי"ש (כמו בדוגמא המפורסמת של שיעון יד, שהגר"ח אסר משום שדומה לתכשיט, וכך מסר בשם החזו"א,

יז). הכוונה כשמביא דבריו או כשמכירים, כי חילוקים רבים בין פסיקתם יוכל למצוא המעיין בספרים.

כגון הזורע בעציץ נקוב בשביעית אם צריך לעקור, הגרי"ש סומך על המתירים, משנת הגרי"ש עמ' מ"ח, והגר"ח ק במכתב המובא בשיח אמונה שביעית א' הערה 226 אוסר.

לגבי מעשר בננות שהבאנו לעיל (אצל הערה יב) את דברי הדר"א המתיר לעשרן מיד, פוסק הגרי"ש דאין לעשר בננות לפני ההבשלה (לבן הלכה במעשר פרי הבננה, ח"ב עמ' י"ט).

גינה ציבורית שיש בה עצים ופרחים שניטעו בשביעית באיסור, דעת הגרי"ש שאין לעבור דרכה כדי ליהנות מראייתה (וישמע משה ח"א עמ' שי"ב), והגר"ח כתב שמן הדין אין איסור (נור החיים עמ' ק"ס).

לגבי השקאת גינה בשביעית, באופן שחלק מהצמחים מותרים בהשקאה וחלק לא, הגר"ח מתיר להשקות הכל (שיח אמונה פ"א הע' 325, וכן הגר"ק משפטי ארץ פ"ד הערה 13) והגרי"ש (במשפט"א שם 14) אוסר. ובמשנת הגרי"ש עמ'

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שס

אמנם הגרי"ש השתמש בשעון יד מזהב, ולכן כל ימי חייו לא דיבר מזה הגר"ח ושמר את הדבר בליבו ששים שנה. ורק אחרי פטירת הגרי"ש התחיל להורות לאחרים להסיר שעון, גם תלמידים אחרים אמרו כן בשם החזו"א, ראה ארחות רבינו ד' פ"ב). בזמן שנדפסו רוב ספרי הגר"ח, עדיין לא נדפסו ליקוטי פסקי הגרי"ש, ולכן תמיד מביא מתשובותיו כתב יד וכדו', מלמד שטרח להשיג דבריו. והקשר ביניהם תמיד היה ברוח טובה ובכבוד גדול, מבלי שהיה ניכר שום מתח.

ולפעמים מתבטאים הבדלי החשיבה בין שני בני הענק האלו, בכך שהגר"ח מביא בספריו את דברי הגרי"ש, אבל מסיים 'וצ"ע', משום שאין זה מתאים לדרך לימודו. גם אם אין לו קושיא מסויימת על הדברים, קשה עליו לקבעם בלא שום הסתייגות."

כ"ח כתב שישאל לחכם איך להשקות. כמנהגו שאינו רוצה להתיר היתר גורף, וכדלהלן.

תמלול הקלטה של דיון הלכתי ביניהם מובא באשרי האיש דיני מעש"ש עמ' קצ"ג, לגבי הדין של פדה ולא נתן את החומש שאינו מעבב, אבל אסור לאכול. ושאל הגרי"ש איזה דין יש לחומש? (יש כאן טעות בתמלול או שיטפא בדיבור, הנושא הוא לא דין החומש שעדיין לא ניתן, אלא דין המעש"ש) הוא יצטרך לאכול בירושלים דוקא? יש לזה קדושה של ממון גבוה? לפי הסברא צריך להיות שזה חולין לגמרי, אין שום קדושה? והגר"ח השיב: מדרבנן מסתמא. ואחד המשתתפים אמר: יש קנס שעושה קדושה מדרבנן וצריך לאכול בירושלים. והגר"ח השיב כן, ע"כ. ובאמת אין שום מקור לזה, וכמו שתמה הגרי"ש, וגם בדרך אמונה (מעש"ש ה' י"ב) לא מוזכר שום מקור שצריך לאכול בירושלים, והרי הוא נמצא רחוק מירושלים, והוא צריך לשלם חומש ובינתיים אסרו עליו שלא יאכל. וגם האיסור הוא רק לאותו אדם שחיב, כמבואר בדרך אמונה בבה"ל שם (ומן הסתם גם אסור לו למכור). ולכן לא מובן כ"כ מה קו' הגרי"ש, דזה איסור אכילה שמא יפגע, ולא קדושה. וגם אם הוא בירושלים לא יכול לאכול, שהרי זה חולין, ומה יועיל שהם בירושלים, ואינו יכול לאכול עד שישלם חומש, שמא יפגע.

ולפעמים הגר"ח קאי בשיטת הגרי"ש, מול שאר תלמידי החזו"א, כמו בנדון להפעיל מלאכת השדה בשביעית על ידי שעון מערב שביעית, דהגרי"ש מתיר (משנת הגרי"ש עמ' רע"ח), וכן מצדד הגר"ח (עלי ש"ח עמ' רס"ז ומסיק בצ"ע), אבל שבט הלוי י' ר' וחוט שני עמ' ע"ד אוסרים מטעם שביתת שדהו.

החזו"א התיר בנעבד, ולכן הקילו תלמידיו בכיו"ב, הסטייפלו לא דקדק אם הערבות שלוקח הושקו כדין או יותר מן המותר (ארחות רבינו ג' עמ' רע"ב). כל הציונים לארחות רבינו הוא למהדורה החדשה). והגרי"ש החמיר בזה (שבות יצחק עמ' ז"ג), וכן לגבי אתרוג שעשו בו מלאכה בשביעית החמיר הגרי"ש (משנת הגרי"ש עמ' ל'). ובתוך ענפי סכך באיסור, התיר הגר"ש וואזנר להשתמש (מבית לוי ח"ד כו'), אבל הגר"ח אסר (שיח השמיטה עמ' רכ"ג גבורי כח עמ' 511).

יח). אגב, בנוגע להגרי"ש אלו רק פעמים ספורות, אבל בנוגע למחבר אחר הוא ממש בולט במידה מרובה, הכוונה לס' ערוה"ש, בדומה לשאר תלמידי החזו"א (ראה במאמרי לתולדות התחברות ופסיקת המ"ב והחזו"א, וכן מאמרי לשיטתו של שבט הלוי), שהסתייגו מחדשנותו שהרבה פעמים אין לה מקור. ובולט הדבר אצל הגר"ח, דאף שהרבה פעמים מביא ממנו, וגם הרבה פעמים משיג עליו כדרכה של תורה, עוד יותר רבות הפעמים שמציין לדבריו ומציגם דרך הילוכו כדברים דחויים שאין צריך אפילו להסביר למה, אלא בעה"ש כתב כך וכך וצ"ע, או 'ותמוה', ו'לא ידעתי מנא ליה', ו'לא הבנתי'. ואעתיק מלשונותיו, שע"ז ניתן לשים לב איך הוא מקצר את החידוש במלים ספורות, ומביע פליאה בסתימתו, מאין בא, או איך ניתן לקבלו.

"עי' בעה"ש שהסב דין זה לדין שכחה ותמוה" (מת"ע ד' ט"ז, בה"ל). "גם מש"כ בעה"ש כאן לא הבנתי" (תרומות י"ג א', בה"ל). "ומה שתיירץ בעה"ש צ"ע" (מעשר ה' י"ד, בה"ל). "ועי' בעה"ש אות ט"ז דאם אין מכירה אח"כ חייב למצאה ואין לזה ביטול וצ"ע" (כלאים ב' ציון כ"ז). "וכ' בעה"ש אות מ"ד דבדיעבד אין נאסר וצ"ע" (כלאים ו' ציון נ"ה). "ועי' בעה"ש שכ' שאם זרע לא קידש וצ"ע" (כלאים ח' ציון ס'). "ועי' בעה"ש שרוצה לומר שאם מכויין באמת שירביענה אסור לכ"ע וצ"ע" (כלאים ט' ציון י"ח). "ובעה"ש פי' דמיירי שהתנה לפני עניי העיר ונתרצו וס"ד דהוי כמתאישים וצ"ע" (מת"ע ה' ציון ק"ו). "ועה"ש המציא טעם חדש משום דעתיד לזוכרו אח"כ ול"י מנ"ל" (מת"ע ה' ציון קע"ג). "ומש"כ בעה"ש בשם הר"ש לא הבנתי", (שם ר"ט). "וכ' [עה"ש] דאם תלש ונתן כמה צבורי זיתים על הארץ מודה רבנו דאינו שכחה אם הוא סאתים וצ"ע" (שם רמ"ט). "ובעה"ש כ' שאם מבקשין ממנו לחלקן יכול לחלקן וצ"ע" (מת"ע ו' ציון ע"ב).

שסא שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

ראה בתרומות פ"ב ה"ט, בבה"ל שמביא חילוק בשם הגרי"ש, בסברת 'קאתינא מכח גברא דלא מצית לאשתעווי בהדיה', ומסיים וצ"ע, כנר' לא ניחא ליה בחילוק מסברא בלי ראייה. ובפ"ד משמיטה ה"ב, מביא את ראיית הגרי"ש לפשוט את ספק החזו"א, ולא ניחא ליה בה משום דאית לאוקי בכמה אוקימתות ואין הכרח. ועי' בבה"ל מתנ"ע ז' ל"ד: "ושמעתי בשם מו"ח שליט"א דדוקא בעני צריך ליתן לו אפי' סוס לרכוב עליו אבל בעשיר שחסר לו סוס לרכוב עליו א"צ לתת לו וצ"ע". החידוש מסתבר, אבל אולי מכיון שהדין בא סתום בגמ', מוסיף הגר"ח וצ"ע'. ובמעש"ש ה' ציון ס"א: "ושמעתי בשם מו"ח שליט"א דכ"ז דרך חילול אבל דרך מקח גם רבנו מודה שנתפס גם יתר משווי וצ"ע". גם כאן חידוש גדול, למרות דמסתברא מילתא, ובפרט

"ומש"כ ה"ה"ש ריש ה' תרומות תמוה מאד" (תרומות א' ציון מ"א). "ועי' בעה"ש ספנ"ו שכ' דבמדינות הסמוכות לא"י גם בכה"ג פטור וצ"ע מנ"ל" (שם של"ז). "ועי' בעה"ש שכ' דה"ה כרשינין וצ"ע" (תרומות ג' ציון מ"ט). "וגם מש"כ בעה"ש תמוה" (שם שכ"ז). "גם מש"כ בעה"ש צ"ע" (שם תי"א). "ומש"כ בעה"ש סי' ק"ח סי"ז תמוה" (תרומות ד' ציון ת). "ועי' בעה"ש שכ' דגם לר"ע אין בו מיתה וצ"ע" (תרומות ז' ציון קט"ו). "ומש"כ עה"ש סי' פ' סי"ג תמוה מאד" (תרומות י' ציון ג'). "עה"ש וצ"ע" (תרומות י"א ציון פ"ד). "ועי' בעה"ש סי' פ"ב סי"ד שהסביר הטעם משום דהוי כנתחלה וצ"ע" (שם רס"ד). "ומש"כ בעה"ש סי' פ"ג סי"ז שהתירו לו לאכלה נקודים צע"ג" (שם ת"ט). "ומש"כ כאן בעה"ש לא הבנתי" (תרומות י"ד ציון ב'). "ומש"כ ה"ה"ש שגם בידוע נתבטל במנין צע"ג שזה נגד המשנה לכאור" (שם י"ב). "ומש"כ בעה"ש דגם אמצעיתו מצטרף צ"ע" (שם ס'). "ומש"כ בעה"ש תמוה" (מעשר א' ציון קר'). "מש"כ בעה"ש תמוה" (מעשר ז' ציון י"ב). "ומש"כ בעה"ש סי' ק"י ס"ה צ"ע" (מעשר י' ציון א'). "ועי' בעה"ש שכ' דזה דוקא כשגם החבר עוסק בחנות וצ"ע" (שם ג'). "ובעה"ש כ' להיפך ולא הבנתי" (שם פ"ו). "ומש"כ בעה"ש שצריך לשאלו אם הוא נאמן צ"ע מנ"ל" (מעשר י"ב ציון ז'). "גם מש"כ בעה"ש צ"ע" (מעש"ש ב' ציון קצ"א). "ובעה"ש כ' דכשמחלל על פירות א"צ להוסיף חומש וגו' צ"ע" (מעש"ש ד' ציון ל'). "ועי' בעה"ש ודבריו צ"ע" (שם קנ"ה). "ועי' עה"ש ודבריו צ"ע" (מעש"ש ו' ציון כ"ג). "ומש"כ בעה"ש סי' קכ"ב ס"ד צ"ע" (מעש"ש ז' ציון ק"ג). "ובעה"ש תי' דכאן כיון שמתחלה הי' בו יותר כבר נתחייב בחומש וצ"ע" (מעש"ש ח' ציון ק"ג). "ועי' בעה"ש שכ' שעל ביכורים לבד מתודה וצ"ע" (מעש"ש י"א ציון קכ"ז). "ומש"כ בעה"ש יו"ד סי' ס"א סקל"ו צ"ע" (ביכורים א' ציון מ"ה). "ועי' בעה"ש שדעתו דבחסין ושעורין ליכא גרועים וכולן ראויין וצ"ע" (ביכורים ב' ציון ל"ט). "ובעה"ש כ' דשותפות גוי פטור ולי" מנ"ל" (ביכורים ב' ציון צ"ט). "מה שפקפק ע"ז בעה"ש סי' שכ"ו ס"א צ"ע" (ביכורים ז' ציון כ"ג). "עי' בעה"ש סי' שכ"ד ס"ט מש"כ בזה וצ"ע" (שם ציון מ"ז). "ועי' בעה"ש סי' שכ"ד סכ"ב שנראה שפי' שפטורין לגמרי מחלה והוא תמוה" (שם ציון נ"ט).

ומעניין שבמקום אחד בודק הגר"ח גם אחרי הגהת ערוה"ש, וכותב בבה"ל תרומות ט' ב': "ובעה"ש כ' שט"ס כאן וצ"ל ותאכל אשתו והנה מלבד דלא נמצא כן בשום דפוס וכת"י של הרמב"ם גם הלשון אין מדויק... העיקר חסר מן הספר".

כנודע, הגר"ח ק"טורח תדיר לבדוק גירסאות כתבי יד ולהשוות להגהות השונות, גם להגהות החזו"א, ראה בדרך אמונה בכ"מ: כפי שהגיה החזו"א בפיה"מ נמצא בהעתקה החדשה (שמיטה ד' ציון ק"פ). מה שהגיה בר"מ ט"ז צ' ח' ב', כך הוא בכתב יד (קרית מלך). מש"כ החזו"א מעשרות ה' ו' להגיה בר"מ כ"ה ברמב"ם כתי" (מעשר ד' ציון קכ"ה). לפעמים נר' דלא ניחא לי' בהגה"ה: כ' בחזו"א ב"ק כא' לג' להגיה הר"מ תרומות ג' וצ"ע (תרומות ג' ציון ש"ב). בחזו"א עצמו יש ב' אפשרויות אם להגיה: בחזו"א שביעית כ"ח ג' משמע שהר"מ חזר בו ממש"כ בפיה"מ, ושם סי' ג' כה' כתב שט"ס בפיה"מ (מתנ"ע ו' ציון כ"ד). "וכן מצאתי בירו' כתי"י" (בה"ל מתנ"ע ה' א'). ובבה"ל כלאים י' כ"ד: "הצירורים שם מצוירים בטעות ובהעתקה חדשה שבפיה"מ" שהועתק הצירורים מכ"י הרמב"ם שם הצירורים נכונים".

יט). לכאור' מובן מאליו, הלא צדקה אינו אלא בעני, ועשיר מאי שייטי' ליקח מן הצדקה, יקח לו בכספו סוס לרכוב לפניו. הנה מקור הדברים באורח צדקה פ"ה הערה י"ח, והמדובר באדם שרגילים לכבדו במקומו ורצים לפניו, ובא לעיר רחוקה ושם אין מכבדין אותה, דאין מצווה של די מחסורו בזה, כי סו"ס אינו עני. ולא ידענא אם סימוה קמי' דהגר"ח באיזה אופן נאמר. [הערת העורך (הרב רועי הכהן זק): זה פשיטא לגמרי שאין צדקה אלא בעני, וכל גדר די מחסורו אינו אלא בצדקה. וכל טענה אחרת מקורה בדברי רבינו בעל ספר החינוך, שהוא דעת יחיד בזה. ועד ספר הים הגדול לרב טולדנו לא העלה אף אחד על דעתו ליישם דין סוס ועבד על מי שאיננו עני.]

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שסב

שהחזו"א סתם דאין להקל ולא חילק, לכך כתב רבינו 'וצ"ע'. ובמעש"ש ד' קי"א: "וצ"ע אם אתרוג כשר בסוכות שדמיו הרבה אם צריך לפדותו כדמי המצוה או כדמיו לאכילה כיון שאין חייב במעשר אלא מצד האכילה", ובציון קע"ו: "ומו"ח שליט"א הביא ראי' מתוס' סוכה ל"ט א' ד"ה יותר דכשמוכר אתרוג כשר בשביעית נתפסין כל דמיו בקדושת שביעית וצ"ע". הרי דאף שהגרי"ש הביא ראי' מתוס', הגר"ח מסיק בצ"ע, וגם סותם בפנים שהדין צ"ע. (משום שהראי' אינו מוכרחת, כמו שצ"י לבה"ל שמיטה ו' ו'). וכן במעש"ש פ"ה ס"ק ע"ג סתם דאסור לתת חומש בשבת, ובציונים כתב דמוכח בגמ', והביא מהגרי"ש צידד דמותר, וכתב איך לדבריו ניתן לדחוק הראיה, ומסיק בצ"ע. אבל בפנים סתם דאסור (ובאמת כן מוכח לכאורה במאירי שהביא שם בסמוך).

אחד ההבדלים היסודיים ביניהם, הוא היחס למדינה ולחוקיה. בעוד הגרי"ש, בהתאם ליחס רבני ירושלים (אין הכוונה אין הכוונה לאנשי הישוב הישן שדוגלים בהתנגדות למדינה, שלמרות שגר בתוכם, היתה דעתו שונה מהם, והלך בדרכו של הגרצ"פ פראנק, יחד עם רעיו הגאונים: הרב שלמה זלמן אויערבך, הרב אליעזר וולדנברג, הרב בצלאל זולטי, הרב יצחק קוליץ. ועוד, בעיקר מגידולי ישיבת עץ חיים, שלמעשה הרבנים הליטאיים 'כבשו' אותה), שכיבדו את החוק והסדר המדיני הקיים בארץ, ולכן יכלו לכהן בבית הדין הרבני. הגר"ח התגדל בין רבני בני ברק, שלא הכירו בכלל במציאות הקיימת, גם לא בתור חוק וסדר ומנהג המדינה, ולא ראו במוסדות המדינה מציאות שאפשר להיעזר בה או לכבד אותה ואת פעלה.

ולכן הגרי"ש תמיד מורה לשמור על הסדר הקיים, ובכל מקרה של פשיעה, כגון גניבה, נהיגה שלא בזהירות, אפילו לאחר מעשה, מתיר ומחייב לדווח למשטרה, כל עוד יש חשש שימשיך במעשיו (לשון חיים עמ' נ"ב, ישא יוסף ו' רע"ט. וראה מאיר נתיבים עמ' 135 דאם רואה שאביו עשה עברת תנועה שמסכנת אחרים וחושש שיעשה שוב, לא יסבור בעצמו כי זה קצת פגיעה בכבוד אב, אלא יגיד לאחר שימסור). וכן פוסק: "תקנה שהתקבלה בעירייה וכל חוקי העזר העירוניים וההקצאות, תקפות ומקובלות על פי הדין, כיון שהבחירות מקנות למועצת העיריה דין שבעה טובי העיר גם אם אינם חרדים" (פד"ר ירושלים ט' רע"ב, י"ד ש"ז). ואילו הגר"ח תמיד אוסר לפנות למשטרה, גם בגניבה, דמנא לן שיענישו כחוק, וגם בעבירות תנועה מנא לן שהם אוסרים כדין ומענישים כדין (מובאים מכתביו בזה בס"ס שער החיים לרב בשארי).²

כ. וראה כתבי תלמידים שבסוף אשרי האיש יו"ד שע"ח: "אסור לשקר בשביל לקבל כסף מביטוח לאומי יותר ממה שמגיע וכן מהאגודה עותומנית וכ"ש מהממשלה", הרי הממשלה יותר פשיטא מהכל. ואילו לפי חכמי בני ברק הוא להיפך, ביטוח לאומי הוא מוסד עצמאי, ויש יותר חשש לגזול ממנו, משא"כ הממשלה היא הגולנית. (אמנם יש שנתהפכו השיטות, החזו"א כידוע פוסק שמכירה בזמנו בלי טאבו אינה כלום, כי מבחינה משפטית לא יועיל לו כלום. ואילו הגרי"ש סובר דהמפקיר חלקו בגינה משותפת מועיל בלי טאבו, אף שלא תופס בחוק, קובץ שערי הוראה גליון י' עמ' פ"א. ולכאורה אין כאן שום הפקר ועל פי הרישומים החלק שייך לו ואם תהיה נפקות ממונית יתבעו ממנו [הערת העורך (הרב רועי הכהן זק): היא מחלוקת קדמונית בין חכמי ירושלים בעניין מעמד הטאבו, עוד מימי הטורקים]). אבל באופן כללי הלך תמיד הגרי"ש אחרי הסדר הציבורי, וראה במאמר על קובץ תשובות ח"ה, מה שהבאנו מפסקיו בענין המדבר בטלפון בנהיגה שהוא רודף ופטר על נוקיו.

ומעניינת גם פסיקתו (בס' ערב פסח שחל בשבת פ"י הערה ו') שאשה שקבלה שבת, ושכחה להפריש חלה, אין קבלתה את השבת חלה, כי היא משועבדת לצרכי הבית. והוא מן הפסקים המחודשים, ששעבוד כזה יבטל קבלת שבת. וכן פסיקתו, דאונן מותר בנתינת צדקה דלדל מהכא ה'מצוה', הוא עושה דבר טוב (מורשת חיים עמ' מ"ג).

גם ביחס לשיטת החזו"א בכלל, הגרי"ש כותב כמה וכמה פעמים שאינו מבין את שיטתו, ודוחה אותה על הסף, ואילו הגר"ח כמובן תפס בכל דבר כחזו"א. וגם בנוגע לדרך פסיקת ההלכה, יש ניגוד גדול בין שיטותיהם. ראשית, הגרי"ש היה פוסק הלכה, והגר"ח לא ראה את עצמו כפוסק, ואפילו בתשובות שעבר עליהן ותיקנו (ס' דעת נוטה) כתב בהקדמה שאין לסמוך עליו. לא זו בלבד אלא שהגרי"ש היה בשיטה שאין הרב רק חכם ובקי ולכן מצליח להביא ראיות לדבריו, אלא שההלכה נקבעת ע"י הרב, וסברתו אינה רק ראייה אלא ההלכה עצמה, וכפי המקובל בישראל משנים קדמוניות. ולכן פסיקותיו הרבה יותר נחרצות מפסיקת רבנים אחרים שראו עצמם רק תלמידים לחזו"א או לגדולי הדור הקודם וכמבררים שמועותיהם.²¹ ומן הצד השני, לפעמים דבריו לא חד משמעיים וסותרים, מכיון שלדעתו ההלכה נקבעת מפי הרב, ותלויה במציאות, ואינה עשויה להיות מוגדרת בצורה שתכתב בספרים כהוראה.

ונביא כמה דוגמאות כדי להבין את האמור לעיל.

היחס לדברי החזו"א, כאמור לעיל, נקודת המוצא של הגרי"ש היתה רבני ירושלים, שמעיקרא לא הלכו בדרך החזו"א. אמנם במשך השנים נוצרה אחדות יחסית בתוך הציבור, ומכיון שחלק גדול מהשיבות, וגם ת"ח שבבני ברק, היו מאד קשורים לחזו"א ותלמידיו, כן ראה הגרי"ש מחוייבות לפסיקת החזו"א. וכמה וכמה פעמים הורה שדברי החזו"א הם הקובעים ועליו אפשר לסמוך. ולמשל נכתב בשמו כי "יש להקל בערבה מקו שלשים ודרום שכבר הורה זקן החזו"א" (הגבול הדרומי ושטח הערבה עמ' נ"ה, אבל ליחידים השואלים אמר רבינו שיש להעדיף פירות נכרים גם למטה משלשים, שם). ובזקנותו גם הורה להחמיר בכל מיני דברים כשיטת החזו"א, שמעיקרא לא היה מחמיר (כך אני ראייה בהוראות משמו, ולמשל על גנטור שבבת הזהיר רק בזקנותו. אמנם אמר לי אחד מגדולי תלמידיו שזה לא מדויק. ומכיון שאני לא יודע מה ההגדרה המדויקת אני משאיר את הדברים כך עם הערתו). אבל, בכל מה שקשור להתנגשות של שיטת החזו"א עם מה שהגרי"ש ראה כמקובל בישוב הישן, או בכלל מנהג מקובל, דחה את דברי החזו"א באופן נחרץ. הן מטעם המנהג, והן מטעם שבכלל אינו מבין דבריו ועל מה מתבסס.

כך למשל על דברי החזו"א שיש איסור בונה בחשמל, אמר "תורת הנסתר הוא ואינני מבינו" (כתבי תלמידים בתוך אשרי האיש יו"ד עמ' שע"ב). על מעמיד דמעמיד אמר שאינו מבין מה אומר החזו"א (שם). לחזו"א אם יש מיעוט ערלה מותר לקנות בשוק כי הולכים אחר הרוב, וקבוע הוא רק כשגולד ספק בלקיטה, "ורבינו מחמיר בזה משום דאם לא יודעים מהיכן הפירות הרי זה כקבוע" (הכשרות פט"ז סכ"א. ובאשרי האיש כתבי תלמידים יו"ד עמ' ס"א כתוב בשמו שאמר "אין כזה חזו"א שמתיר"). וכן מיקל כידוע כשיעור הקטן (אם כי יש בזה סתירה בקובץ תשובות, כמו שהערנו במאמר על קובץ תשובות ח"ה. דבח"ב סי' ל' כתב בתוקף שהשיעור בירושלים הוא השיעור הקטן ואין להקל ע"פ שיעור הגדול, אך בח"ב סי' ט"ו סתם להחמיר כשיעור הגדול. ושוב לענין ברכה קובע לברך על הפרשת חלה בשיעור הגר"ח נאה, הפרשת חלה כהלכתה עמ' צ"ח).²² בפירות נכרים הורה שא"צ להחמיר כי כך נהגו גדולים

כא). וידוע ההבדל בהנהגתם, שהגרי"ש היה נוסע כל יום מימי חוהמ"ס לירושלים העתיקה, כדי לקיים מצוה דאורייתא של נטילת לולב, ואילו הגר"ח היה מגיע דוקא בלילה, כדי שלא להתחייב, דמי ימר שד' מינים שלנו כשרים בוודאות (וכך אומרים שהיה מקפיד הגרי"ח).

כב). וראה ארחות רבינו ח"א עמ' שצ"ה: "א' בא למו"ר זצוק"ל בענין להוציא מחדש ספרו של אחד המחברים בדורינו

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה סדר

וטובים (אבני ישפה מובא באשרי האיש שביעית עמ' ר"ז). ובמשמרת השביעית עמ' רל"ז כתב בשמו דפשוט שדברי החזו"א נאמרו רק בשוב החדש, ומה שאמר בסתם הוא כדי להחדיר תודעת שמיטה וחומר האיסור (אמנם מתלמידי החזו"א ידוע לא כן, וגם בדבריו לא אמר בסתם) אלא טרח והאריך שלדעתו הדעה המתירה בטלה ממש). וכן החמיר בשמור ונעבד דלא כהחזו"א (קונטרס קיצור הלכות שביעית צ"ד). וכן אמר שהמחמירים לעשר שמן סויה חומרא הוא בלא טעם (אשרי האיש תרו"מ עמ' קע"ה, בזה י"א שהשתנה המציאות למעליותא מזמן החזו"א, ראה למשל תשובות והנהגות ד' רנ"ה). החזו"א יו"ד קנ"ד סובר דבהטפת דם ברית סגי בנצרר הדם, וכן שמקום השריטה הוא למטה מהעטרה, "ולא נקטינן כחזו"א בשני דברים אלו", אלא עושים שריטה שיצא דם ממש וכן עושים שריטה

שבו מביא את השיעורין של מרן החזו"א זצוק"ל וכן השיעורין של הרא"ח נאה ז"ל צעק עליו מו"ר וכעס מאד על זה שמביא בספרו ג"כ את השיעורין של רח"נ וכן שעושהו כבר פלוגתא של מרן החזו"א ובמיוחד שעושה אותם למנהגי ירושלים וצעק עליו מו"ר מנין לו לעשות כן למנהג ירושלים... וסיפר בנו הגר"ח שליט"א שאמרו אז בשם מרן החזו"א זצוק"ל שאמר שאף מהתורה אין לחשוש לשיעור של הרב נאה, וסיפר לי עובדא שמרן זצוק"ל הורה לקדש עוד פעם עם ברכה היכא שקידש על כוס שיעור קטן". תא חזי גדלותו של רבינו הגר"ח, שנתגדל אצל החזו"א ואביו הסטייפלר, שראו בהכרה בשיעור הקטן חטא גדול, ועם זאת הסתדר עם חמיו הגדול ועם שיטתו וקיבל ממנו. ועם כולם הלך בדרך הישר ובצורה הנעימה והמכובדת. (אגב, שם בארחות רבינו עמ' שצ"ד אמר הסטייפלר שמתחרט על הצורה התוקפנית בה התייחס לרח"נ ושפגע בו וזוהו יישאר לדורות, והלואי שלא היה מדפיס את הקונטרס).

אמנם יש להעיר על מש"כ בקובץ תשובות ח"ב סי' ל', דלגבי טענת החזו"א שהרב"צ ידלר שהיה אחראי על הערובין סומך לקולא על השיעור הגדול שלא ייחשב פירצה י' אמות, כבר בירר הדבר הרח"נ שהיה איש ירושלים שאינו כן. שאין דברי רח"נ שביור שאינו כן, אלא שהתפלפל כדי לבטל הראיה. ומדבריו מבואר שמורה כן, שלא העלו על דעתם בירושלים להקל שהאגודל 2 ס"מ. ודבריו כנגד העדות שמביא החזו"א, הם תיאוריה מופרכת, שאינו מובן איך סמך הגר"ש על דבר כזה.

(דברי הרח"נ במלואם בשיעור צ"צ סי' יז' אותיות 2-3, ונדפסו לאחרונה שוב, בספר עמודי עולם עמ' ל', וכתב שם להדיא שאף אחד מגאוני ירושלים לא העלה על דעתו שיש להוציא שיעור האגודל הקטן משיעור החלה, "ועד השיעור תורה לא נמצא מי שיקדיש זמנו לביור השיעורים". ועל דברי החזו"א "שהיו אלפי רבבות ישראל מיקירי ירושלים נושאים משא בחוצות ירושלים על פי הוראת רבם באין מוחה ומערער", אחרי שמלגלג עליהם בסוגריים (שרומו כאילו החזו"א חשב שיש מליוני אנשים בירושלים. ואין הכוונה שהיו אלפי רבבות יחידיו אלא כל פעם מחדש במשך דורות כך נהגו בירושלים), כותב: "הא תינח אם הממונה על העירוב היה מפרסם ברבים לאלפי רבבות שיש לו פירצות עשר אמות... אבל האמת הוא שאילו ידעו מזה אפילו מועטים מיקירי ירושלים כגון הגאון הצדיק רבי דוד בהר"ן ז"ל וחבריו היו מרעישים על זה ואוסרים הטלטול, אלא פשוט לא ידע אף אחד מהסדרים של העירוב... ובכלל החזיק הממונה את סדרי העירובין בסוד גמור... וקהלא קדישא דבירושלים האמינו לפי תומם שהעירוב בירושלים בודאי הוא ע"פ כל הדקדוקים על הצד היותר טוב... אני אומר את הדברים האלו בתור יליד א"י ותושב ירושלים משנת תרס"ה ומעורה בעניני הציבור ומכירם מקרוב, ולא שייך כלל להביא ראיה לא גדולה ולא קטנה מאלפי רבבות נושאי משא דסברי שהטפח 10 ס"מ ולא שום סרך של ראיה כלל ועיקר".

ואלו דברים בטלים, החזו"א כותב עדות של נאמן (כנראה ר' קלמן כהנא) בשם "רב"צ ידלר שליט"א, וקבעו בדפוס בחייו של נשוא העדות (שנפטר אחרי החזו"א). רב"צ היה תלמיד מובהק של ר' שמואל סלנט, וקיבל ממנו סמיכה, ורש"ס מינהו לאחראי על העירוב בירושלים, וכן היה אחראי על מצוות התלויות בארץ בהרבה מקומות, והיה בא כחם של גדולי ירושלים להרבה ענינים הלכתיים (נשלח על ידיהם תמיד למושבבות לתקן ענינים הלכתיים וחינוכיים, נסע לדבר בשמם בכנסיה הגדולה של אגו"י בתרפ"ג). ובעיני הרח"נ אין הוא אלא 'ממונה' אנונימי, אשר שומר בסוד גמור את סדרי העירובין, כאילו שזה ענין פוליטי, וכאילו שבענין חמור כזה של עירוב כשר או פסול, שבודאי יש בו מנהג של דורות, לא עשה על פי דעת רבו הרש"ס וע"פ מה שהיה מקובל בירושלים. וכך הוא גוף העדות שכתב החזו"א בשמו, שהיה ע"פ הרש"ס. וכנראה מרוב סודיות הענין לא טרח רב"צ ידלר להכחיש את הדבר אחרי שנדפס ועורר פולמוס גדול, שנפ"מ

שסה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

בשני המקומות (גרות כהלכתה עמ' קי"ט). מנהג העולם לעשות הטפת דם ברית כשמגיירים לחומרא אדם מהול, אף שהחזו"א התנגד לכך (אשרי האישי יו"ד ב' עמ' ע"ט). גם בענין קו התאריך נוטה הגרי"ש לשי' הרימ"ט.

בעיקר היחס למנהגים, הוראות הגרי"ש נראות לכאורה סותרות. ולאחר העיון נראה, שמנהגים שהחשיב כצורת קיום המצווה, ראה בהם עיקר גדול בהוראה ושאינן לשנות בשום אופן, ובדברים מאד נחרצים. ואילו עצם מה שנהגו משהו, לא ראה בזה סימן שמדובר בדבר עם טעם בהכרח. וכך למשל אמר כי לא ידוע מדוע אומרים עלינו בברית, ונראה שנמשך ממה שהיו מלים בבית הכנסת קודם עלינו (הבט לברית עמ' תפ"א). וכן פסק כי אין צורך לכסות את ראש התינוק בברית (שם עמ' תע"ז). ושני אלו מנהגים עתיקי יומין בישראל. ולא חש לבטלם משום שאין מקור. אבל לגבי מציצה מאד החמיר שלא לשנות. וכן לגבי צורת כתיבת ס"ת, נאמר בשמו: "לתקן ספר תורה בעט אמר רבינו שחלילה מלעשות כן, ואפי' בשעת הדחק" (אשרי האישי עמ' צ"ז, בשם כתבי אבני ישפה. והנה השבט הלוי ט' רט"ו כותב לכתחלה לא לעשות כן. וידוע שהחזו"א התיר לתקן בעט, כמובן כשהוא מן המותר בפיך. אולי הכוונה כשידוע שנעשה מחומר סינטטי ולחוש לרא"ש. בכל

עצומה למנהג ירושלים במדות האורך.

וכל הטענה הזו היא מנוגדת לטבעו של עולם, כל מי שידוע איך נעשה עירוב, בפרט אם הוא יליד הארץ ומעורה בעניני הציבור (אמנם בתרס"ה עבר לירושלים, אבל נעדר ממנה לאחר מכן כעשר שנים, ובהמשך גר וכיהן כרב בשכונת הבורכים), ידוע שמתעוררות שאלות כל הזמן. ובפרט בתנאים שלהם, שלא היו להם אמצעים כספיים וחמרי בניה לפתור בעיות כמו בזמננו, והיו בגלות הטורקים העריצים, ולא היתה להם רשות לעשות מה שרוצים, ושאלות עולות ובאות לבית הדין של ירושלים, ולחברי בית המדרש. ומגוחך לחשוב שכל ענין הערוב נשמר בסוד, ושמישהו אנונימי הטעה את חכמי ירושלים, ואם היו יודעים היו מרעישים וכו'. ולשם מה ינהיג הרב"צ ידלר קולא בעירוב כנגד מנהג ירושלים וישמור בסוד?

כג. וכן כתבו בשמו: "אין זה כבוד שמעמידים ספר תורה בתוך מקום שיש בו שני חורים וגם אולי צריך לעמוד כל הקהל" (אשרי האישי יו"ד עמ' קי"ב בשם אבני ישפה). ובאמת הוא מנהג אשכנזים עתיק בהרבה קהילות, וכך הוא בבית הכנסת של רבינו הש"ך ז"ל בק"ק הלישוויא. וכן אוסר באגרות משה או"ח א' ל"ח, אלא דהאגרו"מ באמת כך שיטת לימודו להכריע מסברא (אגב, לטסייפלר היתה יראת כבוד מהגרמ"פ, ותפס אותו כפוסק הדור, ועי' ארחות רבינו ח"ד קס"ג, ח"ה קנ"ח).

כן החמיר כנודע בפלטה חשמלית שאינה נחשבת גרוף וקטום (ארחות שבת א' עמ' ס"ו), ורק מעטים מחמירים בזה כדעתו. [הערת העורך (הרב רועי הכהן זק): אמנם אין זו דעת יחיד, כי כך הורה גם הראש"ל הגר"מ אליהו].

וע"ע הכתוב בכתבי תלמידים בסוף אשרי האישי, יו"ד עמ' שס"ח: "מה שבחתונות יש צלמים בריקודים אצל הנשים אין שום היתר ועושים כי לא שואלים". [הערת העורך (הרב רועי הכהן זק): וכן כתבו עוד פוסקים רבים] ושם עמ' קל"ט, דצריך להחמיר שלא ללמוד שפות זרות, ואינו יודע מה ההיתר של בית יעקב ללמוד אנגלית ויש להקפיד לא לשלוח את הבנות ללמוד אנגלית, ורבינו לא שלח את בנותיו לשיעורי אנגלית.

בכלל לא התרגש מרעיונות מקובלים, ראה פניני תפילה עמ' קי"ד שולזל ברעיון ללכת ארבעים יום לכותל, ואמר להתפלל זה תמיד טוב שילכו מתי שרוצים, וכן עי' אשרי האישי יו"ד פרק פ' עמ' רנ"ו, שעדיף ללכת לכותל מליסוע לציון רשב"י. הגר"ח היה מוכן להתייחס לרעיונות כאלו, לפחות בדיעבד, ובלבד שיוסיפו מחמת זה כספי צדקה...

אגב, החזו"א לא היה מדקדק בסדר הנחת המינים על קערה של פסח, וכששאלו הסטייפלר איך לסדר, אמר לו 'כרצונך' (ארחות רבינו ח"א תכ"ז).

כד. כלומר, למרות שהמציצה דוקא בפה ולא ע"י שפופרת אינה דין המבואר בחז"ל או בפוסקים, מכיון שמנהג זה הוא צורת קיום הדין המקובלת החמיר בו.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שסו

אופן הנחיצות לבטל הדבר היא משום שינוי צורת כתיבת המצווה). עוד שם נכתב "אין לסופר לכתוב בציפורן של מתכת", וגם בזה הרבה אחרונים לא ראו איסור מעיקר הדין (בני יונה יו"ד רע"א, ע"פ הרמ"א בגט, ועי' שבה"ל שם).

ובענינים אלו דרכו של הגרי"ש לכתוב באופן שמבהיר שהדבר שנאסר הוא בטל כחרס. ראה משנה הלכות עמ' רל"א: "ח"ו לשנות ולחתוך עור הפריעה ולבטל פריעה בצפרניים, ופשוט מאד, החותך עור הפריעה חייב משום חובל, ואם תחול הברית בשבת חייב סקילה במזיד, ואין ספק בזה כלל, וח"ו לשנות אפילו כל שהוא".¹ ובקובץ אור ישראל גליון ל"א שנה ח' ג' עמ' פ"א, לגבי שבלונה לכתובת ס"ת: "זה לא כתיבה השמות בלי כוונה וצריכים לאסור את זה ולבטל את הדבר הזה לא שווה שום דבר וחייבים לגנוזו וכל לוקח שקנה כזה על דעת שהוא כשר פשוט הוא שהמקח בטל וכל המברך על ספר תורה כזה הוא ברכה לבטלה" (באמת, בקובץ תשובות ב' ה' כתב שיש לדון שזה בגדר המבואר בירושלמי וכתב ולא השופך. ובאור ישראל שם כותב בשמו 'מי התיר להם את זה? זה לא כתיבה אלא ושפך?' והרי הראי' מירושלמי אינה מוכרחת כלל, ועיקר הדבר הוא שינוי צורת המצווה, והדבר בסמכות הרב, לקבוע שאם שינה לא עשה כלום). גם לגבי קבורה בקומות החמיר מאד שלא לשנות את צורת הקבורה, הגם שאין ממש ראייה לאסור בזה. כמו כן החמיר להמתין ו' שעות אחרי גבינה צהובה, אע"ג דהטעם לא שייך בזמננו שאין גבינה צהובה קשה שנשארת בשיניים, 'כדי שלא ישתכח הדין של גבינה קשה'. אבל אין הדין הזה בגמרא, ומנא לן שצריך לעשות זכר למשמרתו? (החזו"א היקל בזה, ארחות רבינו ד' כ"ה).

וכן לענין שינוי צורת הדין שבחז"ל, לפעמים הקפיד מאד שהדין האמור הוא זה שמקיימים כצורתו,² ולפעמים הורה לשנות מחמת המציאות. ובאמת לא רבים עוסקים בשאלות אלו, שמתחדשות בדורינו, וגם הדרך אמונה כשמגיע אליהן מצטט פסקי הגרי"ש: "עי' במש"א ע' קפ"ב בשם מו"ח שליט"א שבזמננו שאין דרך לסוך שמן אסור לסוך כלל בין להנאה בין לרפואה ועי' באו"ח סי' שכ"ז ס"א ובמ"ב שם סק"ד" (שמיטה ה' ציון ע"ה. בהפניה למ"ב נראה שבא לפקפק מעט על הפשיטות שבזמננו אין סכין בשמן, שכן במ"ב שם נראה שסכין בשמן בזמננו, ובאמת יש בזמננו הרבה חמרי סיכה שעשויים משמן וכן שמנים לעיסוי וכדו'). "ובענין חרש שאינו מדבר ואינו שומע שלימדוהו לדבר כמו שמלמדים היום ראיתי תשו' ממו"ח שליט"א שדעתו שדינו כמדבר ואינו שומע" (תרומות ד' ציון מ"ט. מעניין מה הטעם שמציין דוקא לתשו' הגרי"ש, בינתיים נדפסה בקובץ תשובות א' י', בעוד דוקא בזה האריכו טובא הרבה אחרונים: היעב"ץ בסידורו ה' קה"ת, צ"צ ע"ג, מהרש"ם ח"ב ק"מ, מהר"ם

כה). וכאלו לשונות היו רגילים אצלו גם לגבי פסיקות שהיו לא מבוססות לפי דעתו, וביטל אותן כעפרא דארעא, כי הקפיד על זה שכל אחד מפרסם פסקים גם אם לא המחווה הציבור וזקני הדור, ומחדש חידושים בלי בסיס והכרח. וכמה פעמים שאלתי אותו דעתו לפסקים של פוסקים שונים (בלי הזכרת שמם), ותוך כדי הדברים קטע אותי: דברים בטלים, הוא יודע כמו שאתה יודע, לא יודע כלום. ונראה שהקפיד מאד על דברים אלו. (ראה גם בספר אגרתא דחדוותא י' קמ"ז שנשאל הגרי"ש אם חתם בוררות לב"ד, והתברר לו שהדיינים לא טובלים כל יום, והוא חסיד המקפיד על טבילות, האם יכול לבטל הבוררות... והשיב הגרי"ש שאלו 'דברים בטלים ומבוטלים').

לגבי דין מחודש ותמוה בקצה"ח, פסק דאפילו קים לי אי אפשר לומר כדברי הקצה"ח בזה (עמק המשפט ח"א ס"ז).

כו). ראה דוגמאות לעיל, וכן: לגבי השקאת גינה בשביעית, באופן שחלק מהצמחים מותרים בהשקאה וחלק לא, הגר"ח ק מתיר להשקות הכל (שיח אמונה פ"א הע' 325, וכן הגר"ק משפטי ארץ פ"ד הערה 13) והגרי"ש (במשפט"א שם 14) אוסר. ובמשנת הגרי"ש עמ' כ"ח כתב שישאל לחכם איך להשקות. כמנהגו שאינו רוצה להתיר היתר גורף.

שיק אה"ע מ"ט, שבט סופר אה"ע כ"א בשם אביו, דברי חיים אה"ע ע"ג, ועוד רבים. ומעניינת גם פסיקת הגרי"ש עצמו שהדין משתנה והאחרונים הסתבכו בזה ולא פשיטא להו. ועי' גם קריינא דאיגרתא שהסתפק בזה ולא הכריע, והדר"א העדיף את פסיקת הגרי"ש! ועי' פד"ר דיני ממונות ובירורי יוחסין י"א עמ' קע"ה בשם הגרי"ש). כן אסר הגרי"ש להרוג בשבת כינים שהתירו בגמ', משום שבזמננו נראה לכאורה שהם פרים ורבים, ושמא אינו אותו המין (נחלקו בזה כידוע הרבנים בימי ר' יצחק למפרונטי, ומאו ועד פסיקת הגרי"ש לא היה מי שפסק לאסור, והגרשו"א התיר משום שבגמ' התירו, וכדרך האחרונים שאינם פרים ורבים הכוונה שלא ניכר, כמו שכתב מכתב מאליהו ועוד). ובאמת מפסק אחד בשמו נראה לכאורה שאסר רק לרווחא דמילתא, ומעיקר הדין סמך שמוותר (משום דבארחות שבת ח"א תכ"ו כתבו בשמו שבמקום צער של קטן מותר להרוג כינים, והרי לא הותר איסור גמור משום צער קטן). כן כתבו בשמו שרק בכסף גדול אמרי' שאדם עשוי למשמש בכיסו ולא בכסף קטן (כתבי תלמידים בסוף אשרי האישי יו"ד עמ' שפ"א, השבת אבדה כהלכתה פ"ה הערה ח'). אבל בגמ' נראה די ברור שלא הבדילו וכל המוצא מעות אמרו שעשוי למשמש. וסובר הגרי"ש דבזמננו השתנה ואדם אינו יודע כמה כסף קטן יש בכיסו, וזה כמובן מסתבר טובא. ובאמת הגר"ח אומר בשם החזו"א דאין משתנה הדין שבגמ', וגם אם השתנה הדרך, הפקר ב"ד הפקר (מובא בחשו"קי חמד גיטין כז). וכן כותב הגר"ח בשיח דבר ח"א רכ"א: "כמדומה שהשיעורין שקבעו חז"ל אין משתנין אף אם המציאות משתנה, וכבר דנו אחרונים בכה"ג" (הנושא הוא שיעור מציגת היין). עוד כתוב בשמו, דלמרות שכתבו בגמ' ובפוסקים דאסור לאיש להריח בשמים של ערוה, מותר לאשה להתבשם ברחוב, דאמר רבינו שהיות ורגילים לזה אפשר להקל. וכן חידש לענין גילוי השוק, דאפי' אם ההלכה לא כמ"ב, והשוק שחז"ל הצריכו כיסוי הוא החלק התחתון, מ"מ במקום שהמנהג לגלות חלק התחתון המנהג משנה את הדין שאינו נחשב מקום שדרך לכסות.¹²

והסיבה שיש סתירות בהוראותיו, היא כמו שנתבאר, שהוא לא ניסח הוראה כללית, אלא כל תשובה היתה מבחינתו הוראה פרטית. כך למשל נכתב בשמו: מצוי שאברכים אינם רוצים לבטל את חברי הכולל ומשום כך עושים את ברית בשעות הצהריים, רבינו הורה שיש לעשות בבוקר (הבט לברית עמ' תפ"ד אות ל"ה), ובפעם אחרת הורה שעדיף לערוך את הברית בצהריים אם יש חשש ביטול תורה (אשרי האישי יו"ד נ"ג ד'). והביאור שבאמת אם היו הכל זריזים לפי שורת הדין, היו עושים בבוקר בלי שום ביטול תורה, בשעה מוקדמת, ומשתהים זמן קצר והולכים לתלמודם. ולכן הורה כעיקר הדין. אבל בפעם אחרת התייחס למציאות, שאחרי כל הדיבורים לא יקרה כך, אלא יבואו בבוקר ויתעכבו ויפסידו חצי היום.

וגם ראה את תפקידו לקבוע שיעורים, כמו שחכמים קבעו שיעורים בכל הדורות. ולעומת הגר"ח, שכשלא מצא מה הוא הרגיל בזיתים שקשה לשכחה, הביא מקום אחר בש"ס שאמרו רגיל ולמד משם שאולי הוא ל' יום. הרי הגרי"ש קובע בסברא שיעורים בהוראותיו: תשלום על מקום בבית הכנסת, אפשר לשלם חצי ממעות מעשר, וחצי צריך משלו (ישא יוסף ח"ב פ"א). בעל מוסד הרוצה לשנות מהאמת במספר התלמידים, אם זה דברים שדרך העולם להגזים, כגון אם יש לו ארבעים בחורים ואומר שיש חמישים מותר... אבל יותר מזה אסור משום שקר רמאות

כז). עוד אמר, בניגוד למה שרגילים לומר בשם רבנים: "גרבים שקופות, לא שחורות, מותר היות שלא רואים ברור רק מטושטש ותלוי במנהג המקום, וזה מנהג בני ביתו" (כתבי תלמידים יו"ד עמ' שס"ט).

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שסח

וכו' (קונטרס מצוות חינוך ואיסור שקר ס"ח). פג שהיה באינקובטור מונים ח' ימים למילה משעה שיצא מהאינקובטור (חשוקי מד פסחים עמ' רצ"א). השוכר מלמד פרטי לבנו, אם עושה כן כדי לשמור על הרמה המקובלת, אינו יכול לשלם ממעשר, אבל אם עושה לקדמו מעבר לרמה של הכיתה יכול לשלם ממעשר (אורח צדקה י"א מ"א). ולפעמים יש בפסיקות האלו חידוש שנראה ללא מקור,¹¹ ולשיטת הגרי"ש זה תפקידו של הפוסק לשער.

ולפעמים כששינה מדין הגמ' לפי שינוי המציאות, לא רצה לקבוע את הדבר כהלכה. ראה באורח צדקה פ"א הערה י"ט בשמו: "מותר לתת יותר מחומש, ואמר לשואל: כאשר אגיע לב"ד של מעלה אזי אגיד את דעתי וסברתי למה מותר, והיה אם יקבלו, מוטב, ואם לא, אקח את הגהינום עלי". ובכלל כך היתה דרכו לפעמים שלא לקבוע היתר כללי, אלא שישאלו כל פעם. וכך נאמר בשמו: "רבינו לא מתנגד עקרונית להרדמה במשחה יחד עם זאת לא רצה לפרסם היתר ברור וכללי והעדיף שיודיעו למוהלים" (רפואה והלכה עמ' 353).¹² אבל אם נקבעים הדברים

כח. דמי יימר שהרמה המקובלת היא הקובעת מה נחשב מצווה, ואין נקבע שיעור זה של 'רמה מקובלת' שמשנתה ממקום למקום. ואם היה בבית ספר אחד ובו הייתה רמה מקובלת מסיימת, ועבר למקום אחר שבו הרמה המקובלת נמוכה ורוצה להשוות למקום אחר.

וכן עוד פסקים מיוחדים, כמו:

אדם בא להתגייר מספק שהוא יהודי, והובן ממנו שרק מחמת שהוא ספק יהודי מתגייר לחומרא, ומאליו לא היה מתגייר, ופסק הגרי"ש שאין זה נחשב לקבלת מצוות (אשרי האיש דיני גרים עמ' צ"ב). ומחודש טובא.

וע"ע באשרי האיש יו"ד פרק ס' עמ' ק"י: קראים הזמינו פרוכת לבית כנסת שלהם, ושאל רבינו האם הס"ת שלהם כשר? וכשהושב שכנראה שכן, ענה הרי גם הם צריכים לקרוא, הם יהודים, מותר (ולבסוף אסר כי רצו שם ה' על הפרוכת, וחלילה לתת להם. וצ"ב מה הענין דוקא בזה). באמת הקראים מנקדים את ספר התורה (כי לפי שטותם א"א למסורת ע"פ, ואם לא ייתכן הניקוד לא יוכלו לקרוא) ולכן הוא פסול. מיהו יש לדון כיון שאת הנוסח לוקחים מאיתנו, הרי הוא כחומש עכ"פ.

בנשמת אברהם מהדו"ת ב' תקכ"א כתב בשמו, דאבר המושגל בחי יש בו עדיין מצוות קבורה והוי ביטול עשה אם אין פיקו"נ. והדבר תמוה, דכיון שהשריש אין עליו כבר שם אבר המת אלא גוף החי (ולדבריו משכח"ל דיטמא המושגל ג"כ באוהל מחמת האבר).

בכתבי תלמידים יו"ד עמ' שס"ב: רבינו אמר לי שאם יבואו אורחים בשבת תוך חילול שבת יש לדחות את הברית ליום ראשון. ואינו מובן, וכי משום לפני עיוור ידחה הברית? וגם באמת אין בזה משום לפני עיוור, דהוא עושה מצוותו, והם יודעים שאסור ליסוע בשבת ושאינן בזה שום מצווה, ועימהם ילון חטאם. וכנראה לא פירש השואל כל פרטי השאלה. [הערת העורך (הרב רועי הכהן זק): זו מחלוקת מאוד ידועה בין פוסקי זמננו, ויש עוד שהורו כגרי"ש].

אדם מפורסם שנתן שיק לצדקה, ובמקום לפדות השיק, מכרו את השיק עם חתימתו בדמים מרובים, לא יצא ידי נדרו, כי לא נתן מכספו כלום (חשוקי חמד יומא עמ' שמ"ג בשם הגרי"ש). וצ"ב, שהרי נתן דבר שוה מעות הרבה.

לא ברור אם כל מה שכתוב בשמו מדוקדק, והבאנו עוד דוגמאות במאמר על קובץ תשובות ח"ה. ואפשר גם שמכיון שדרכו היתה לענות במהירות הבוק ובאופן מוחלט, השומע חשב שהדבר נחרץ, ולא הבין שזו פסיקה אך ורק עבורו לפי מצבו ולפי כל התנאים והפרטים שנסקרו ע"י הגאון בחלקיק שניה.

כט. היה כאן שינוי בעמדתו, ראה נשמת אברהם מהדו"ב ח"ב עמ' ש': מתחילה התיר הגרי"ש מילה בהרדמה במשחה, ובהמשך אסר אם התינוק בריא. ובישא יוסף ח"ב צ"ב שהורה לרב שכובד בסנדקאות בברית בהרדמה שלא ילך לברית. וברפואה והלכה עמ' 353 כתב "חלילה להשתמש בהרדמה מקומית בברית רגיל ולשנות מהמנהג שנהגו אבותינו ואבות אבותינו משנות דור", למרות שהוא עצמו התיר בעבר.

כעין זה ראה נשמת אברהם אה"ע ה' י"ב ב' לגבי פונדקאית: "וכן אמר לי הגרי"ש אלישיב זצ"ל לגבי השאלה מי נחשבת

שסט שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

בספר (מובא גם בס' אשרי האישי), שוב יצאנו מכוונתו. וכן פסק דומה: "תינוק שחולה במחלה מדבקת התיר למצוץ בצינורית, ואמר שהוראה זו היא חד פעמית לאותו התינוק, ואם יקרה שוב יש לשאול שוב רב" (אוצר הברית ח"ד עמ' קל"ח, מובא בס' אשרי האישי). וזה מתאים מאד לשיטתו שאין לקבוע היתר לשנות את הדין המקובל, אבל מכיון שהודפס בספר כבר הפרו הוראתו שזו הוראה חד פעמית, כי מובן שאין באמת חילוק בין תינוק לתינוק, אלא שלא רצה לקבוע הוראה כללית.¹

לעומת כל זה, הגר"ח לא פיתח שיטה בפסיקה, אלא השיב מה שנראה מפשטות הדברים בסוגיא, בפוסקים, ובחזו"א. ומתוך התחושה שמובעת בחזו"א בהרבה מקומות, שראיות צדדיות

האם כשהדבר נעשה בדיעבד, אמר לי הגאון זצ"ל שאמנם אין הכרעה בכל הנושא אך נראה שהאשה היולדת היא האם ואם היא גויה יצטרך הילד לגיור". וראה אשרי האישי דיני גרים פרק נ"ז שבזמן אחר פסק אחרת, 'והצגתי לפני את הסתירה', וכו', אבל לא מובא שם יישוב. בפשטות היה אפשר ליישב שהחמיר לתרי אנפי וראה בו מצב ספקי, וכך משמע מההתבטאויות שם שאלו דברים שלא הוכרעו ע"י חז"ל, אבל השואל שם לא הבין כך.

עוד בנשמת אברהם ח"ד עמ' קט"ו, שהורה דילד שנוולד ע"י הזרעה מלאכותית אין מילתו דוחה שבת, ובמהדורת ח"ב עמ' ש' שבהמשך חזר בו והורה שדוחה שבת. וביארו בשם ר' עזריאל אורבך, שהדבר נעשה שכיח ונחשב לידה רגילה, ולכן דוחה שבת.

באשרי האישי או"ח ג' כ"ו כתוב שאין לעשות את המילה בסוכה מחשש שיסתכן התינוק מלכלוך שיכול ליפול מהסכך. ועי' ביו"ד נ"ד ל' בהערה שהטעם שהורה כמה פעמים אחרת, כי תלוי בסוג הסוכה. ובעצם אין כאן שום הוראה מיוחדת, יש סכך שמצוי שיפול ממנו לכלוכים ובודאי שם זה סכנה, ויש סכך שלא מצוי.

ל. לכן יש בכתיבת והעקת כל הדברים, שמבחינת הגר"ש היו הוראה לשעתם ולמקומם, קצת נגד המכוון. ואמנם ניכרת מאד הוזהירות להיצמד ללשונו, ועדיין לא זו היתה הכוונה, וגם לפעמים נראה קצת מזולזל. (אמנם גם ספרי תשובות בשם הגר"ח נראים מזולזלים, אבל הגר"ח לא בא לפסוק הלכה אלא רק לסייע לשואל, וגם כתב בעצמו את ספריו באמנות מופלאה, ולכן אין הטפל מעיב על העיקר). ובפרט כשמסדרים פסקים של אחד מגדולי הפוסקים שבדור, צריכים יותר מתינות ועיון, מאשר העתקת המילים עצמן, ומלבד כל מיני שגיאות מוזרות בסידור הספר (דברים חזורים על עצמם באופן מוזר, כך למשל ב'כתבי תלמידים' ביו"ד, מלבד מה שחוזרים הדברים באשרי האישי עצמו, עוד נכפלים שוב ושוב, ק"ו נכפל בק"ב, ושוב בקצ"א, ק"ח נכפל בק"ג, ושוב בקצ"ב. בכתבי תלמידים עמ' שע"ה: 'מקום ציור' ואין שום ציור, וכן שם עוד בסמוך. הקטע המופיע ביו"ד ב' עמ' ע"ט לענין הטפת דם ברית לחומרא, מופיע שוב בעמ' צ'), גם לא תמיד התחקו ובדקו אחרי המקורות שמעתיקים.

לדוגמא, בנדון אם צריך לפתוח שימורים בזמן הביעור, מובא מכתב הגר"ש באשרי האישי דיני תרו"מ עמ' קפ"ה, דיפריש בערב שבת, שאז הותר להפריש שלא מן המוקף. והעיר הגר"ח ק שהרי הותר רק לצורך שבת, והשיב הגר"ש 'העצה הזאת אינני מכיר'. וכתבו באשרי האישי דלכאורה צ"ל 'עצה לזה איני מכיר', ולא מובן מה תקנו. ובאמת תמוה שלא עיינו באותו מקור ממנו העתיקו, בהליכות שדה תשנ"ב 75, שכותב הדברים שהריץ את השאלות בין הגר"ש לגר"ח, הרא"ש קנייבסקי, כותב שכוונת הגר"ש היא שהעצה הזו לא יצאה ממנו, ולא דיבר על זמן הביעור אלא על ספק מוקף. ולכן לק"מ. (ולזמן הביעור העצה היא להפקיר, כמו שעשה מרן החזו"א, וכך נוהגים. ועוד כתב בדרך אמונה מעש"ש י"א ציון ע"ג: "מיהו יכול לפתוח א' ולעשר על הכל ולא יחוש למוקף כיון שהוא זמן הביעור ואין לו עצה אחרת").

וראה עוד שם ה' שבת עמ' קמ"ד, כותב: "אם מכניס מפתח לכובע לתוך הכובע ג' ימים קודם השבת, נתבטל המפתח לכובע, ומותר להוציאו כך בשבת". והדבר פלא, והרי המפתח דבר חשוב ואינו בטל לכובע, אפילו יהיה שם מאה שנים, ובפרט שתכלית נתינתו היא כדי לטלטל ולהשתמש בו בשבת לפתיחת הדלת. אמנם במקור הדברים (קובץ קול התורה נ"ו עמ' מ"ג), מבואר שהנושא הוא במי שהכובע גדול ממידתו, ומניח בתוך הכובע פיסת לבד להקטינו, שיכול להחליף פיסת לבד זו במפתח, וע"י החמיר הגר"ש שיעשה זאת ג' ימים קודם ולא רק בשבת.

ועוד דוגמאות איך לא דקדקו בדברים בשמו כתבנו במאמר על קובץ תשובות ח"ה, וגם על ספרי ההערות. וע"ע בהערות

וכדו' שהביאו אחרונים אינן העיקר, כי כל ראייה אפשר לדחות, ומה שקובע הוא פשוט ענין הסוגיא. ומכיון שאנן עניי, לא נתן מקום לפסיקה מסברא, והרבה פעמים כותב 'אולי' וכדו'. ובמידה מסוימת זה קשור גם לכך שאין מתח בין שתי שיטותיהם, כי הגרי"ש היה רב ומורה הוראות שקובע את ההלכה, והזהיר את מי שנטה מפסיקתו, והגר"ח רק הביא מקורות וכתב את העולה מן הסוגיא, והזהיר שלא לסמוך עליו.^א

מול הגרד"ל

הגר"ח והגרד"ל, יש להם מן המשותף, שנתגדלו בערוגת הרועה הגדול מבני ברק, ושניהם לא הלכו ממש בקו של שאר התלמידים, שהצטמצמו בעיקר לדרך לימוד החזו"א, ולספרים בהם

קידושין עמ' תי"ט, שהסתפק אם אפשר למנות גר לראשות ישיבה, ולא מביא כלל את דעת הרבה ראשונים שמעיה ואבטליון היו גרים (רמב"ם בהקדמה ליד, פיה"מ עדיות א' ג', תו' ברכות יט. רשב"ץ לאבות א' י' ועוד רבים). וכתבו אחרונים דראש ישיבה שאני, דאין זו שררה שרירותית שמחליטים למנות, אלא מכיון שהוא ת"ח הכל צריכים לדרוש ממנו את התורה, והשררה היא לתורה, ולא לאדם. וכמ"ש בחמדת ישראל ע"פ האמור 'לא את מוקרית ליה, אורייתא מוקרית ליה'. מיהו הני מילי כשאותו גר הוא באמת ת"ח גדול שמוכן שצריך למנותו כדי שיגדיל תורה ויעמיד תלמידים, ולא שהוא כאחרים וסתם רוצים למנותו, דאז באמת יש לדון אם נקרא שררה. (גם הגר"ח ק בהגהותיו להקדמת הר"מ, הנקראות בשער המלך, כתב וצ"ע היאך נתמנו שמעיה ואבטליון, ונעלמו ממנו הני אחרונים שדנו בזה וגם הברכ"י בחו"מ מביאים).

לא. שיטת הגרי"ש שלרב יש סמכות לקבוע מה לעשות, והם מחוייבים לציית לו, היא השיטה המקובלת לפנינו בישראל, וכן הנהגת מהר"י פוזן שליט"א, משרידי רבני אשכנז. אבל כיום בהרבה קהילות שרבו בהן אברכים ת"ח, אין מתייחסים כך. וכבר אמר החזו"א "שהיום אין לרב האחריות בהנהגה בעניני תורה ומצוות על בני עדתו כי אין לו סמכות לזה מבני עדתו ואינם מציינים לו בכל מה שדורש מהם וכך זה המצב בכל ארצנו הקדושה" (ארחות רבינו ח"א תכ"ד). וכנראה זה היה המהלך בליטא, שהיתה ארץ של ת"ח, ואילו בירושלים היה הכל נעשה רק ע"פ הרב.

הסטיפלר היה בעל השקפה ישיבתית, והיה יותר תקיף מהחזו"א בהתערבותו בעניני הציבור. החזו"א אמר תמיד שאינו מתערב בשום ויכוח, ולא אומר לאחרים מה לעשות, וכל מכתביו היו מכתבים ליחידים הנשענים עליו. (ולכן יכול היה להיות מאד תקיף בדבריו ובהנהגות שציווה, כי לא אכף אותם על אף אחד, וכך גם היתה הנהגת הגר"ח ג). אבל הסטיפלר הלך באופן יותר דומה לראשי הישיבות הליטאים, שהורמו על העדה ליצור קהילות ההולכות בדרך בני תורה. ולכן היה קצת מתח מול מחותנו הגרי"ש, עם כל הכבוד שרחשו כמוכן זה לזה (ופעם אחת חשש שהגרי"ש נעלב מתגובתו וכתב מכתב לפייסו). אך הגרי"ש והגר"ח, היו כשני מקבילים, וגם רואים איך גדולי ישראל מנהיגים את עצמם ואת תלמידיהם באור המידות התרומיות שזכו להם. הגרי"ש היה ג'נטלמן, וזה ניכר בכל הליכותיו ותפיסתו את העולם ואת ההלכה. וגם בצורת התבטאותו, אין אצלו הומור, וגם אין התבטאויות מחמת ריתחא, תמיד דבריו קצרים ומדודים, יכול היה לשתוק שלושים שנה כי לא פנו אליו, אבל כשפנו אליו הוא קבע בעדינות ובתקיפות כרב בישראל. הגר"ח היה מענטש, וכך נראית הנהגתו ותורתו. וכל מעשיו בחייון ובהומור (סיפר שפעם אחת החזו"א ראה מישוה על שולחנו עובר באיסור לישא, והתחיל לצחוק, ואז אמר לו בהומור: וכי כבודו רוצה ללוש?). הגר"ח לא היה מוסרניק, וכך גם הנהגתו ותורתו. שדורש מעצמו כ"כ בקיצוניות ובוהן כל מעשה מה עומד מאחוריו, עד שלא יכלו לעמוד כנגדו. ולולי שהיה דורש מעצמו פי מאה מהדרגות הלא נתפסות שדרש מאחרים, היו נעלבים... כי אצלו לא היה מעולם הומור, אלא רק ציניות, מוסרית ונוקבת. וכמוכן היה מנתח גם למה אדם מדבר בציניות (כי כך יותר קל להתמודד מול האמת), ולמה מנתח מדוע מדבר בציניות (כי לא נח לו עם הציניות), וכן מדוע מנתח וכו' עד לאין סוף של יסורים עצמיים וחיבוטי נפש. הגרי"ש חיבב מוזיקה קלאסית, הבני בריקים נעדרי חוש מוזיקלי לחלוטין, וגם כשהם מספידים זה עדיין במנגינת כד יתבין וכו'.

שעא שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

עיין החזו"א. הגר"ח הביא עמו מבית אבא את רוחב האופקים הפינסקאי, והגרד"ל את הגאונות והלמדנות הפולנית. ועדיין, הגרד"ל נוטה לפלפול, גם אם ביקורתי ונוקב, והגר"ח לשליטה וסידור הדברים על פי הדרך הפשוטה יותר. בקריאת דברי הגרד"ל יוצא הקורא במסקנה שאין הוא, הקורא, מבין כלום בסוגיא, ושום דבר אינו כמו שהוא נראה. ואילו בקריאת דברי הגר"ח יוצא הקורא במסקנה שמעולם לא היו הדברים ברורים יותר.

בשנים האחרונות התפרסמו התכתבויות הגר"ח והגרד"ל, אשר היו גנוזות שנות דור, לראשונה בעלונים, ואח"כ בספר שיח דבר (ב' כרכים, ב"ב תשפ"ג). המכתבים מתחילים מתיש"ח (לכן לא מדויק מה שנכתב בשער חלק שני "המכתבים בין השנים תשל"ח - תשס"ח").¹ הדבר הראשון הבולט בהם, הוא ההתבטלות המפחידה של הגרד"ל מול הגר"ח (ודוקא במכתבים מהשנים הראשונות). באותן שנים הגרד"ל היה ר"מ ישיבת סלבודקא, והגר"ח היה אברך בכולל חזו"א, אמנם מבוגר מהגרד"ל בשנתיים, אבל אף אחד לא שיער ולא פילל שאותו אברך, למרות שהיה ידוע כבקי עצום וכעמל בתורה נורא, ייחשב לשר וגדול על כל בני הגולה. וגם חבריו לא התייחסו אליו כך, מלבד ר' גדליה נדל, שהיחסים ביניהם נשארנו כמו בימי החזו"א. ואילו הגרד"ל, הידוע בתקיפותו ובביקורתו, מתבטל לחלוטין כלפי הגר"ח. ונראה שהוא הרגיש בעינו החדה שספר תורה חי כזה, יגיע רחוק הרבה יותר ממה שאפשר לחשוב. עכ"פ, בד"כ הגרד"ל פונה אל 'הדרת כבודו', והגר"ח משיב אל 'ידידי' (ובח"א נ"ט במכתב מתש"כ: "כבר זמן רב לא קיבלתי מידידי כת"ר שליט"א שום מכתב", והגרד"ל משיב: "מה מאד נצטערתי על שהשהיתי את דבר שליחת ספקותי לפני הדרתו כמשפטי מדע פעם בפעם, גרמה בזה איזה נדנוד חשש לרום הדרכ"ג שליט"א, ומה ירב הצער... ואבקשה מאד מהדרתו שימחל לי על שבגיני נגרם צער להדרתו").

ובאמת, למרות שהגרד"ל הוא גם בקי גדול, הגר"ח בתשובות למכתביו, כמה וכמה פעמים מעירו על בקיאות, ולפעמים ממש בסוגיא: "מה שכתב דברי רש"י סותרים, כבר עמדו ע"ז ברש"ש ובטהרת הקדש, וכן מש"כ כת"ר שליט"א בכוונת המרדכי כבר קדמו בטהרת הקדש" (ח"ב עמ' כ"ד). "מה שנסתפק ביצא בשבת בח' ציציות אי חייב הוא מבואר בערובין צה ב" (ח"ב עמ' כ"ו). "מה שהעיר בד' המ"ב... ע"י בפמ"ג גופא שמצרף זה לסניף" (שם עמ' כ"ז). "מאי דפשיטא ליה למר... כבר שדו בה נרגא האחרונים ז"ל" (ח"ב עמ' מ', המקורות שם בהערה כ"ו, ומובאים בספרו של הגר"ח למס' תפילין). "אם צריך בכ"ש דע"ד - תלוי מח' הרא"ש ורבינו מנוח... בענין ב"ש הפתוח לבה"כ - מבואר להדיא במס' מזוזה" (שם). "מש"כ בשם בית מאיר - הוא שיטת

לב). עוד דבר מוזר נדפס בשער ח"א: "מכתבים אלו נכתבו בין גדולי הדור שיחיו בעיקר משנות (?) תשי"ט עד שנת תשל"ח ולאחר מכן באו פסקי פסקי. בשנים קדמוניות אלו, עדיין לא ראו לאור (?) רוב ספרי רבותינו הראשונים שקיימים היום, ומשכן ניכר במיוחד דרך הלימוד של גדולי הדור שלפנינו שמתוך הלימוד העצמי בש"ס וספרי היד שאבו את עוצם ידיעתם ועוזו מרחב מחקרם". נראה שקצת נסחף הכותב לתאר את השנים שעד תשל"ח כ'שנים קדמוניות', שבהן 'גדולי הדור שלפנינו' לא היו לפנינו 'רוב ספרי הראשונים'... ודוקא שני הגאונים המדוברים, להבדיל משאר תלמידי החזו"א, מעיינים טובא בריבוי ספרים, ולא רק בש"ס וספרי... וגם המכתבים האלו גופייהו משופעים במקורות רבים מכל הזמנים. מה שכן נכון הוא שעדיין, כתלמידי החזו"א, עיקר העיון של הני רבנן הוא בסוגיא ובראשונים המרכזיים, ומהם הציר המרכזי של הדיון. אבל אין זה מחמת היעדר ספרים. (וראה בח"א עמ' ל"ט, שהגרד"ל מציין לעיין בחידושי רבינו יונה לסנהדרין, ובהגהה נכתב אולי צ"ל ביד רמ"ה. ולא ידעתי למה הוגה, ואם על דעת הגאון המחבר, כי דברי רבינו יונה מיישך שייכי לדבריו שם, וכבר היו בדפוס חדש בזמן כתיבת המכתב).

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שטעב

המרדכי" (שם מ"א, ומציין שם גם לדבריו במסכת מזוזה שעמד בשאלות אלו. כנראה חלק מהדברים כתב הגרד"ל כהערות לספרי הגר"ח על מסכתות קטנות, וחלק כתב בלא עיון בספריו אלו, וכן שם מ"ג: "מה שהקשה על רבינו מנוח כתבתי בזה הרבה"). "מש"כ דהטור פליג אתשובת הרשב"א – כבר תיקן זה ביד הקטנה... "מש"כ דדעת הרא"ש דחצר חייבת מצד עצמה – בחזו"א נסתפק בזה, ואני הארכתני בזה" (שם מ"ב). "משה"ק מתפילין כבר יישב זה מהר"ם שיק... מה שכתבתי... בשם כת"ר... ראיתי אח"כ שכבר קדמו בזה בתשו' כת"ס" (שם ס"ה).

ובח"ב עמ' ק"ל "הערות לדרך אמונה כלאים", משיב הגר"ח"ק (בעמ' קל"א): "הערתי בזה בשער הציון סוף פ"ד." בהערות למס' כלה עמ' קע"א אות ל"ח, שואל הגרד"ל מנ"ל להגר"ח"ק דע"ז מביא לידי שפיכות דמים? ובעמ' רט"ז משיב הגר"ח"ק ממקור בויק"ר ד' ו' (וע"ש בהמשך שהגרד"ל רוצה לחלק, אבל הגר"ח לא מליבו כתב). בעמ' קצ"ט תמה הגרד"ל על המאמר בכלה "תושיה דברים של תוהו עולם משותת בהם", דלכאו' ט"ס וצ"ל תורה, ולא תוהו, ולא מסתבר שתכונה התורה 'תוהו' שאינו לשון של כבוד. והשיבו הגר"ח"ק עמ' רי"ז דכן הוא בגמ' סנה' כו: "למה נקרא שמה תושיה שהיא מתשתת כחו של אדם... ד"א תושיה דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם". ושתיק ליה הגרד"ל. בח"א עמ' ו' מביא הגרד"ל מהלשון בגמ' "מוזב שנעקר", דצ"ב אם שייך לגבי דבר תלוש, ומשיבו הגר"ח"ק (עמ' י') דמצינו עקירת שולחן, ועוד (מיהו מה שמביא שם מלשון 'נעקר מן העולם', אינו מן הענין, דהוא מליצה, אבל ענינה שהאדם מחובר לחיים, קהלת ט' ד', ואין לך עקירה ותלישה גדולה מן המיתה). "מה שנסתפק אם מת שלם שעורו בד' מפורש בערובין ל. מה שכתב דמתני' דביב מיירי בכזית, כבר קדמו הר"ש באהלות וכן מפורש בתוספתא" (ח"א עמ' ס"ז). "קושיית כת"ר קדמו הבאר שבע ושאר אחרונים... ולבד זה כ' בקר"א וכמדומה דכ"ה במאירי" (ח"א עמ' קכ"ח). "לא זכרתי דברי הרמב"ם בפיה"מ שהביא הדרתו" (ח"א קנ"ד). ובח"א צ"ג כותב הגר"ח: "מה שנסתפק באומר גולתני ב'... לכאו' היינו מתני' בשבועות מב: ". שם ר"ד, כותב על מה שנסתפק הגרד"ל: "כבר דן בזה ר' מיכל (ט-יקוצ'ינסקי, בגה"ח), והביא בשם פ"מ להקל". שם ר"ל אות ח' מדקדק הגרד"ל ממ"ב דלא כט"ז, ומציין לו הגר"ח"ק בעמ' רל"ב, דהבאה"ט מביא את הא"ר שחולק בזה על הט"ז. בח"א רמ"ט שואל הגרד"ל על הגר"א איך מצטרפת טיפה על פחות מכביצה אוכל, להשלים לכביצה, ומשיבו הגר"ח"ק בעמ' ר"נ דמשנה שלמה היא טהרות א' ה' (וראה דברי הגרד"ל רנ"א אות ב', והתשו' עמ' רנ"ד). ועל קו' הגרד"ל עמ' רנ"ב, מעיר הגר"ח עמ' רנ"ד: "תרומה שלא הוכשרה בזה"ז בקבורה כמ"ש טו"ד שלא", ואומר הגרד"ל: "לענין תרומה שלא הוכשרה בודאי נתעלמה ממני הלכה", עמ' רנ"ה). "כבר קדמו בראיה זו בתורי"ד מגילה ח: " (שם עמ' ש"א). על קו' הגרד"ל ח"א רצ"ד איך מימי ים מכשירין לטומאה, הרי אין ראויין, משיב הגר"ח: "עי' ערובין כח: דאם אפשר למתקן ע"י אור מקבל טומאה" (עמ' רצ"ו, ועי' עמ' רצ"ה, הגרד"ל צריך ראיה גם לתירוץ, ולא סגי ליה שאפשר לתרץ). "כבר הקשה כן המלבי"ם" (ח"א שנ"ח).

ולפעמים הגר"ח 'מחזיק ראש' על ההתכתבות יותר מהגר"ד. בח"א עמ' רמ"ו כותב הגרד"ל ראוי 'מתו' חולין קל: לשיטת הגר"ח, ומשיב לו הגר"ח"ק בעמ' רמ"ז: "כמדומה שהבאתי במכתבי דברי תוס' אלו". ואכן מובא במכתבו לעיל עמ' רכ"א כראיה לדבריו.

שעג שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

בח"א שמ"ה שואל הגרד"ל מהגר"ח, האם מכיר עוד מקום ובו מוזכר כלי בשם 'פתיקה', שנמצא בתוספתא כלים ספ"ב לפי הגהת הזר זהב (ופירש מלשון פותקין ביבותיהם ושופכין בו מים). והגר"ח"ק עמ' שמ"ו מציין לילקוט המובא בגליון ירו' לשקלים ג' ב': כוס גדול הנקרא פוסקא. ובערוך ערך פתקא. ואכן האמור שם בילקוט אסתר ששמו פוסקא, בספרי דאגדתא על אסתר הגי' פתקא: "אין אונס. אמר רבי לוי כך היה טכסיס של אנשי פרס, היו משקין בכוס גדול מחזיק (ד' ה' שמיניות) ונקרא פתקא, ואפילו מת או משתגע לא היה מחזירו עד ששותיהו, ושרי המשקים שלהם היו מתעשרים מאותן המסובין שלא ישקו אותם בו, אבל אחשוורוש לא הכניס אותו הכוס לתוך סעודתו דכתיב אין אונס". ולפ"ז ממש דומה לפותקין ביבותיהם, ששפיכתו ששופכין ממנו היא זרם גדול.³⁷

ולפעמים הוא להיפך, בח"ב עמ' קל"ד מעיר הגרד"ל דהמובא בדרך אמונה פ"ט מכלאים בשם אגודה, הוא דברי התוס' ב"ק נה. (ואכן הכניס ציון זה הגר"ח"ק בהוספות לדר"א). ובהערות לקרית מלך (ח"ב עמ' ע"ד ואילך).³⁸ מוסיף הגרד"ל בקיאות על הגר"ח, ועל המובא שם כמה מקורות בשבת כ"ו י"ג, מציין הגרד"ל דרמב"ן ערובין מא: אייתי לכ"ז. ובהמשך שם מוסיף מקורות על מקורותיו של השר הגדול העומד לפני המלך. והגר"ח משיב לו: "חלק גדול מהם כבר העתקתי בשם הדר"ג שליט"א, ויש מהם שכבר רשומים אצלי בהוספות... ויש מהם שהם ציונים והערות נחמדות אבל אינם שייכים לקרית מלך" (עמ' ק). ועל האמור אות נ' משיב הגר"ח"ק עמ' ק"א שכבר נמצא בספר קרית מלך (וכן בח"א רס"ו הגרד"ל מציין על ס' מזוזות ביתך מכלאיים, ומשיבו הגר"ח עמ' רס"ז דכבר הביאו בהוספות. וראה ח"א שכ"ד שהגרד"ל מעיר על השונה"ל שבספר קרית מלך כתב שהוא ט"ס... והגר"ח"ק משיב דשונה"ל מיוסד על מ"ב. ושם תע"ד הגר"ח"ק מעיר על הערות הגרד"ל לנחל איתן, ומציין לו מקומות שדן בזה בנחל איתן עצמו, ראה שם אות י"ד, י"ט, נ"א). ובח"א קצ"ב כותב הגר"ח: "דברי הב"ש

לג). והנה כמה פעמים אמרו חכמים נפל פתקא מן שמיא, ויש מרבתינו שפירשו כמו בת קול, שפתאום הבינו הדבר. כ"כ המהר"ל בח"א ב"מ פו. והמלבי"ם במדבר י"ט ב'. ומקדם חשבתי שכוונתם שכאילו נכתב בפתק ונודע לכולם בבירור. אבל קצת צ"ב הדימוי של כתיבה בפתק, דמה פתאום יכתבו פתק מן השמים, ורוח"ק היא בהשגת הנפש והנשמה, ולא בפתקים. ולפי ביאור זה, אולי הכוונה כמו זרם מים, שפתקא הוא זרימה חזקה שבאה על כרחו של אדם, והתורה נמשלה למים, וגם דבר ה' מלאה הארץ דעה כמים, ויגל כמים משפט, ותבא כמים בקרבו (אבל לפ"ז לא יתבאר הא דסנה' סד. נפל פתקא דכתיב ביה אמת. ואולי הכוונה לשון נופל על לשון, דחכמים הבינו דספר ה', שעליו אמר משה מחני מספרך, הוא דור דור ודורשיו, וכאילו יש בו פתקאות על כל אדם ואדם, ונפל פתקא הוא שיש שפע ומינים פתאום מה כתוב בפתק העליון. וזה שאמרו סנה' קב. יצא ירבעם מירושלים יצא מפתקה של ירושלים, יצא מן הכתב הכתוב לצדיקים וכו', נשים צדקניות שלא היו בפתקא של חווה. ולכן גם הדין נקרא פתקא, דבסוף כותבין בפתק, שזו היתה הצורה לכתוב פקודה, שיש פתק ושולחין אותו עם השליח לבצע. וגם הגורל בחיק יוטל ומה' כל משפטו, ולכן אומרים עליו 'טלו פתקיכן', בתחומא בהעלותך. והתרגום איוב י"ט כ"ג פי' יוחקו בספר - בפיתקא יתרשמון, משום שהבין שהכוונה לספר של מעלה). ואולי גם הבקעה נקראת פתקא (לחלק מהגירסאות) משום שבעת הגשמים נפתקין אליה כל המימות ושוצפת. ולא רק מים אלא כל דבר, פתקיה ד' מאה פרסי, פתק ביה גירא, פתקי גנבי.

לד. אגב, שם עמ' צ"ב, וכן עמ' קל"ד, כבר נוהג הגרד"ל להעתיק מהרשום אצלו, וכך שלח להגר"ח העתקה מהרשום אצלו נקודות לעיין. ובעמ' קל"ו שולח לו הגהה על שעה"צ קי"ד: "צריך חיפוש ולא עיינית". בהערות לכלה עמ' קצ"ח אות ק"כ כותב "יש לעיין שאג"א מט' ועי' מה שכתבתי שם על הגליון", ואולי הוא הוספה שהוסיף לעצמו אחר שליחת המכתב.

וכמובן שההערות המובאות שם אינן כל מה שחידש בזה. כך למשל בקרית מלך פ"ג ממלוה ה"ו, דן במקור הרמב"ם שם אם הוא ממדרש תנאים, והגרד"ל בח"א עמ' ל"ד במכתבו מוצא מקור מתוספתא.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שער

שהביא באמת לא ראיתי אז". והגרד"ל: "מש"כ הדרתו... כ"כ הגר"י מלצן בשם הגאון בעל פרי יצחק" (ח"א רל"ג). "משה"ק הדר"ג... כזאת הקשה רש"ש בחידושו" (ח"א רס"ט). "מש"כ הדר"ג... במ"מ פ"ח מגרושין בשם תשו' רמב"ם כ' לא כן" (ח"א רפ"ו). "בהא דקלעים באמת טעיתי... וכעת אני רואה שרש"י לא פירש כן" (שם תט"ז).¹⁷

ומעניינת גם תשובת הגר"ח בדרכי המחברים, שהגרד"ל הביא בעמ' ע"ח כמקור לרמב"ם שהרלב"ג כתב כן בשם 'אמרו ז"ל', ומשיבו הגר"ח (עמ' ק"א) שכמדומה שהרלב"ג קורא 'אמרו ז"ל' גם לדברי רמב"ם (אמנם לא מצאתי שכך דרך הרלב"ג, והכוונה היא שבמקום זה כך הוא).¹⁸ וע"ע בהגהות למס' כלה אות ד' (שיח דבר ח"ב עמ' קס"ב) שהגרד"ל מדקדק בלשון 'מקדש' למי שמברך על הכוס, ומשיבו הגר"ח: "כל ברכה שצריכה כוס נקראת קידוש, ע"י תשובת רמב"ם סי' קכו' וכן נהגו הספרדים עד היום לקרוא למברך על הכוס במילה מקדש" (עמ' רט"ו).¹⁹

לה. דבר פלא הראני המופלג רפאל ויהודה שימל נ"י, שהגר"ח בח"א עמ' רפ"ט מסתפק אם נוהג הקהל בזמן ששמיטה דרבנן, ומדייק קצת שהיה הקהל בימי עזרא. והרי משנה ערוכה היא בסוטה ז' ח' שהיה בימי אגריפס המלך, ואת"ל שהיה רק מדרבנן וזכר להקהל, שמא עזרא ג"כ היה באותו אופן (דהרי לא היה מלך כלל). ובכלל לשון הגר"ח שם צ"ב: "אם יבנה ביהמ"ק כעת אם יהיה הקהל מאחר ששמיטה היה דרבנן... וצ"ע החשבון", הרי כשיבנה בהמ"ק גם יהיו רוב ישראל על אדמתם, ותהיה שמיטה מן התורה. ואולי כוונתו מאחר שנפסק קיום השמיטה מן התורה שוב לא יתחייבו בהקלה? ובאמת עיקר הדבר מבואר בחינוך תר"ב דאין הקהל נוהג אלא כשרוב ישראל על אדמתם. ולכן כתב האדר"ת בס' זכרון דבבית שני נהג מדרבנן.

לו). עוד בדרכי המחברים, כותב הגרד"ל לר"ח"ק בשיח דבר ח"א עמ' קי"ד: "מה שהאריך הר"ח בלשון ציון הפרק [הר"ח כותב: "פרק המוכר שדה בזמן שהיובל נוהג וכו'"], מצאתי לזה פעם דוגמא בדברי הר"ח במקום אחר שהאריך בלשון ציון הפרק, ואינו (צ"ל ואינו) זכור כעת היכן הוא, אמנם מלת וכו' קשה". ובאמת כך דרך הר"ח הרבה פעמים, לעורר את הקורא על זכרון נושא הפרק, כמו: "בפרק ארבע מיתות נמסרו לבית דין" (שבת קנד.), "בפרק המוכר פירות לחבירו ובפרק הכונס צאן לדיר (שבת צט:)", "בפרק בהמה המקשה לילד (שבת קלו:)", "בפרק ואלו קשרים שחייבין עליהן" (שבת קמ:), "בפרק בנות כותים נדות מעריטון" (שבת קמח:). "בפרק כל הבשר אסור לבשל בחלב" (חגיגה יח:). "בפרק הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסך", (ב"מ מב:). "בפרק שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה", (ב"ב יז). ודוקא בפרקים שעשו בהם אחרים סימן מפני הדומות, סותם: "והתנן בפרק רבי אליעזר" (פסחים עב). וכן בביצה ו. "בפרק רבי אליעזר במסכת שבת". שזמה מובן שאין כוונתו לסימנא, אלא ללמד את תוכן הפרק, וכשתחילת הפרק 'רבי אליעזר' אין מה להרחיב המשפט (ובמקום אחד כן עשה סימן לפרקי רבי אליעזר, בתענית כב. כתב "בפרק רבי אליעזר אומר תולין", אלא שדוקא שם אינו מדוייק, והוא בפ' שמונה שרצים, ויש שם בסמוך עוד ציון שגוי, אולי כ"ז מתלמיד טועה. וע' לו בב"מ כח: "פרק סדר תעניות השני"). וגם במקום שקיצרו שאר חכמים, וקראוהו 'פרק חלק', לא שינה ממנהגו וכתב "בפרק אלו שאין להם חלק" (תענית ה:). ולפעמים מחבר את תוכן דבריו עם שם הפרק, כמו: "רבנן פליגי על ר' שמעון דשרי דרך גגות ודרך חצירות ודרך קרפפות ואף על גב דאמר רב הלכתא כר' שמעון בפרק כל גגות העיר רשות אחת הן" (שבת קלא:). וכן: "והיא מצותו כדתנן בפרק איזהו מקומן של זבחים הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחייטן בכ"מ" (ר"ה כח:). ובסוכה ח. "וגרסינן בפרק חלון שבין ב' חצרות א"ר יוחנן חלון עגול". ומה שכתב הגרד"ל שמלת וכו' קשה, מצאנו לו גם כזאת בתענית יח. "במנחות בפרק רבי ישמעאל אומר עומר היה כו' איתוקם תמידא", כי הכוונה כאמור, לחבר שם את הפרק עם תכנו. ובב"מ ז: "פי' תורף כדתנן בפרק כל גט שנכתב שלא לשם אשה וכו' הכותב תופסי גיטין צריך שינח מקום שם האיש והאשה".

לז). אגב, הגרד"ל ח"ב עמ' כ"ג כותב, על האמור במס' כלה ב' ז' לגבי דור המבול: "שלא תעלו בחשבון עולם", דאולי רומז דשנת המבול אינה בחשבון שנות עולם, ומוסיף: "כמדומה שיטת הגר"א, וכעת לא עיינתי". וגם הגר"ח לא השיבו ע"ו. ובאמת הגר"א (בביאורו לחומ"מ ס"ז) הרי סובר להיפך, דשנת המבול, למרות שלא שימשו בה המזלות, עולה לחשבון עולם. והיא פלוג' במדרשים ובירור ר"ה, אלא דסובר הגר"א דקי"ל דעולה לחשבון עולם. (וביאור שלא תעלו בחשבון עולם, פירשתי בביאור מס' כלה, שכל מה שקודם המבול נשכח ולא יזכרוהו, והיו מונים למלכים מאחר המבול ואילך).

שעה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

לא לנו לשפוט מי משני הגאונים האלו בקי יותר בספר חזו"א ובמשמעויותיו, אבל בהיכרות עם החזו"א גופא, בודאי הגר"ח הכירו והיה קשור אליו במשך שנים רבות, ומתבטא הדבר למשל במכתב הגרד"ל בח"ב עמ' ל"א (מתשכ"ג), שרוצה לדקדק מחזו"א יו"ד קס"ט ב', כחימודי דניאל לחייב פחות מדע"ד דחזי לתשמישו. אך במשך הזמן נודע מתלמידיו, שהחזו"א לא ס"ל כחמו"ד, ודחה דבריו, וכן שמעתי ממחר"י פוזן (וכ"כ בהגהות שם, ממוזות השער, דהחמו"ד חזר בו, וגם בשם הגר"ח"ג והגר"י וסרמן שאין זו כוונת החזו"א, ובעצמו נהג לא כן). ובעמ' ר"ל שואל הגרד"ל לענין קיום מצוה בזמן אמירת ק"ש פרשה ראשונה, והגר"ח"ק משיב בעמ' רל"ב: "מרן זצ"ל הורה לי דחייב לקום מפני חכם אפילו תוך פסוק ראשון". וראה בח"ב מ"ד שהגרד"ל כותב "כמדומה דהחזו"א במסכת ידיים צידד דלא כתשובה זו ואינו תחת ידי כעת", ו"ה והגר"ח"ק משיב: "עיינתי בחזו"א ואין ברור שם...". (שם עמ' ס"א, ולעומת זאת בח"א ש"מ"ב הגרד"ל מצטט מחזו"א כלים, והגר"ח"ק משיב: חזו"א כלים אינו תחי' כעת). ואילו לגבי כתבי יד החזו"א, פעמיים מחדש הגרד"ל להגר"ח, בח"ב עמ' ע"ד כותב הגרד"ל: "מאד דקדק הדרכ"ג בלשונו... וכן כתב מרן זצ"ל בהשגותיו לחי' רבינו חיים הלוי (כת"י)", ובח"ב עמ' ז': "נראה לי דבחזו"א או"ח ח' ד' ד"ה ניקב, בסופו, צ"ל "להחמיר בניקב (כולה) [תוכה] אפילו", וכו'... לכאורה הוא מוכרח בכוונתו, וראיתי בכת"י"ק המונח אצל הרש"ג שליט"א וכתוב כמו בדפוס, ואולי הוא שיטפא דכתיבה". שמע מינה דבשנת תשכ"ג (זמן כתיבת הדברים) ניתן היה עדיין לבדוק את הכתי' אצל ה"ר שמריהו, ועדיין לא גנבוהו הגנבים. וראה ח"א נ"ז: "מה שהקשה בד' התו' חולין עב. מהא דכרי' ז. קו' זו כבר קדמוהו רבנן, ובילדותי שמעתי קו' זו בשם זקני הגאון בעל בית תלמוד זצ"ל, וגם בחזו"א יו"ד טז' ה' דן בקו' זו [ולא הביאה בשם אביו], ואח"כ ראיתי זו הקושיא גם בעוד אחרונים ז"ל". ועל נדון הגרד"ל ח"א עמ' קע"ד, כותב הגר"ח עמ' קע"ו שנדון בחזו"א יו"ד.

עוד הבדל ביניהם, שהגר"ח"ק אוהב תמיד את הפשטות, והגרד"ל לפעמים מוכרח לו מתוך עינו פירוש מחדש, ואינו חושש (ראה דוגמאות במאמרי החווה והכהן, בקטע: פירותיהם ופירות כ"ה). וראה שיח דבר ב' עמ' כ"ה: "מה שפירש כת"ר שליט"א... דוחק גדול מאד" (ח"ב עמ' כ"ה). "מש"כ... לענ"ד דוחק גדול הוא ולא מסתבר" (שם עמ' כ"ו). "מה שאמר לי כת"ר... עיינתי בזה ולענ"ד הוא דחוק" (שם עמ' כ"ז). "מש"כ כת"ר לחלק... קשה לומר כן" (שם עמ' ס"א). "מש"כ כת"ר שליט"א רחוק מאד, אף כי דבר חכמה אמר" (ח"א עמ' נ"ח). ובח"א עמ' ס"ז, על הצעת הגרד"ל לפרש חומר בכזית מבמת, על ענין מופשט, כותב הגר"ח"ק: "לענ"ד קשה כטינרא לומר כן, דלא מצאתי בשום מקום חומר רק על נ"מ בדין". ובח"א עמ' קנ"ז: "לפי דעת כת"ר אסור למי חטאת ליגע בשום כלי וחפץ, דכל מה שתגע תטמאנו, ומיד תטמא ממנו, והוא פלא" (הגרד"ל מוכיח זאת לכאורה מדברי החזו"א, אחרי שכתב בקוצר עמ' קמ"ט, והגר"ח"ק בעמ' קנ"ב "איני מבין קושייתו". ושוב ביאר הגרד"ל בעמ' קנ"ד את החשבון איך זה מוכח מדברי החזו"א אליבא דהגר"א. אבל הגר"ח"ק דוחה הכל מחמת שזה מחודש, ולא נזקק עוד לבאר). וכשהגר"ח"ק מיישב הדברים בסברא פשוטה (ח"א עמ' רנ"ד),

(ח). אינו תחי' אין הכוונה שאין לו את הספר, אלא כמו בחזו"א, שבעת הכתיבה אינו פותח. וראה ח"א ש"ס שכותב הגרד"ל "הנה ראיתי במסכת כלה רבתי פ"ו, ראיתי מובאת פעם בספר סדרי טהרות על כלים ואינו תחת ידי", והולך ומצטט את המאמר שם. ומסכת כלה רבתי נמצאת בכל ש"ס בסוף ע"ז.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שער

משיב הגרד"ל: "בודאי שאין הדברים נכונים מה שכתבתי בזה, ואחר כתבי מיד נמלכתי" (עמ' רנ"ו).

ובח"ב עמ' כ"א מציע הגרד"ל ביאור וכותב: "כמוכן דאין זו אלא השערה בעלמא והדרכ"ת שליט"א ישפוט בזה אם ניתן להיאמר", ועל זה משיב הגר"ח קצרות: "מש"כ כת"ר שליט"א ניתן להיאמר". בח"א קי"ב מזכיר הגר"ח את דברי תרגום רות שמונה צליבת קיסא כאחד ממיתות ב"ד, וכותב שהכוונה דלמיגדר מילתא אפשר לתלות. והגרד"ל עמ' קט"ז כותב דאפשר דתליה היינו נמי חנק, והגר"ח משיבו בעמ' קכ"א: "תמהני הרי בתרגום מפורש צליבת קיסא" (כי פירוש המילה קיסא בארמית הוא עץ, בתרגומים ועוד, ולכן לא נאמר כאן תליה אלא נאמר עץ).^ט

לכן גם הגרד"ל ממחר להגיה טפי בהרבה מקומות, והגר"ח ק משיב לו איך אפשר ליישב את הנוסח שלפנינו. כמו בח"ב עמ' ז', שהגרד"ל רוצה להגיה בחזו"א, והגר"ח ק דוחה. ובח"ב עמ' ק"ס מגיה הגרד"ל הגהה גדולה במ"ב, שהדר ביה, ולא תיקן, ונדדו כמה תיבות, וכו', והגר"ח ק דוחה בפשטות 'עיינתי מקופיא ולא הבנתי כל כך ההערה'. אמנם הגרד"ל מחלק חילוק הגון, ואיך למד המ"ב זה מזה, אלא שהגר"ח טוען שהמ"ב לא חילק ולכן לא מובן לו מאי קשיא. (אך בח"ב עמ' קל"ז להיפך, הגר"ח ק בדרך אמונה רוצה להגיה, והגרד"ל מיישב מדוע אין צורך). בהגהות למס' כלה (ח"ב עמ' קס"ו אות ט"ו) מציע הגרד"ל לבחור גירסא אחת (האוכל ארבע ביצים לכו נעקר, במקום ארבעים), והגר"ח ק משיב (עמ' רט"ז) שמה שרשם הוא ע"פ כלה זוטא" (וכעין זה שם אות נ"ה עמודים

לט). ועי' בליקוטי חב"ח ח"ח בהגהות לאהע"ז שכתב דהח"ס תמה אם תרגום רות משל צדוקים כי המיר חנק של תורה בצליבת קיסא. ומש"כ ע"ז בהג' לשכת הסופרים אינו מובן. וכן תמה מהר"ץ חיות באמרי בינה (ויש בו עוד ב' דברים שלא כהלכה, שכתב דהעומר נקצר בער"פ, וכן מתרגם שלף נעלו כפפת היד). ולפי מה שביארתי בקונטרס פסקי חזו"א בעגונות פרק ח', יל"פ דעיקר צליבה בד"כ היא במסמרים, ולכן באה לומר דאצלינו אין הורגים במסמרים אלא בחנק, ולדוגמא הביאה צליבת קיסא שהיא בחנק, ועיקר הכוונה לומר דחונקין, ולא דוקא על ידי התליה (כט"ז י"ז מ"ג).

מ). הגרד"ל משיב (עמ' רי"ט): "כפי ששמעתי מאז [בטבעים היום] אין אדם יכול לחיות כשיאכל ביצים במספר פחות בהרבה מארבעים, ואיני זוכר המספר ששמעתי, אבל היה זה ודאי פחות מכ"י. והדברים תמוהים, אטו סובר הגרד"ל שמי שיאכל ארבע ביצים ימות? והרי גם במה שאמרו על האוכל ארבעים אגוזים, או רביעית דבש לכו נעקר, בודאי אין הכוונה שמתים מזה, ומעשים בכל יום שאוכלים מאלו ג' המינים כמות גדולה, ואין מסתכנים. והכוונה שמכביד על הלב (בחולין נט. אמרו מתעקר תליה דליביה), בריבוי השומן (ובטבעים היום מדברים על הכולסטרול או הסוכר), או שאוכל כך תמיד בקבע סוף בא לידי התקפת לב. וע"ע באגודה שג"כ גורס ארבעים ביצים, וכמדומני שכן ברוב הנוסחאות הקדומות לכלה.

וע"ע בח"א רפ"ח שהגרד"ל דן בענין דרכי האכילה של לימון לענין שביעית, וכותב שע"פ החזו"א שההיתר בשבת הוא רק אם נותן המיץ לימון בתוך מים, "לא נראה שיש מי שאוכל בענין זה מיץ לימון, א"כ הו"ל הפסד פירות שביעית", ומשיב הגר"ח ק: "אני ראיתי הרבה אוכלין כן, מ"מ חלילה לי לפסוק למעשה". והוא משקה לימון שהיה אז מאד נפוץ, ועדיין קיים. (ושם תכו"מ מניח הגרד"ל, דאדם שיש לו חתול, החתול אוזל ואתא כל היום והוא כמו יוני שובך, דהגול רק משום דרכי שלום. וכמדומני שאין כך דרך חתול ביתי).

עוד בעניני בירור המציאות, דן הגרד"ל בח"א עמ' קמ"ה, דבקטורת ובלחה"פ הוזכרה לבונה זכה, ובמנחות הוזכרה לבונה סתם, והרמב"ם בכלל לא מזכיר זכה בהלכות שכתב. ומשיבו הגר"ח עמ' קמ"ז דסתמא דשוין. אבל הגם שנסתפק, לא נחית הגרד"ל לבאר לן מה הוא זכה, ומה הוא הספק. והנה התרגום מפרש 'לבונה זכה' - 'לבונתה דכיתא', כלומר כתושה, הלבונה היא צמח, ומעליה מוציאים שרף, שהוא הלבונה הראויה לשים במנחה או להקריב. ומכאן לכאורה ברור כמ"ש הגר"ח, דלבונה שאינה זכה צמח בעלמא היא, ובודאי לא עליה דובר לתת על המנחה. וכן פ' בתשו"ר רב נטרונאי (אופק) תל"ו: "עפר לבינתא שרי, שבת נ: פירוש עפרורית שללבונה, ותרגום לבונה זכה (שמ' ל, לד; וי' כד, ז) לבונתה דכיתא",

שעז שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

קע"ז ורט"ז). וכן שם אות י"ח מציע הגרד"ל הגהה, והגר"ח מיישב את הלשון. בכלל בהערות למס' כלה מציע הגרד"ל הרבה תיקונים (כפי שכותב בסו"ד עמ' רי"ד שנוסח מס' כלה 'כאומר הגיהני ופרשני'), ולרובם אין הגר"ח מתייחס כלל. ואחד מהם מחודש טובא, עמ' קע"ח סעיף נ', 'ואפי' בשבת', כותב הגרד"ל: "השערה, תיבת 'ואפי' יכולה להשתבש מתיבת 'מפני', ותיבת 'בשבת' יכולה להשתבש מהקיצור 'ח' השם' [על ידי שנדבקו האותיות זה לזה ע"י התפשטות הדיו ונשתנתה צורתם וחשבם הסופר המעתיק לתיבת אחרת²⁸], וח' היינו קיצור מתיבת 'חילול', וא"כ היה כתוב כאן 'מפני חילול השם'. וכל זה כדי להשוות לגי' ביומא פו: וכדרך הגר"א להשוות ספרים חיצונים לתלמוד. אבל בפשטות מיירי באופן שיש סכנה מהחנף, כגון סכנת מסירה מרצונו להחניף לנכרי, ולכן מפרסמין אפי' בשבת. (בח"א ק"כ כותב הגרד"ל: "נ"ל דט"ס הוא אך לא ידעתי לתקנו", ובעמ' קכ"ב אות ט"ו מציע הגר"ח את התיקון הנדרש שם).

הגרד"ל אינו נרתע להישאר בצ"ע, והגר"ח תמיד נוטה לכתוב איזה יישוב (וכפי שמתבטא בקונטרס הנפלא 'יישוב הדעת', שמיישב בכל מקום שהמהרש"א לא ביאר היישוב). ראה ח"ב קכ"ה, הגרד"ל תמה טובא על החזו"א, והגר"ח מיישבו בכמה מילים. וכן בהרבה מקומות. בהערות לכלה ח"ב

ומובא זה גם בערוך ערך עפר, ודכיתא כמו מדוכה. (אמנם את לשון התרגום עצמו מצינו לפרש דכי מלשון טהור, ואולי הכוונה טהורה מלכלוך או משחוררית). ולבונה זכה הוא רק דרך ביאור איך משתמשים בלבונה. אבל אין לבונה שאינה זכה שדנים עליה להקרבה, וכ"כ ספורנו: לבונה זכה, שאינה צריכה תיקון. ובוז מובן הדין שמביא שם מע"ז יד. שמוכרין לגויים בימי אידיהם לבונה שאינה זכה, כי אינה ראויה לשימוש, ואין הדרך להכין באותו היום. ורש"י כתב לבונה זכה מין לבונה הוא, אבל אין הכרח למין צמח נפרד, אלא שהוא מוצר אחר, בא לבאר שיש ב' סוגים. וכבר כתב הרשב"א שאין אנו יודעים איזו לבונה זכה. אמנם ברמב"ם שמביא הגרד"ל, ע"ז ט', מבואר שההיפך מלבונה זכה הוא לבונה שחורה, והכוונה כנראה כפי שראיתי תמונות משרף לבונה, שמצטבר ומתקשה בצורת גרגרים, ויש מהם לבנים זכים, ויש קצת כהים מחמת לכלוך או שלא נעשו בהקפדה כ"כ. וכ"נ ברמב"ם שם דדרך הלבן להיות מעורבב בשחור (אברבנאל כותב: "לפי שיש ממנה זכה ולבונה וממנה עכורה והיא הסמוכה לקליפה", לא ברורה כוונתו, כי כל השרף מופק תמיד מקליפת העץ. וכותב שם שגדלה בהרי הלבנון, כנראה לא הכירה, כי גידולה הוא דוקא בתימן ובאפריקה, וזה מבואר כבר בכתובים). ולפ"ז אפ"ל כמ"ש הגר"ח דזכה למצוה ולא לעיכובא, כי גם לא נתבאר בהלכה גדר זכות הזכה, דאין אלו ב' מינים, אלא יותר לבן ופחות לבן, וכנראה ככל שיותר זך יותר מהודר. ואילו הנכרים אינם משתמשים כלל בלבונה כהה, כי כך חוקם (כינוי הלבונה בלע"ז עתיק: Franc encens, דהיינו 'קטורת טהורה', וראה לעיל מהתרגום), ולכן מותר למכור להם שחורה ביום אידם. ובספרי איתא לבונה זכה שתהיה ברורה, לכאורה אין הפשטות כרמב"ם, דהל"ל שתהיה לבנה ולא שחורה, ויכול להתפרש כהגאונים שתהיה מבוררת לשימוש והקטרה, או כרמב"ם ברורה כמו צלולה ושקופה, לאפוקי עכורה, ושחורה לאו דוקא. ומלבי"ם פי' זכה ברורה מפסולת. וב"ח קל"ג ג' פי' זכה לבנה ביותר, נר' מדבריו שם דאינו אלא כינוי ללבונה מתוקנת.

גרגרים של שרף לבונה שהתקשה, רואים שיש יותר כהים ויותר בהירים:

(מא). כנר' צ"ל 'אחת'. הספר בכללו מתוקן, אבל יש בו טעויות, כמו בעמ' רכ"ז 'דין בו דין עדות', צ"ל 'דיש בו דין עדות'. וראה גם לעיל סוף הערה א, והערה לה. בח"א העימוד בעמודים קע"ט – ר"ה שונה משאר הספר, וכן ת' – ת"ה לסירוגין, ועוד בהמשך. שם עמ' רל"ט הערה י"ד יתומה.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה טעח

עמ' קצ"ו אות קי"ז, תמה הגרד"ל על האמור שם: ויספדו לו כל ישראל אפי' נשים ועבדים וקטנים, הלא עבדים לא מיקרו ישראל, וכתב דצ"ב. והגר"ח ק משיב (עמ' רי"ז) דעבד שמל וטבל בכלל ישראל גינהו. וע"ז כ' הגרד"ל: "כבר כתבתי בפתקאות ע"י חתנו שליט"א" (עמ' ר"כ). ובאמת הגרד"ל כ"כ בעוד מקומות דעבד נחשב נכרי, ועמ"ש על שיטתו בזה בספרי חזקה בתרייתא אות ש"ח ואילך. ועי' גם בשיח דבר א' עמ' נ"ג שדן אם עבד כנעני שקנה עבדים מותר לשחררם, או שלגביו נאמר ג"כ לעולם בהם תעבודו. (ואכן מעצם הדין דלעולם בהם תעבודו, מבואר דאין העבד ישראל גמור, דאל"כ לא הוי 'בהם'. והגר"ח ק עמ' נ"ח מביא ראיה דאסור לו לשחרר, אם כי את הראיה יש לדחות, נראה שהוא סובר שיש לו דין ישראל גמור. ויל"פ ד'בהם' קאי על כלל האומה דישאל מצוים לעבוד בהם, והעבד חייב במצוות ולכן מחזיק בדכותי בתוך שאר אנשי ישראל).

ולפעמים מרוב החידוד בדברי הגרד"ל ובצורת כתיבתו, גם הגר"ח ק לא ירד לכוונתו. ראה ח"ב עמ' ל"ט מה שכתב דחדר פנימי וכו' "אף שהוא סברא נאה מ"מ כמדומה שלא נהגו כן", ושם בהערה כ"ה. שאין זו כוונת הגרד"ל, אלא גם הוא כתב להיפך (ובח"א רע"ז כותב בעצמו: "כנראה לא הבנתי בפעם א' את קו' כתיב, ועיינתי עוד פעם", והגרד"ל שם עמ' שי"ז: "קיצרתי בדבר, אבל כוונתי היתה..."). וכן שם עמ' ס"ב כותב הגר"ח ק: "מש"כ כתיב דבית שער צריך להיות מיוחד לכך, תמוה, הרי הרמב"ם כ' אפי' י' בתים זה לפנים מזה אם הפנימי חייב כולם חייבים משום בית שער". ובאמת בודאי לא אשתמיט מהגרד"ל הלכה פסוקה זו, ולא כתב שבית שער צריך להיות רק אחד המיוחד הסמוך לבית, ראה דבריו עמ' מו-ז' בסק"ג. וכן מה דתמה הגרד"ל על החזו"א בח"ב עמ' קנ"ז, לא נחית הגר"ח ק לקושייתו במה שרצה להשיב, עי"ש עמ' קנ"ח הערה ה'. ושם עמ' קס"ד כותב הגרד"ל: "לשון כדבעינן למימר קמן בפשטא קאי על מה שנאמר קודם לכן, ולא על מה שנאמר לבתרא". והגר"ח ק משיב: "במחילת כבודו אינו נכון, עי' סוטה י. מו"ק ג: ב"מ כא:" (ובאמת יש עוד רבים כאלו בתלמוד). הנה הבין שהגרד"ל רוצה לומר שפירוש המלים 'כדבעינן למימר קמן' הוא – 'כמו שאמרנו לעיל', וברור שאין לך בן תדל שיחשוב כך, לא כ"ש אחרון גאוני פולין... וכוונת הגרד"ל היא שהנושא שעליו רוצים לדבר להלן (בעינן למימר קמן) מגיע לפני ג' תיבות אלו, ולא אחריהן. (עי' עמ' רי"ח, ומה שהשיב הגר"ח עמ' רי"ט הוא חידוש אחר, ובאמת על הרבה דקדוקים של הגרד"ל בלשון כלה רבתי, יש להשיב שמס' זו לא דקדקו בה כל הדורות שתישמר בלשון חכמים, והיא מאוחרת והרבה לשונותיה אינן דייקא כמו בגמרא, וראה הקדמתי למס' כלה בתוך יו"ד ח"ב).

וכיוצא בדבר בח"א עמ' קי"ח, כותב הגרד"ל: "כתיב פו: רש"י ד"ה ע"י [במוסגר], דהא לא קטען ליה תובע אלא רצוני שתשבע לי וכו', לא ידעתי מנ"ל לרש"י דין זה דבעי' שיתבע שבועה דלא מצאנו זאת אלא בההיא דשבועות מא. אישתבע לי ולא בזולתה מן השבועות, וגם בפוסקים לא ראיתי". והגר"ח משיבו (שם עמ' קכ"ב אות י"א): "הקשה על דברי רש"י כתובות פו: ולא הבנתי כוונתו, דברי רש"י הן דברי המשנה שבועות מה.". הנה הגר"ח חשבו לגרד"ל טועה בדבר משנה, כאילו לא ידע דאי אפשר להשביע בטענת שמא, ועוד כותב שלא מצא בפוסקים... ובודאי שלא זו היתה כוונתו, אלא דקדק מרש"י דלא סגי בטענת ברי כלפי בעל דינו, אלא שצריך לתבוע 'הישבע לי', ובלא זה אין חיוב שבועה. אמנם הדיוק מרש"י יש לדון בו, אבל הנדון הוא תביעת שבועה אפי' שהוא ברי, ולא להשביע בטענת שמא. ובח"ב קל"ג כותב

שעט שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

הגר"ח ק"ק קושייתו לכאורה זו קושיית התוס", אבל הגר"ל עמ' קל"ד מבאר מדוע לא סגי לי בדברי התו'.

בח"א ק"ס כותב הגר"ל: "פיקוח נפש דחיי שעה כמדומה שראיתי במשנה ברורה או במנ"ח דיש לדון דדוחה שבת", ומשיבו הגר"ח (בסוף העמוד): "מש"כ דפקו"נ דחיי שעה דוחה שבת מפורש ביומא פה א". וגם כאן ברור שלא היה הגר"ל כותב כמדומה שראיתי במנחת חינוך, על דבר שכל תשב"ר יודע אותו, שמחללין שבת אפילו לשניה אחת של חיי אדם. ונושא הגר"ל שם לעיל הוא באדם שהוא טריפה, וגם הקטע הזה קאי על טריפה, והנדון הוא לחלל שבת על חיי שעה של טריפה, דיש לו דין של גברא קטילא. (וכנראה כוונתו לכה"ל שכ"ט ד"ה אלא, שכתב דגם במרוצץ מחללין עבור חיי שעה, ומרוצץ הוא ודאי טריפה. אגב המ"ב שם נוקט לשון חריפה ולא אופיינית כלפי מהר"י חאגיז: "ולא ידעתי מה היה לו לבעל הלכות קטנות שנסתפק בזה אם מחללין ואם הורגין עליו ודבריו תמוהים מאד עי"ש היטב". והכל מפני חומרא דפקו"נ, שלא יבואו להימנע).

וראה עוד ח"א עמ' ג' ששואל הגר"ל האם מותר לתלות מטלית על המזוזה התלויה בדלת, מי הוי כמשתמש בתשמיש קדושה, או"ד כיון דלכבוד המזוזה קעביד ש"ד. והגר"ח ק משיב: "לא הבנתי מה משתמש בקדושה יש כאן" (עמ' ס"ג). ובאמת דבר גדול דיבר הנביא, דהרי אין מטרת הכיסוי לכבוד עצמי, או להגנתה, כמו כיסוי ס"ת, אלא שהוא עושה לצרכו, ורוצה לעשות בחדר מה שאינו כבוד המזוזה, לכן תולה עליה כיסוי, ויותר ראוי לתלות על מסמר מיוחד שיהיה מעל המזוזה, ולא להשתמש במזוזה עצמה לתלית מטלית שאינה דרכה (ואין כוונת הגר"ח לשאלה אם בית המזוזה יש בו קדושה, דבזה מביא הגר"ל מקורות לספק).

ושם עמ' נ"ה כותב הגר"ל: "מש"כ שם הדר"ג... כ"ז שלא דר בשל הפקר ל' יום מתחילת הפקרו ואע"ג דדר בה מקודם אינו מצטרף, לענ"ד אולי י"ל דכיון דדר מקודם ועצמות הדירה מחייבת גם בלי בעלות, מה מאתנו יהלוק אם באמצע הפקיר בעלותו ומה אכפת לן אי גר מתורת בעלים או מתורת הפקר, ושפיר י"ל דמצטרפין, ולא דמי לההיא דאו"ח יד' ס"ג". והגר"ח משיב: "איני מבין מה חילוק בין ציצית למזוזה" (עמ' ס"ד). ובאמת בודאי צדקו דברי הגר"ל, דבציצית שם הנדון כשהוא מחזיר לבעליו תוך ל' ימי השאלה, דאז בודאי הוי השאלה חדשה, דהוציא מרשותו, אבל כאן דר ברצף ל' יום, ואם היה הפקר היה חייב, אטו משום שהיתה שלו מתחילה ייפטר? העיקר הוא שיש כאן דירת ל' יום, וזה מחייב אפי' בלי בעלות, אבל אין הבעלות גורעת, ולא היתה כאן הפסקה בדירון, כמו שהיה בציצית שהוציאה מרשותו.²² (ובד"כ הגר"ל מניח להגר"ח ק את 'המילה האחרונה', ראה למשל ח"ב קי"ד-קי"ז שדנים רצוא ושוב, ותמיד הסיוס הוא

מב). ובח"ב ק"כ מדקדק הגר"ל מב"ק נה. חיבר חיטה ושעורה בידו וזרע א' בא"י וא' בחו"ל ה"נ דחייב? דהטעם דהצריכו חיבור בידו הוא משום דגם בכלאי זרעים צריכים מפולת יד, ולא כחזו"א כלאים ב' י' שדן שלא להצריך מפולת יד בזרעים. וכן שמפולת יד הוי רק בזרע בב"א כחזו"א כלאים א' ז'. והגר"ח דוחה בפשטות: דאין זה קשור למפולת יד, אלא דכיון שא' בארץ וא' בחו"ל אם לא חיברן הוי כורע לכתחלה א' בארץ וא' בחו"ל ואיזה חיבור יש לזה עם זה. ע"כ. והנה כדברי הגר"ל כ"כ גם במקדש דוד כלאים סי' י"ב, וד' הגר"ח אינם מובנים, דבאמת זה הנדון שם בגמ' זורע ב' זרעים סמוכים לזה, ונהי דא' בחו"ל, עדיין אותו א' שבארץ יש לו עירוב עם זרע אחר, ועכ"ז פשיטא לגמ' דאינו חייב, אבל זה היה הנדון. ולדבריו ג"כ אינו מובן מה מועיל חיבור היד, סוף סוף אם בקרקע אחד נמצא בא"י וא' בחו"ל מה אכפת לי באיזה יד הניחתי? ועי' תוס' תלמיד ר"ת לב"ק שמדקדק מה טעם בידו וכתב דאולי לאו דוקא, ועי' דקדוקי סופרים דיש שלא גרסו 'בידו', ומ"מ אמרו 'חיבר'. ועי' גם תו' שאנץ בשטמ"ק ב"ק שם דמוקי לנדון שם בחד תירוצא כר' אישיה.

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שפ

בדברי הגר"ק. וגם בהרבה מקומות שבתשובת הגר"ק נאמר 'לא הבנתי כוונתו', אין הגר"ל משיב, וכתלמיד לפני רבו, ראה למשל ח"א עמ' קכ"ח אות ג', וכמוהו רבות²¹.

בעמ' ק"צ אות צ"ו מדקדק הגר"ל, דאין לשון בליה מתאים אלא בלחם אבל לא בבשר, דהוא נרקב. ומשיבו הגר"ק בעמ' רי"ו, דבשר מלוח יכול להתבלות, והשיבו הגר"ל בעמ' ר"כ, דגם המלוח כשמתקלקל הוא ע"י ריקבון, והשיב הגר"ח בעמ' רכ"א: "כל ענין כליה נקרא בלה, כמו אחרי בלותי". ואינו מובן מה תשובה השיבו, הרי 'בלותי' הוא ג"כ בליית הגוף של אדם זקן, ואין בו ענין כליה. אמנם היה לו להביא מישעיה ל"ח י"ז "הצלת נפשי משחת בלי", הרי מחשיב את הירקבות הגוף כ'בלי', או מלשון בליה, או מלשון היעדר (כמו בל, בלתי, בלעדי). וכ"פ רד"ק 'שחת הוא הקבר שגופו של אדם בלה בו'. ובאיוב י"ג כ"ח: "כרקב יבלה", איכה ג' ד': "בילה בשרי ועורי". כי עיקר הוראת ב"ל הוא ביטול הצורה, כמו בלל, בלע, בלס, כבלע את הקודש, פן יבולע לו, ועוד רבים (וכן אמרו 'שיבילו שפתותיכם מלומר די', אבל ג"ז מליצה, כי אין השפתיים ניווקות מדיבור רב).

בסופו של דבר אין ביניהם הרבה ויכוחים בסברא גרידא, ואין זו דרכם של שני הני רבנן לכתוב סברות גרידא, אלא הכל נתמך במקורות. ומעניין הויכוח ביניהם בח"ב עמ' ר"ג, אם מדין תורה מותר לקדש את החודש למפרע וממילא יצא שנעשה איסור דאוריתא, שהגר"ל כותב: "ומשמע מדבריו שאין כאן איסור דאוריתא לעשות למפרע שיהא עברה... היאך יתכן לומר כזאת?... היתכן כדבר הזה שאין כאן אלא איסור מדרבנן ומן התורה שפיר דמי לעשות כן?". והגר"ק משיב: "איני מבין למה תמה על זה, הרי תחלה עשה כדין ולא יענש על זה, רק יקבל שכר, ומנא ליה דאסור מן התורה! ובעוד מקום כיו"ב, הגר"ל מתעצם בסברא, והגר"ק אינו מבין מדוע, בח"א עמ' מ"ו: "עכ"ו"ם אין להם גמר דין, רק בירור הדבר, וסברא זו שמעתי מאאמור"ר שליט"א, וגם כת"ר שליט"א מזכיר סברא זו, אלא שכותב שאינו נראה, ולא ידעתי למה, ובאמת בסברא זו יתיישב עיקר קושיית כת"ר שליט"א". כי להגר"ק אם יתיישב הקושי, לא ימאן בדבר, והגר"ל אם נראה לו מחודש, לא ממנו יהלוך להישאר בצ"ע. בח"א עמ' פ"ט מביא הגר"ל תמיהה, להאמור בר"ה ט: דאם אין חזרת קרקעות אין דין יובל, הרי מחמת הדין בתורה, כל מכירה אינה אלא לזמן, וא"כ אין כאן חזרת קרקעות דיובל, אלא מכירה לזמן גרידא. ומפלפל בזה בחידושים. והגר"ק משיב בפשטות (עמ' צ"ב) דמכיון שהמכירה נקבעת לזמן רק מחמת שסומכים על דין תורה, זה עצמו חשיב חזרת קרקעות, ופשוט (אבל הגר"ל בעמ' צ"ה אינו מסכים לדבר וחזור: "דמאכפ"ל אם אומדנת דעתו היתה מבוססת על דין תורה, הרי אין ההפקעה אלא מחמת רצונו").²² מיהו תמוה אתרויהו, דהחזו"א באה"ע ע"ה ב' דן בזה, וכותב בפשטות כדברי הגר"ק.

מג). ומעניין הדבר דשתיק ליה גם במקום שחשבו לטועה בדבר משנה, וכמה מוסר יקח החי אל לבו מכבוד התורה שנהג הגר"ל בהגר"ק. והיטב דקדק בתשובת הגר"ח, כמתואר בהמשך, שהגר"ל לקח מהגר"ח את חליפת המכתבים בהשאלה, כנראה להעתיקה לעצמו, או לעיין בה (עי' ח"א עמ' קכ"ט).

מד). ובעוד מקום הגר"ק מחדש סברא מחמת הקושי, והגר"ל לא מעלה על דעתו דבר כזה. בח"א קס"ד דן לפי התוספתא דאין העדים לוקים או משלמים עד שילקו או ישלמו שניהם, אם אחד מהם אין לו לשלם, האם ייפטר גם השני משום דאין שניהם משלמים. והגר"ק מבטל הדבר מסברא, וכותב בעמ' קס"ח: "תימא לומר כן, דאם מת א' מהעדים או שאין לו ממון השני פטור, וכנראה כוונת התוספתא שיתחייבו שניהם".

שפא שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

בעוד מקום בולטת גמישות הסברא של הגר"ק, לעומת הדבקות של הגר"ל במהלך הניתוח. בח"א עמ' רכ"ז מעורר הגר"ל על בעיה במגדל נטוי המוזכר בערוכין לד. ונראה שעדיין הוא רה"י גם כשהוא נטוי, ואיך ייחשב רשות, דהרי אין כאן חלל ישר, ואיך מחיצות עקומות יכולות לגדור חלל עקום? והגר"ק בתשובתו מתעלם לגמרי מהשאלה הזו, נראה שחשבה לסתם שאלת סברא, דאם מבואר בגמ' אחרת יש לקבל דאה"נ ותגדורנה המחיצות חלל עקום, דהכי אגמריה רחמנא. ובאמת הגר"ל אויל בשיטת רבם החזו"א, שמתעצם טובא בסברא זו, דמחיצות יכולות לגדור רק מה שאכן נמצא בתוכן לפי תפיסת המציאות הטכנית, ולכן דוחק ומוסיף דברים בכמה סוגיות. על מה שאמרו אין היכר באלכסון, לגבי מבוי שצידו אחד ארוך ואחד קצר, פירש שהכוונה שאין מחיצות כלל. לגבי פירצה בקרן זוית לא עבדי אינשי, ג"כ פי' שהכוונה דאין כלל מחיצות. וכן פוסל בעמודי צוה"פ עקומים. אבל ההבנה הפשוטה של הדברים היא שמתייחסים לדברים כאלו כמו גרדומין, וכאילו יש מחיצה אלא שהיא חסרה או שזזה קצת או שהתעקמה. ואם היה דרך כך, היה נחשב מחיצה שלמה שחל בה שינוי כדרך בני אדם, וכמו שיש פתח, גם עקמומיות ואלכסון וכו', כל עוד שהם דרך אינם פוגמים בצורת המחיצה שאנו משלימים בעיני רוחינו. מיהו לגבי מחיצות באלכסון בהדיא דן החזו"א ק"ח ט', וכתב דאם מתלקט י' טפחים במשך ד' הרי זו מחיצה, בין אם משופעת לחוץ בין לפנים.

דיון מרתק, אשר בו הלכה ואגדה, פשט ודרש, עיון ובקיאות, יש ביניהם בח"א עמודים ו' – כ"ב, בשאלה הנראית בסיסית: האם מזבח הזהב בבית המקדש היה עשוי אבן, או עץ?

הגר"ל כותב לתמוך דברי הרד"ק דמזבח הפנימי המתואר במלכים ו' היה של אבן, משום שנמנה יחד עם הבנין בריש פ"ו ולא עם הכלים בפ"ז (וכ"כ גם המלבי"ם, דמשום שהוא בנין אבן נמנה בפ"ו. ואילו הרד"ק עצמו פי' דנמנה משום שהוזכר פתח הדביר, והוא כנגד הפתח, ובאמת נראה דחוק). הרד"ק כותב 'אפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה', והגר"ל כותב על הוכחתו דלעיל 'ולכאורה כך הוכחת הכתובים'.

מה. ראיתי פעם להגר"ל שסיים תפילתו, ובינו לבין מתפלל אחר שלא סיים היה עמוד, שאין בו ד' על ד' טפחים, אלא מעט פחות, ולכן לא הוי מחיצה, אבל אעפ"כ סמך הגר"ל על העמוד כמחיצה, משום שבאלכסון של העמוד יש ד'. וגם זה לטעמיה, דמשבשים את המחיצה כדבר טכני נתון. והיה מקום לומר שעמוד שאינו ד' לא נחשב מחיצה, גם אם באלכסונו יש ד', אין על זה שם עמוד ד'. וע"ע בשיח דבר ח"א רצ"ו מש"כ הגר"ח: "מש"כ כת"ר דגם באלכסון או בעיגול יסלק החיצון. לא מסתבר כלל".

מו. והגר"ק כותב בהמשך, דאפי' לדבריהם שהיה מאבנים, עדיין אינו נחשב מחובר לקרקע, שאבנים תלושות אין עושות אותו מחובר לקרקע. ולכאור' תימה, הלא כך הוא דרכו של בנין שמניחים אבנים זו על גבי זו, וגם אבני הכותל אינן מחוברות בשום חיבור מלבד כבדן. וככל שבונים מזבח אבנים אמה על אמה, אין בכח אנושי להזיזו ממקומו באופן הרגיל, וזה הוא בנין (וענין דבר העשוי לשמש את הקרקע, היינו דבר נפרד שקובע בבית, אבל לא הבנין עצמו, דאין בו תנאים). והטיט שהיו מניחים בבנין הרבה פעמים היה רק לסתום את הסדקים ולנוי, אבל לא מחמתו עמדו האבנים. והרי גם מזבח אבנים דודאי אינו כלי שרת, אינו אלא אבנים ושיד על גביהם. והרמב"ם כתב: "המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים וזה שנאמר בתורה מזבח אדמה תעשה לי שיהיה מחובר באדמה שלא יבנוהו לא על גבי כפיץ ולא על גבי מחילות" (בה"ב א' י"ג מזבחים סא:), ובסה"מ כ' מביא הר"מ ממכילתא דרשב"י: "עשה לי מזבח המחובר באדמה", ולכן בזמן מסע המזבח, כשמרימים אותו מן הקרקע חשיב נפגם, כזבחים ס:). ועי' מהר"ל בגו"א על שמות כ"ה ט' דדינא ד'וכן תעשו' לדורות לא חל על המזבח החיצון, כיון דנחשב מחובר, ודין זה רק על כלים (כ"ו) אליבא דרשב"י, ורמב"ן שם (חולק). ואולי י"ל דגם מזבח הקטורת אם עשאו בנין ממילא אין עליו דין וכן תעשו, או שנתחדש לשלמה ברוה"ק דאם

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שפב

ומוסיף שם הגרד"ל שאל תתמה למה מוזכרים הכרובים בפ"ו, כי כתב היעב"ץ ב"ב צט. שהיו מחוברים לקרקע. ובאמת זה צ"ב, דאף שמן הסתם מוכן שחיברום, כדי שיעמדו ימים רבים, הרי עדיין הם תוספת שמוסיף, וכי הנביא יסדר את הדברים לפי אם חיברום במסמרים או לא? והרי כל הכלים הגדולים שהיו במקדש היו עשויים לנחת, ומה לי אם הם מחוברים במסמר או מונחים? בשלמא מזבח הקטורת היה חלק מן הבנין והיה מאבן, ממילא שייך הוא לעצם הבנין, אבל לגבי הכרובים לא נראה עיקר (וגם היעב"ץ שכתב דהיו מחוברים לאו דוקא חיבור, אלא הכוונה שלא היו מטלטלין ולכן נממדים באמת החדר).^מ

ובהמשך מביא הגרד"ל את דברי הגר"א, שמה שחידש שלמה במזבח הקטורת הוא שהגדילו באמה, כדי שיהיה כפול, אבל באמת השתמש בשל משה. שמסתפק האם אפ"ל "דרבותינו הרד"ק והרלב"ג נתכוננו לפרש את הכתובים רק לפי פשוטו של מקרא וכמו שמצינו להם ולזולתם מרבוותא קמאי ז"ל שדרכו בזה, או דלמא כך היא השיטה". ויש להוסיף שגם רש"י במלכים פשיטא ליה ששל משה נגנו ושלמה עשה מן החדש. וכן, שלפעמים גם הגר"א מפרש פשוטו של מקרא לעצם הפשט ולא להלכה, וכדבריו המפורסמים באדרת אליהו פ' משפטים.^מ אמנם יל"ע אם מתאים גם בביאור לצורת הבית, דלמרות שהוא ביאורי מקראות, אולי יש בו כוונה לקבוע צורת הבית כמו שהיה ע"פ חז"ל. מ"מ ביומא נט. מפורש שמידת מזבח הזהב היא כמידת קרן, והקרן אמה על אמה. ותמוה מש"כ הגר"ח"ק עמ' י"ב דאפשר דלהגר"א היה גם בבית שני של ב' אמות.^מ

מגדילים את הבנין צריך להגדיל גם את המזבח באותו יחס (כמ"ש הגר"א), והוי בכלל וכן תעשו, שיהיה המזבח ביחס לדביר. או ש"וכן תעשו" הכוונה כשעושה מעצמו, אבל לעולם על פי נביא יכול לשנות הכל, וכמו יחזקאל. ואין זה עוקר דין תורה, דדין התורה הוא רק לעושה בעצמו כגון בנפגמו הכלים וכדו', ומקדש חדש תמיד צריכים על פי נביא בלא"ה, ולכן נמסר לנביא.

עוד כתב הגר"ח"ק, דאולי היה מזבח הקטורת חלול בתוכו, "ולכן שייך לשון ויצף". ולא הבינותי מאי שייטי' דלשון 'ויצף' לדבר חלול, ויצף הוא ציפוי, וככתוב לגבי הבדים 'ויצף אותם זהב' (שמות ל"ו כ"ח), וכ"כ על הבריחים, והשלחן, ועל קרקע הבית, והכרובים, ואין אחד מהם חלול.

מוז. ולענ"ד יותר מסתבר טעם חילוק המקומות בכתוב, משום שהכרובים הם דבר ששלמה חידש בחכמתו, מלבד הכרובים שעל הארון, והכניס דבר חדש לקה"ק, ובנס היה עומד, מלמד שהתקבל חידושו הנורא לעשות עוד דמות בתוך הקודש. ולכן בא מעיקרא, ולא ביחד עם כל שאר הכלים. והים שעשה שלמה, אף שהיה גדול ונורא, עדיין הוא הכיור שציוותה תורה, אלא שהתאים אותו לבית גדול וכהנים רבים מאד. ולכן בא בפ"ו. וגם מבחינה מציאותית, קודם השלים את הבית וקודש הקדשים, ואח"כ התפנה לעמודים וכותרות וכלים חיצוניים. ולגבי מזבח הפנימי, אולי משום שציפהו זהב, מתאים לפ"ו ששם מבוארים כל ציפויי הזהב שעשה.

מח. ובפרט בספורות לשעבר, שאינו הלכה למעשה, והרי צורת המזבח דשלמה אינו להלכה לעת"ל שבהכרח כך יהיה. ובפירושו למשלי כותב הגר"א כי "אגור בן יקה" הנזכר במשלי שם חכם הוא (בניגוד למדרש שהוא שלמה וכ"כ מלבי"ם). ובביאור לדברי הימים (ג טו) "ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו, בנו אסיר ומלכירם וכו' שהם היו בני שאלתיאל, אבל חז"ל אמרו אסיר ושאלתיאל אחד הם". עוד בפירושו לדה"י (ה לו): "ויוחנן הוליד את עזריה, ערש"י ורד"ק שהכריעו לפרש כמ"ש ירושלמי דהוא עזריה שהיה בימי עזריה, וגם ע"ז תימה... ועוד קשה... אלא נראה כי הוא... עזריהו השני". בפירושו ליהושע (ב ד): "ותצפנו, היינו שניהם לפי הפשט". וכן באדרת אליהו פרשת יתרו מפרש את פעולתם של שרי העשרות והמאות אחרת ממדרש חכמים. ראה גם בביאור הגר"א לסדר עולם כי דריש וארתחשסתא שני מלכים היו (בניגוד למאמר בר"ה ג:). עוד בביאורו לדברי הימים פרק ב כי כלב בן יפונה אינו כלב בן חצרון.

מט. ומש"כ הגר"ח"ק עמ' י" על תמיהת הגרד"ל מיומא נט. שהכהן היה מקיף ממקומו להוות על ארבע קרנות מזבח

והגר"ק מביא ראיות מכמה מקומות, כמו שהזכירו דמזבח הזהב טעון טבילה וכו', ועוד כמה וכמה מקומות נידונו בין שני רבוותא בזה. ובאמת מסתבר טובא דדברי הרד"ק הם רק על בית ראשון, והגרד"ל בכלל לא מביא צד לחלק בזה בכל ראיותיו, ורק הגר"ק כותב בשולי אחד המכתבים, דאין לומר דהיה חילוק, כי ברמב"ם איתא שבית שני עשו כמו בנין שלמה. אבל באמת אין הכרח ברמב"ם שהכל נעשה רק לפי מקדש שלמה, אלא בא לומר שם שבאופן כללי נעשה לפי בית ראשון, ולא לפי נבואת יחזקאל, שפירשוהו זקנים ונביאים דקאי לעתיד לבא בגאולה שלמה ולא לבית שני. כי ביחזקאל יש שינוי גדול, אבל אין כאן כלל שנעשה הכל לפי כל פרט ופרט של שלמה. והרי שלמה הוסיף עמודים וכותרות וכו' ולא היה להם אפשרות לעשות הכל כמו שלמה, ולכן הזקנים היו בוכים. וכן הורדוס שינה דברים, ובמשניות יומא הזכירו את השינויים בכיור, ובטבלא של סוטה, ועוד דברים שהיה להם רשות להוסיף. והפשטות היא שעשו כפי פרשת המשכן, משום שלא היתה להם הוראת נביא לשנות, ושלמה סמך על הנבואה ורוה"ק להוסיף מדיליה מנורות וכרובים ועוד. ורק על צורת הבנין קאי הרמב"ם שעשו כשלמה ולא כיחזקאל.

ולפעמים מנסים שני הגאונים האלו לפתור חידות גאונים קדמונים, וכל אחד הולך בדרך משלו. הגר"א בהוספותיו לבריתא דמעשה תורה כתב "ג' אמרו מחצה למחצה", והגרד"ל מציע (בח"א עמ' קי"ז, אחרי שכותב על נסיונות הביאור לפניו: 'כל הדברים יגיעים') שהכוונה דמכל המשניות במכשירין הקובעות דין מחצה למחצה, יש שלש שאין הדין כרוב, אלא הדין באמת מחצה על מחצה.¹ ואילו הגר"ח מציע (שם עמ' קכ"א), שהכוונה לג' מקומות שנחלקו אמוראים בדין מחצה על מחצה, פרוץ כעומד, פסח הבא בטומאה, ושחיטה (הביאור הזה בא בסוף בריתא דמעשה תורה בהוצ' ר' נח מקוברין, ואולי ע"ז כתב הגרד"ל הדברים יגיעים). לא ביאר הגר"ח מדוע נטה מדרך הגרד"ל, אבל כך תדיר ביניהם, שאם הגרד"ל בוחר ברעיון מופשט שאינו כתוב בטקסט, הגר"ח מעדיף את הפשוט יותר.² וכן ק"ק על דרך הגרד"ל כאן, למה מתמקד דוקא במשניות דמכשירין, הלא יש

הזהב, "הוא דבר נראה לחוש שקל להקיף ב' אמות", אינו מובן, והגרד"ל בעמ' ט"ו לימד עליו זכות שכנראה הבין שהיה עומד בצד א' ומזה על ימינו, ושוב עומד ממול ומזה על ימינו. והוא תמוה, דבהדיא אמרו שבמקומו היה עומד. ועוד, שאם נמצא בצד א' יכול להזות על ימינו וגם על שמאלו, וממילא הולך רק לשם הזאה א' ואין הקפה ביד. ובאמת בעמ' י"ט מבואר שלא זו כוונת הגר"ח, אלא שזורקו מרחוק. והנה, האלכסון של ב' אמות הוא בערך 1.70, ולזרוק טיפת דם באופן שתיצמד לקרן המזבח שנמצאת מאחורי מסלול זריקתה, נראה דבר קשה מאד, אולי באומנות מיוחדת שיסתיים כח הזריקה בדיוק בסוף המזבח. אמנם אין לתמוה שהיתה לכהנים אמנות מיוחדת, שהרי היו זריזים ועשו דברים כאלו, וכמה גדול כחן של כהנים וכו', וכן אלו שהזכירו ביומא שעשו דברים מופלאים, אלא שלא הוזכר כאן כלל שצריך לזה אומנות מיוחדת.

ע"ד הגרד"ל עמ' רי"ב בענין מוזגת יין, משיב הגר"ח: "ינות שלנו כמעט שאינם מוזגים לפי שזה גורם קלקול להיין" (עמ' רט"ו), והנה לא ידוע לנו על קלקול מחמת מוזגה. ואולי כוונתו קלקול הטעם, ואינו מובן כ"כ, כי אין זה ענין קלקול אלא שנסתנו הטעמים, וכיום מי שחפץ ביין אינו רוצה אותו קלוש, ומי שרוצה שתיה מתוקה גרידא קונה שתיה מתוקה. וגם הגרד"ל כותב לו בהמשך (עמ' ר"כ): "העולם רגילים לערב בבקבוק יין".

1. ובזה מובן מדוע אמרו 'כל קבוע כמחצה על מחצה', ולא אמרו בפשטות דאין דין רוב, משום דמחצה על מחצה הוא דין לעצמו, שלפעמים יש לו דין נפרד מאשר מיעוט.

2. ופירש את כל הירושלמי מחדש, באופן הכי פשוט, הרבה פעמים לא כהמפרשים שעל הדף, שלא תמיד הלכו עם הפשטות. הק"ע שואף לאחד עם האמור בבבלי (ונודע שהרוגאטשובי התנגד לו בחריפות), והפנ"מ גם לא תמיד ע"ד

שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה שפר

דין מחצה למחצה בעוד יותר מעשרים משניות במסכתות אחרות. ובאמת גם דברי הגר"ח ק"ק, מה הייחוד בזה שנחלקו אמוראי במחצה על מחצה, הלא בברכות נג. דנו מה דין מחצה על מחצה. וכן מה הייחוד של מחלוקות אמוראים מכל דיני התנאים במחצה על מחצה, ובחלק מהם ג"כ יש מחלוקות. ועכ"פ היה לומר ג' נחלקו מחצה על מחצה, ולא ג' אמרו מחצה על מחצה. והנה הגרד"ל משתמש בלשון 'מחצה למחצה', כמו שהוא בגר"א, אבל הגר"ח פירש על לשון 'מחצה על מחצה' (ובסוף ברייתא דמעשה תורה שם, כתוב שבכת"י הגי' מחצה על מחצה). ולכאורה אין שום הבדל בין הלשונות. אבל התבוננתי שהלשון 'מחצה למחצה' הוא הלשון הקדום, ולכן נמצא עשרות פעמים במשנה, אבל בתוספתא ובגמרא בבלי וירושלמי תמיד 'מחצה על מחצה' (מלבד

הפשט, ועי' ארחות רבינו ח"א שצ"ו שהפני משה ל'א התקבל'.

אגב שם בארחות רבינו באו כמה ידיעות בעניני ספרים וסופרים, וחלק מהם קצת צ"ב. אמר שם הסטייפלר שלא היו צריכים להדפיס את חי' רע"א על חולין משום שחדשם בילדותו וחלק מהם לפני בר מצוה, ורעק"א עצמו התנגד להדפסתם. (ובעיון במהדורות החדשות של רעק"א שמקבילים לדבריו בתשובות ובחידושים אחרים, לכאורה לא נראה הבדל לגבי חולין שחזר בו וכדו', להיפך, כפל דבריו בהמשך, כמנהגו).

עוד אי' שם, דהחזו"א הקפיד על אחד שאמר לו שיוסיפון נוטה לצדוקים, שח"ו לומר כן אלא היה ירא השם מאחר שרש"י ותוס' מביאים אותו. והנה, יוסף בן מתתיהו עצמו בודאי לא היה מן הכשרים, וזה דבר שאין צריך עליו ראייה. וספר יוסיפון שנתחבר בימי הגאונים, בנוי עליו, כגון במה שטיטוס לא רצה לשרוף הבית, שמנוגד לחז"ל שעשה כל מה שיכל כדי להשפיל ולבוות כבוד הקודש. לכן אולי באמת המחבר היה כשר (לא ידוע מי הוא), אבל לא נתכשר חיבורו לגמרי בזה. ונדוע שהגר"א ביקש לראות דברי יוסף בן מתתיהו במקור ועי"ו להבין צפונות חז"ל (שלפעמים רמזו בקיצור, דבר שאולי הוא סיפר באריכות), למרות שלא היה כשר. ואולי הנדון היה שאותו אחד אמר שאין להביא מיוסיפון, ועי"ו הקפיד החזו"א דאין לנו להיות צדיקים יותר מרש"י ותוס', שהם ידעו מי ירא שמים ומי לא.

עוד כתב שם בשם הסטייפלר, שלמנח"ח לא היה ירושלמי וספרי וספרא, והירושלמי שמביא העתיקו ממרה"י"ט אלגזי, ולכן אין תימה דאשתמיט ממנו ספרא וספרי. הנה אמת נכון שכמה וכמה פעמים כתב המנ"ח שאין הירושלמי תחת ידו או שאינו יכול עכשיו לעיין בו, אבל לא נראה שמעולם לא היה לו ירושלמי, ובודאי לא שתמיד הביאו ממרה"י"ט אלגזי, דאטו כל הירושלמי כריכא ליה במהרי"ט אלגזי (וגם לגבי הת"כ, כותב במצוה ש"ל וכן של"ט "ואינו תחת ידי כעת"). ואכן יותר מצוי במנ"ח שיכתוב שאין אצלו הירושלמי, והת"כ, מאשר ספרים אחרים, אבל כתב כן גם לגבי חי' הר"ן, וריטב"א, ועוד ספרים (הריב"ש, והערון, אמנם אלו ייתכן שלא ראה באמת מעולם, אבל לגבי הריטב"א למשל, מביא בעצמו הרבה פעמים שמצא בריטב"א, או שלא מצא בריטב"א). ומן הסתם, כמו שהיה אצל רבים אחרים, לא היו לו בביתו ריבוי ספרים, וכשהיה לומד בבתי מדרש שונים היה יכול לעיין בהם, ולכן כשכתב הרבה פעמים לא היה הספר אצלו לעיין בו (ועי' למשל דבריו במצוה ד': וזה ימים רבים היה בידי הס' יד דוד... ואין כעת הספר בידי לעיין בו). אבל בודאי למד גם בירושלמי, כפי תכונתו של אותו גאון, וא"צ לתלות את כל מובאות הירושלמי במהרי"ט אלגזי.

ונראה שלמד כן הסטייפלר מהמנ"ח שנה"ה, שכתב: "הר"מ כתב מפורש דגם מיד ההקדש יוצאת לבעלים וגם התוס' גרסו כן ברש"י", ובקומץ המנחה העיר על דברי עצמו: "אחר זמן זמנים טובא בא לידי ספר קהלת יעקב מהגאון מהרי"ט אלגזי חלק א' אות ה' סי' קט"ו, תמה שהוא ירושלמי מפורש בקידושין ריש פרק האומר דשדה מקנה חוזרת לבעלים הראשונים מן הגזבר ביובל בלא פדיון, עיין שם". הרי גם ספר זה דמהרי"ט אלגזי לא היה אצלו, אלא שכשבא לידו ראה שתמה על התוס' מירושלמי, ואין מאכן לעשות כלל שכל הירושלמי הכיר המנ"ח דרך מהרי"ט אלגזי שבא לידו בסוף ימיו (גם בקומץ המנחה ש"ס מצא מציאה מקהלת יעקב למהרי"ט אלגזי). וכמה פעמים מתאר המנ"ח שמצא בירושלמי בעצמו ("א א', ל' א', פ"ט א', ק"ו א', ר"פ ד', שם מציין שראה בדפוס אמשטרדם של הירו', שס"ח א', תס"ד א'). הרבה פעמים מביא ירושלמי, אבל היה מקום לחשוב שראהו מובא, במקומות אלו נראה ברור שעיין בירו' עצמו. וכן מביא כמה וכמה פעמים ת"כ באופן שנראה דמעצמו הביא כמו ד' ו' צ"ח א' ועוד, ובל"ב ל"ט כותב להדיא: "וכן ראיתי בירושלמי ואינו ת"י כעת"). ועי' גם קומץ המנחה למוסך השבת ב', וכן במנ"ח צ"ט א', שהראהו בירושלמי, וכע"ז רצ"ח ח'. ואולי השומע לא הבין את דברי הסטייפלר שציין רק דוגמא לכך שהרבה פעמים לא היה הירו' תחת ידו של מנ"ח. ועי' הערה לו.

שפה שר וגדול – פירורים משולחן תורת הגאון רבינו חיים קנייבסקי זלה"ה

היכן שמצטטים את המשנה עצמה). מיהו, במשנתנו בג' מקומות נכתב הלשון המאוחר 'מחצה על מחצה' (גיטין ח' ב'-ג', ב"ב ב' ו', ע"ז ג' ו'), ואולי לזה כיוון הגר"א (וכגירסא בתרייתא), ג' משניות שבא בהן הלשון הזו, והוא הדרך הפשוט שמונה את לשונות המשניות.

זכו בני דורינו, לשבת למרגלות גדולים בתורה, שמסרו נפשם על ידיעת וקיום כל התורה כולה, במשך שנים רבות מאד. ולמרות ריבוי בתי המדרשות והת"ח בדורינו, עדיין לא ברור בכלל שיצמחו עוד כאלו ענקים, בעמל התורה ובידיעתה בעיון נמרץ, ושגם דורות הבאים אחרינו יזכו למראות להם אנו זכינו.

ועי' גם מנ"ח רע"ה שמביא שמהרי"ט אלגזי בבכורות מביא ת"כ, ולפעמים גם מביא שמהרי"ט אלגזי מביא ירושלמי (י"ח א', מוסך השבת ג', ש"ס א', ושם כותב בהמשך 'אין מהרי"ט"א תחת ידי כעת'). ויותר מזה לא מצאתי שמביא ממנו ירושלמי, למרות שהמנ"ח רגיל מאד במהרי"ט אלגזי לבכורות, ומביא אותו יותר ממאה פעמים, שהגאונים מחבבים זה את זה... וכן מביא פעמים רבות את השער המלך, והפרשת דרכים (ואעפ"כ כותב ש"מ א' דיל"ע בפר"ד, ואינו תחת ידו, וכדלעיל, שבזמן הכתיבה לא היה אצלו. ועי' רצ"ה א': אין הירושלמי בידי ולא הדג"מ כעת. ו' ג' כמדומה לי שמצאתי כן בפמ"ג ואינו תחת ידי כעת).